

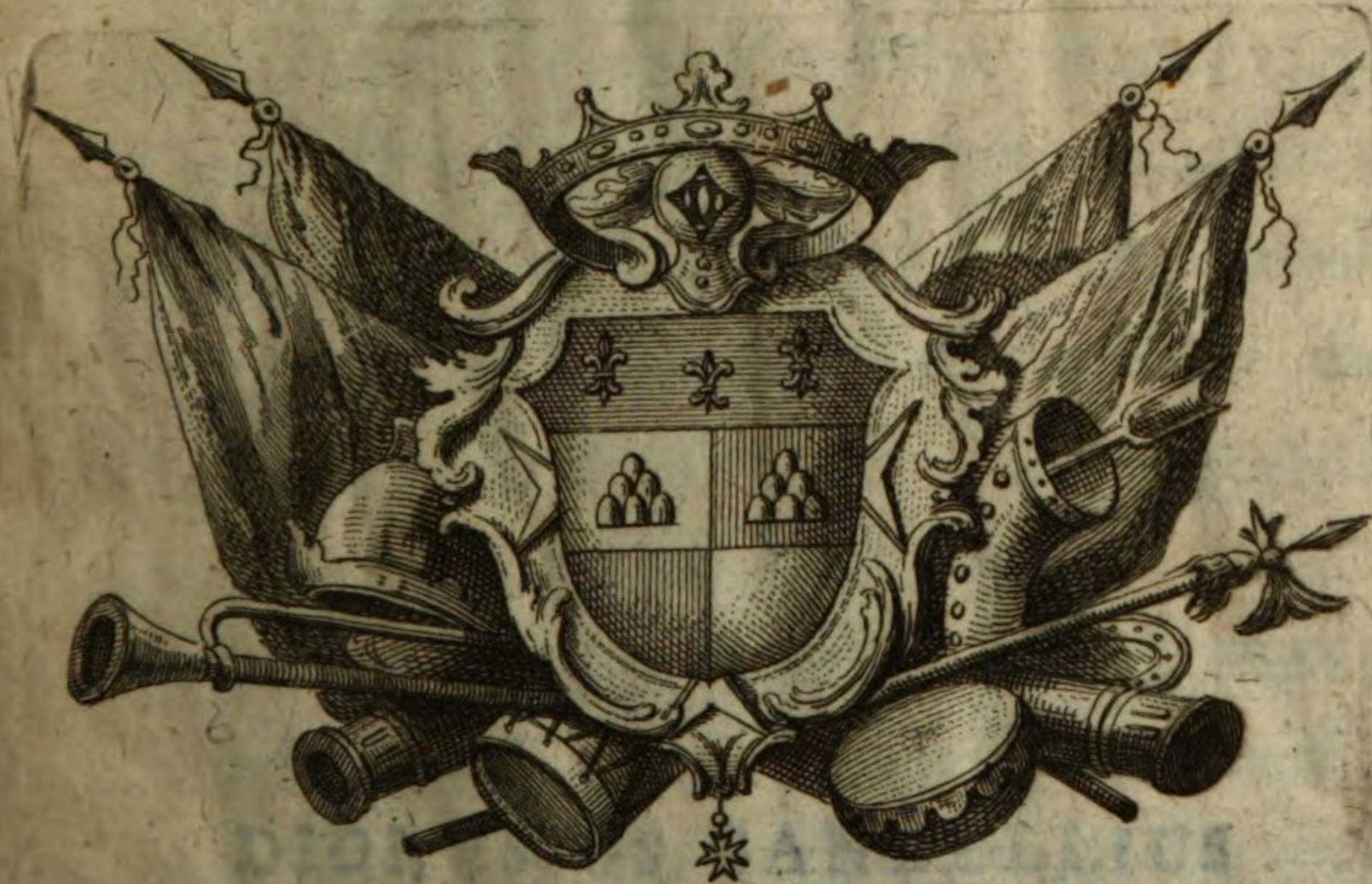
DE
CHRISTIANORUM
SYNAXIBUS.

SYNTAX
CHRISTIANORUM
VOLUME

D E
PRISCORUM CHRISTIANORUM
SYNAXIBUS
EXTRA ÆDES SACRAS
COMMENTARIUS.

VENETIIS
MDCCLXX.

Excudebat HIERONYMUS DORIGONIUS
SUPERIORUM FACULTATE.

LIBRARY OF THE
MUSEUM OF COMPARATIVE ZOOLOGY
Y. N. A. B. U. S.
EST. 1859
COMMITTEE

V. E. T. I. S.
M. D. C. L. X.
B. R. I. T. I. S. H. M. U. S. E. U. M.
S. O. P. H. I. S. T. O. R. I. A. L. I. A.

Bayerische
Staatsbibliothek
München

)(V)(

NOBILISSIMO VIRO

FRATRI ANNIBALI

EX COMITIBUS

MONTIS VETERIS

Comiti Montis Portii & Mirabelli , Equiti Hie-
rosolymitano , Commendatario Ss. Mariæ &
Joannis Centumcellæ , ac Stephani Pro-
thomartyris Panormi , Arcis Fer-
rariensis Præfecto &c.

DIONYSIUS SANDELLIUS

F.

Commentarium, in quo de Eu-
charistia, Sacramento nimirum om-

* 3

anum

nium augustissimo, disputatur, cul-
 tusque exponitur & amor, quo il-
 lud prisci Christiani sunt prosequu-
 ti, dum etiam furente Ethnicorum
 rabie sacras castasque in synaxes coi-
 vere, non alteri quam insignis vir-
 tutis, & pietatis Viro inscribere
 vel tum constitueram, quum ad il-
 lum elaborandum vires primo ani-
 mumque converti. Eo perfecto ab-
 solutoque, nempe quantum pati vi-
 sa est mearum rerum conditio &
 ingenium, bonis mebercle fortuna-
 tisque avibus mihi ea de re cogi-
 tanti se se obtulit virtus tua, VIR
 PRÆSTANTISSIME, cujus dignitate,
 splendore atque auctoritate is omnis
 commoveatur necesse est, qui ma-
 gnarum rerum desiderio capi aliquan-
 do soleat. Ego itaque, qui me in
 horum numero recenseri baud illi-
 benter fero, præclarissime mecum fuis-
 se

se actum putavi quum Tibi hoc
 Opusculum nuncupare ab singulari
 tua morum facilitate concessum est;
 videbam enim nominis tui ampli-
 tudine non vulgare patrocini-
 um eidem conciliari, & adscititio bujuf-
 modi decore & ornamento compen-
 sari ea posse, quæ aut neglecta aut
 leviter dicta argumenti præstantia
 atque dignitas ægerrime pertulisset.
 Et vero ea es Gente progenitus quæ
 cum viris belli pacisque artibus or-
 natissimis Fanensem Civitatem plu-
 rimum illustravit, tum Regum ac
 Principum affinitate & amicitiiis cla-
 rissima jure ac merito inlustres atque
 majores Italiæ Familias aut vicit, aut
 coæquavit. Atqui virtutibus tuis
 tantum decoris & ornamenti Fa-
 milie juxta ac Patriæ comparasti,
 ut jure ipse reprehenderer si multa
 quum noverim a Te gesta prædi-

catione dignissima optimeque sciam
 Te Majorum laudes non æmulari tan-
 tum, sed plane complecti, in illorum,
 quorum baud mendax Historia me-
 minit, præclaris ostendendis, lau-
 dandisque imaginibus ac meritis im-
 morarer. Quamquam non vindice,
 vix narratore opus habent, quæ a
 Te præclare sunt gesta. Inter Me-
 litenses Equites adscriptus eo inge-
 nii animique robore, ac virtutum om-
 nium societate demandatis muneri-
 bus & officiis terra marique per-
 functus es, ut non prius inde di-
 scesseris, quam debitis virtuti tuæ
 cumulatus præmiis, summosque ab
 Nobilissimi Ordinis Duce honores
 indeptus; qui quanti etiam postea
 solertiam, & diligentiam Tui fecerit
 sæpe monstravit; quum scilicet gra-
 vissima negotia virtuti tuæ fortu-
 natissime, felici nempe optatoque re-
 rum

rum eventu, commendavit: Romam ingressus ita egregio illi Pontifici **BENEDICTO XIII.** summisque in Urbe viris atque proceribus Te probasti, ut famam ac nomen omnino creverit quod absens excitaveras, & Lutetiam Parisiorum inde concesseris cum Lante Præsule lectissimo, ac eximio inde purpurato, Galliarum Regi ob natum infantem nomine Pontificis gratulaturus. His atque aliis muneribus felicissime gestis Senogalliensis Portus Præfectus, armorumque Urbis Gubernator delectus hanc totam Civitatem vicinasque gentes vere beasti; periculosis precipue infestisque temporibus, quibus vigilantia tua summopere enituit, ne scilicet dira lues, quæ strages miseris vastisque regionibus inferebat, Civitatis, Portusque, cui summo amore, curaque præer-
ras,

ras, ac denique Urbinatum Pro-
 vinciae fines attingeret. Sed quum
 longa res foret, tum superflua com-
 memorare cetera, quae ad populo-
 rum istorum maximam felicitatem
 praestitisti. In ore omnium sensu-
 que manet illorum recordatio, &
 vebemens desiderium Tui. Quod e-
 quidem Senogallienis animis al-
 tius insedit, quum gravissimo BE-
 NEDICTI XIV. iudicio Ferra-
 riensi Arci mira omnium prorsus
 Ordinum & Urbis gratulatione prae-
 fectus es. Quo in munere illustrio-
 ra magni Ducis & Christiani equi-
 tis edita a Te fuisse exempla pro-
 bi ii quique jugiter suspexere, qui
 ad virtutem, qua nulla res est a-
 mabilior, cognoscendam diligendam-
 que ingenio valent. Nullus profe-
 cto est hominum ordo, nulla con-
 ditio fortunae, nullum discrimen na-
 turæ,

ture, nulla ratio dignitatis quæ
 munificentiae tuæ atque amoris partem
 sibi non vindicet, nullus qui tuas lau-
 des non extollat, & celebret. Hinc
 haud mirari soleo quum audio gratia
 Te semper plurimum apud Romanos
 Pontifices, ceterosque Aulae Proce-
 res valuisse; florere amicitiiis ho-
 minum præclarissimorum; lætari de-
 nique, quod non ita multis contin-
 git, de omnium amore militum pos-
 se. Ac licet jam sis ætate longæ-
 vus, & adflicta valetudine sæpissi-
 me pertenteris, tanta tamen alacri-
 tate, animique magnitudine, præ-
 sentia, & vividiori mentis acie sin-
 gula perspicis, efficis, ac modera-
 ris, ut hoc exemplo tuo perspicuum
 sit claram mentem ac generosum a-
 nimum ægritudinum & annorum se-
 rie nec labefactari semper, nec se-
 nescere. Vivas igitur diu, Vir No-
 bilis-

*bilissime . Vivas Tibi , Christianæ
Reipublicæ , & huic Urbi . Hæc
omnium bonorum vota sunt & de-
sideria . Vivas denique mibi , qui
ut huic Commentariolo Patronum
quererem , & tantæ virtuti tuæ
ipse etiam pro ingenio gratularer ,
illum amplissimo tuo nomine ausus
sum exornare .*

Scribebam Venetiis Nonis Martii MDCCLXX.

I N D E X

C A P I T U M.

C A P U T I.

Status ac conditio Christianorum sub Ethnicis Principibus & operis causa exponitur. Pag. 1

C A P U T II.

Christianorum cœtus atque Synaxes nocturnæ plerumque fuerunt. 7

C A P U T III.

Dominicis præcipue diebus frequentarunt Eucharistiam, & assiduis synaxibus Pentecosten celebrarunt. 19

C A P U T IV.

Rejēcta Amalarii de Pulsatione lignorum & Baronii de Cursoribus sententia, statuitur probabilius Christianos ab ethnicis vexatos, vel a Diaconis aut Diaconissis, aut denique ab Episcopis, Presbyteris, aliisque modis admonitos ad Synaxes convenisse. 22

C A P U T V.

Quædam in annulis signa gestarunt, quibus sese Christiani cognoscere, ac etiam in cœtus cogere poterant. 30

CAPUT VI.

Apostolorum exemplo primo sacras synaxes habuerunt in domibus privatis, selectis altioribus ædium cubiculis.

37

CAPUT VII.

Aliquot earum ædium in Ecclesias inde, Romæ præsertim conversæ sunt. At ab his exturbati Christiani alias privatas ædes, uti conditio, & opportunitas ferebant, pro sumptione Eucharistiæ delegerunt.

42

CAPUT VIII.

Qui divites inter illos erant, domos suas pro Synaxibus libenter concedebant. Ex his veterum Titulorum origo conjicitur.

53

CAPUT IX.

Christianos veteres numerasse pecunias militibus, aliisque ministris Præsidum Ethnicorum, ut Synaxes agere possent, ex Tertulliano demonstratur.

60

CAPUT X.

De singulari odio Ethnicorum in Sacerdotes, deque horum cura, ne populi imminente persecutione pane Eucharistico desituerentur.

67

CAPUT XI.

Episcopi & Presbyteri conjecti in carceres Synaxes sacras & Sacrificia haud ommiserunt.

74

CAPUT XII.

Solemnes etiam in carceribus peregerunt Stationes, quæ Eucharistia finiebantur.

81

CA-

X XV X

CAPUT XIII.

*Laici in vinculis propter Christi fidem constituti
sacram perceperunt Eucharistiam, præsidentibus
Synaxibus in carceribus habitis Sacerdotibus
& Diaconis.* 87

CAPUT XIV.

*Mos Sacrificia in carceribus obeundi sæviente
persecutione ex Africanæ Ecclesiæ disciplina
confirmatur.* 96

CAPUT XV.

*Ad Christianos, qui haud poterant Synaxibus in-
teresse, Eucharistia mittebatur per Diaconos,
vel ministerio Accolythorum.* 103

CAPUT XVI.

*Agebantur Synaxes in Cæmeteriis, & Cryptis A-
renariis.* 109

CAPUT XVII.

*Ciampinii adversa sententia expenditur & refu-
tatur.* 120

CAPUT XVIII.

*Christiani a celebrandis Synaxibus prohibiti Domi
habebant Eucharistiam, quam tum temporis
omnes lotis, nudisque manibus recipiebant.* 150

CAPUT XIX.

*De Vasculis ac Reconditoriis, quibus domi Eu-
charistiam conservarunt.* 161

CAPUT XX.

Exponitur usus Vitrearum Patenarum in cryptis. 171
GA-

(X XVI X)

CAPUT XXI.

*De precibus ac ritibus domestica in Communione
adhibitis.*

179

CAPUT XXII.

*De apparatu quo Heremicolæ percipiebant Eu-
charistiam.*

194

CAPUT XXIII.

*Summus primorum Christianorum amor, ac fidu-
cia in Eucharistiam fuit.*

197

CAPUT ULTIMUM.

*Quod etiam iidem, consuetudine deferendi Eu-
charistiam collo suspensam, plurimum confir-
marunt.*

203

ERRATA CORRIGE.

Pag. 39 lin. 2 ὑπερεῖς

ὑπερῶν

115

21 multitudinem

multitudine

186

4 domesticam

domestica

DE

D E
CHRISTIANORUM
SYNAXIBUS

CAPUT I.

*Status ac conditio Christianorum sub Ethnicis
Principibus & operis causa
exponitur .*

QUod olim Dionysius Alexandrinorum
antistes sibi suisque evenisse in epi-
stola ad Hieracem scripsit (a); cum
soli scilicet ab omnibus fugaremur,
nihilominus tunc quoque festos egi-
mus dies. Quivis denique locus, in quo varias æ-
rumnas sigillatim pertulimus, ager, inquam, so-
litude, navis, stabulum carcer, instar templi ad
sacros conventus peragendos fuit: id adfirmare
possumus sæpissime Christianis contigisse, qui
Ethnicis sub Imperatoribus vixere. Etsi enim
Christiani optime cognoscerent universum orbem
Tem-

(a) Apud Eusebium H. E. lib. VII. cap. XXII.
pag. 304. Edit. Taur.

Templum Dei esse, qui nempe loca omnia maiestatem suam, atque immensitatem replet, nullumque esse locum ipsi necessarium ad suscipienda mortalium vota, facile tamen intelligebant sacris solum in locis castas agi Synaxes oportere (*b*), nisi fata conditioque locorum ac temporum aliter persuasissent. Apostolos quidem privatas consecrassent domos indeque Christianos, etiam ante Constantini Magni tempora, ædes extruxisse, in quibus Sacra peragerent & Synaxes celebrarent, clarissima evincunt, quæ Bellarminus (*b*) Ciampinius (*c*) Georgius (*d*) Cardinalis Bona (*e*) ipsique heterodoxi Medus & Binghamus (*f*) monumenta protulere. Atqui nec ipsis Apostolis, nec ceteris Christianis semper exsequi concessum fuit quæ in votis maxime habuere. Exturbati illi sæpius sunt cum livore & insidiis Judæorum, tum Evangelii prædicandi causa in varias terræ partes delati, in ædibus semper ad Sacrificium offerendum con-

---

(*a*) Basilii de Baptismo. c. 8. Cyrillus Alexand. contra Antropomorphitas, & alii.

(*b*) lib. 3. de cultu Ss. cap. IV.

(*c*) T. I. Vet. monument. c. 18.

(*d*) de Liturg. Rom. Pontif. lib. I. c. 3.

(*e*) Rer. liturg. lib. I. cap. 19.

(*f*) Orig. Ecclesiast. lib. VI.

secratis operari Sacris mysteriis potuisse dici non potest, siqua temporum, & eorum plerumque, quorum ad domos ventitabant, paupertatis ratio habeatur. Excitatae demum post ipsorum necem in Christianos saevissimae persecutiones sunt, quibus eis aliquando vix propriis in aedibus tuto consistere posse negabatur. Atque hic Christianorum status, vivendique modus trium ferme priorum saeculorum spatio concludendus est; nam cessaverint licet interdum persecutiones; nunquam tamen leges & edicta cessare a Cicerone & Livio memorata, quibus scilicet peregrina quaecumque Religio vetabatur, quibusque Senatus, Populique Romani consensu decretum erat, ut *Christiani non essent* (a). Habuit hinc Ecclesia suos Martyres, sane non paucos, sub eorum etiam Imperio, qui nulla nova adversus Christianos edicta tulerunt, quique clementiae, & virtutis laude dicuntur praestitisse. Imo vero qui Tillemontium Fleurium, Ruinartium, Ursium aliosque acris judicii Historiae Ecclesiasticae tractatores legerit facile compariet, proportionem quadam servata, acerbiora Christianos illis summa rerum porientibus pertulisse, qui scilicet gloriam recti felicisque principi-

---

(a) Origenes Hom. XI. in Josue.

cipatus affectantes, prostertere omnes eniterentur, qui majorum religioni contradicerent; cum e contra mali improbique principes quemadmodum effrœnem vivendi libertatem, & grassari scelera impune permittebant; ita quid Christiani agerent, minus quandoque solliciti videbantur. Licebat igitur Christianis his temporum intervallis suis quoque legibus vivere, & suo quodammodo vitam traducere. Atqui si Optimorum siue malorum Principum mores regendique imperii disciplinam consideres, timide semper, duro plerumque sub jugo vixisse Christianos intelliges. Qui enim placide in urbibus commorari, Sacros venerandæ religionis ritus exercere cœtusque in sacros coire poterant, quorum vexatio & persecutio inter imperii laudes, & inlustriores personarum fastus ponebatur? Sane Svetonius ea inter, quæ aliqua digna laude ab Nerone sancita gesta que commemorat, hoc etiam refert, quod afflixerit: *Suppliciis Christianos, genus hominum superstitionis novæ, ac maleficæ*. Ita de Christianis Ethnicis judicabant, qui fere omnes ceu sacrilegos, publicos hostes, maximorumque flagitiorum reos illos perpetuo traduxere.

Quamquam igitur Christiani primorum temporum determinatas haberent ædes, in quas Sacrorum conventuum suscipiendæque Eucharistiæ caus-

caussa se se reciperent, sævientibus tamen sæ-
pissime, & præter modum furentibus Tyrannis,
eas, si salvi esse vellent ab Christiani nominis
hostium incursionibus, deserere plerumque coge-
bantur, atque minori cum vitæ discrimine aliis
in locis, ita uti opportunitas & occasio ferebant
subito delectis, Synaxes celebrare. Qua in re
mirum prorsus ac singulare præcorum Christia-
norum studium fuit. Hanc proinde majorum
nostrorum summam habendarum Synaxearum cu-
ram cum plurimum conducere ad stabiliendum,
firmandumque veterum in Eucharistiam amorem,
& cultum intelligeremus, suscepimus inlustrandam,
arbitrati etiam nostrorum temporum Christiano-
rum inflammari, atque excitari animos posse,
quando præci illi Christiani ne pane Eucharistico
magnis in calamitatibus privarentur, tantopere la-
borabant. Addidere quoque ad id animum in-
conditi *sermones* quidam *Liturgici* Romæ anno
MDCCLXVI. Italice evulgati, atque Romæ uti
eorundem inscriptio monet, coram Benedicto
XIV. recitati. Auctor, quem nominare nolo, sex-
to in sermone de Speciali cultu, quo Christifide-
les vel ab ipso nascentis Ecclesiæ exordio altaris
mysteria prosecuti sunt, deque antiqua disciplina
in expiandis defectibus, disputare aggressus est,
tamque leviter, & inerudite gravissimum argu-
mentum digessit, ut mirum sit coram Pontifice

rerum liturgicarum scientissimo sermonem illum perlectum fuisse, ac deinde Romæ typis vulgatum. Agam igitur de priscorum Christianorum Synaxibus, quas extra ædes sacras habuerunt, quum ab Ethnicis vexarentur iis, quæ dixi, ductus momentis, tum ut aliquam habere videar rationem hominum doctissimorum, qui quum nostrum *de singularibus Eucharistiæ usibus apud veteres Græcos* commentarium, superiore anno editum, publicis monumentis literarum laudaverint, etiam ad hunc alterum, quem modo vulgamus, conscribendum excitarunt.

C A P U T I I.

*Christianorum cœtus atque Synaxes nocturnæ
plerumque fuerunt.*

ANtequam vero de locis disputemus, ad quæ vigentibus persecutionibus Christiani convenere, de tempore primum dicendum est quo suos habuere cœtus; tum de statis ad id diebus; ac demum de signis, quibus se se cognoscere & admonere potuerant, sermo instituendus. Ut a tempore initium sumamus, cum interdum ad necem quærentur, noctu convenisse explorata res est ex Plinii, Bythiniae Proconsulis, ad Trajanum Epistola, in qua Imperatorem admonebat se a Christianis, qui ejusdem imaginem & Deorum simulacra venerati Christo maledixerant, nihil aliud se revera comperisse præter cœtus antelucanos: *adfirmabant autem*, inquit Plinius (a) *banc fuisse summam vel culpæ suæ vel er-*

ro-

(a) Lib. X. Epist. XCVII. quæ exscripsit Tertullianus cap. 2. Apolog. pag. 9. edit. inf. cit.

roris, quod essent soliti stato die ante lucem convenire, carmenque Christo quasi Deo dicere secum invicem, seque sacramento non in scelus aliquod obstringere, sed ne furta ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent. Quibus factis morem sibi discedendi fuisse, rursusque coeundi ad capiendum cibum, promiscuum tamen & innoxium: quod ipsum facere desisse post edictum meum, quo secundum mandata tua hæterias etiam vetueram; coitiones scilicet, factiones, amicitias, collegia; *ἐταίρους* enim socium amicis cumque significat. Vides hinc innocentissimas Christianorum nocturnas coitiones, ut pane Eucharistico vescerentur, & æternam ac divinam Filii maiestatem sacra in liturgia celebrarent (a). Tertullianus ostensurus feminis Christianis incommoda, quæ ex nuptiis cum viris Ethnicis redundant, congregationes nocturnas illis considerandas proponit: *Quis, inquit (b) nocturnis convocationibus si ita oportuerit a latere suo eximi uxorem libenter feret?* Et Prudentius passionam

---

vide Vossium, Bucknerum & alios ejusd. epist. inlustratores edit. Lugd. Batav. a. 1669.

(a) Vide Bullum in defens. fidei Nicænæ sect. 3. §. 5. pag. 189. edit. lond. 1703.

(b) Lib. 2. ad uxorem. c. 4. pag. 168.

nem S. Laurentii describens præsidem Ethnicum introducit de argenteis vasis cereisque nocturnis in congregationibus adhibitis conquirentem :

*Hunc esse vestris orgiis
Moremque & artem præditum est
Hanc disciplinam fœderis
Libent ut auro Antistites.
Argenteis scyphis ferunt
Fumare sacrum sanguinem
Anroque nocturnis Sacris
Adstare fixos cereos.*

Sed vero ad Apostolorum imitationem hæc facta sunt , qui quum interdiu propter metum Judæorum sacris operari non possent , noctu conveniebant. Hoc modo Petrus noctu e vinculis , in quæ Herodis jussu fuerat conjectus , Angeli beneficio ereptus ad Mariæ Matris Joannis ædes accessit , in quibus multos congregatos (a) orant-

---

(a) Act. c. XII. v. 12. Consideransque venit ad domum Mariæ Matris Joannis , qui cognominatus est Marcus , ubi erant multi congregati & orantes. Quæ & alia adeo clara sunt ut superflua omnino sit quæstio a Vossio in Epistolæ Plinii ad Trajanum Commentario excitata , de nocturnis virorum simul ac Feminarum cœtibus.

rantisque invenit. Ita etiam Paullus Epheso abi-
re compulsus propter tumultum a Demetrio
aurifice excitatum Throade Phrygiæ Urbe pau-
lisper commoratus, sacram nocturno tempo-
re celebravit Synaxin, & sermonem ad Con-
gregatos usque ad auroram habuit. (a) Eum-
dem ob finem convenisse Christianos illos, quos
Plinius commemorat, ea præcipue verba indi-
cant *seque Sacramento &c.* quæ non jam de jura-
mento accipienda sunt, cum nullo veterum testi-
monio constet se invicem Christianos, ne peccarent
juramento adegisse (b), sed de Eucharistia
quod Sacramentum Plinio idem ac sacer ritus
erat; verbisque propterea Christianorum locu-
tus ipsam Eucharistiæ sumtionem Sacramentum
appellavit, quod eam scilicet Christiani iis so-
lum impertirentur, qui mundi essent, vitæque
pravæ abdicationem in posterum pollicerentur.

Sum-

(a) Act. cap. XX. v. 7. & seqq. *una autem Sabbati cum convenissemus ad frangendum panem Paullus disputabat cum eis profecturus in crastinum, protraxitque sermonem usque in mediam noctem &c.* & ibid. v. 11. *Ascendens autem frangensque panem, & gustans satisque allocutus usque in lucem sic profectus est.* Cum duplicis fractionis panis heic men-
tio fiat, duplicem habitam synaxin fuisse non-
nulli putarunt. Vide Calmetium Commentar. ad
cit. loc.

(b) Baron. ad A. C. 104.

Summo nimirum animi fervore, intimoque cordis affectu Christiani sacra in liturgia a Jesu Christo flagitabant, ut Sacramentum Corporis & Sanguinis ejus quod suscipiebant, sibi vires ac robur adjungeret, quo in corruptissimis hominum moribus, ac quotidiano fere vitæ discrimine, furta, latrocinia, adulteria aliaque scelera, quibus sese Ethnici implicabant, evitare possent, ac vitam Christiano nomine dignam traducere. Hac conscientia ad sacra cum accederent, non malo animo ferebant appellari eorum societatem *latebrosam ac lucifugam nationem, in publicam mutam, atque in angulis garrulam* (a); denique clancularios esse eorum conventus (b), quos sciebant solum se sacrorum causa coegisse.

In his quoque nocturnis cœtibus sacram fuisse celebratam liturgiam, ad eosque Christianos præcipue ventitasse ut pane Eucharistico se se communirent, persuadent etiam quæ addit Plinius de illorum more; quod nempe postea coirent ad *capiendum cibum promiscuum & innoxium*, quibus *Agapæ* indicantur, quas Christiani-

stia-

(a) Apud Minucium in Oct. Vide quæ ad hunc locum Elmenhorstius & Wouvertius congefferunt.

(b) Origen. lib. 1. c. Celum num. 1.

Christiani post sumtam Eucharistiam celebrabant ; persuadent denique calumniæ quibus ethnici cœtus illos infamaverunt : *Dicimur sceleratissimi* ajebat Tertullianus (a) *de sacramento infanticidii* , & *pabulo inde* , ac post convivium incesto ; quod eversores luminum canes lenones scilicet , tenebras , tum & libidinum impiarum inverecondiam procurent . *Dicimur tamen semper* , nec vos , quod tamdiu dicimur , eruere curatis , Idem Octavio objiciebat Cæcilius Ethnicus inquiring (b) : *Jam de initiandis tirunculis* , fabula tam detestanda quam nota est . *Infans farræ contectus* , ut decipiat incautos , apponitur ei , qui sacris imbuatur . *Is infans a tirunculo farris superficie* , quasi ad innoxios ictus provocato cæcis occultisque vulneribus occiditur : hujus probnefas ! *Sitienter sanguinem lambunt* , hujus certatim membra dispertiunt , hac fœderantur hostiæ , hac conscientia sceleris ad silentium mutuum pignerantur , hæc sacra sacrilegiis omnibus tetrora . Quæ profecto de habitis a Christianis Thyestæis cænis (c) calumnia a fractione & divi-

sio-

(a) Apolog. cap. VII. pag. 29. Edit. Ven. 1744.

(b) Apud Minucium Felicem in Octavio.

(c) Atræus Thyestis frater ejus liberos necavit, & in escam obtulit , cui propterea Thyestes multa mala imprecatur apud Cic. lib. I. Tuscul. ex En-

sione panis eucharistici, qui Christianis iis in congregationibus distribuebatur, originem duxit, uti etiam animadvertit Havercampius (a); nam quum Christiani nonnulli suis in antelucanis cœtibus manducare se Jesum, divinum ex Maria puerum, dicerent, abominabile illud scelus infanticidii Gentiles ad calumnias proni excogitarunt, judæos imitati, qui id primo Christianis affinxerunt, quemadmodum est ab Origene traditum (b), & a Mamachio, viro doctissimo, observatum (c); qui etiam quomodo Christiani has aliasque similes calumnias a se propulsaverint, præclara ut semper solet eruditione demonstrat. Fabulam autem Oedipodæos concubitus (d), incestus scilicet nefarii quo pariter Christiani ab Ethnicis incusabantur (e), eo hi collegerunt, quod nostri Sacra in Synaxi se mutuo oscularentur, seseque fratres (f), atque sorores com-

---

Ennio. Sed de Antropophagia Christianis objecta lege Kortholti librum *de calumniis Paganorum* c. 18.

(a) In cap. VII. Apolog. Tertul. pag. 29. cit. edit.

(b) Lib. VI. contra Celsum num. XXVII.

(c) Orig. & Antiquit. Christ. lib. 1. §. XXIII. num. 3. pag. 157.

(d) Oedipus matrem uxorem duxit. De eo plura apud Natalem Comitem Mythol. lib. 9. cap. XVIII.

(e) Athenag. legat. pro Christ. num. III.

(f) Athenag. loc. cit. num. 32. pag. 310. edit. Paril. qua cautione Christiani se oscularentur ostend-

dicerent , cœnasque suas ex amore & caritate Agapas vocarent . Ceterum se mutuo Christiani veteres sacra in liturgia osculabantur secundum Petri Apostoli (*a*) & Paulli (*b*) monitum ἀσπάζεσθαι ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ *Salutate invicem in osculo sancto* ; erat scilicet inter illos communionis , & in eadem Religione consensus testimonium . Figebant porro sibi oscula Christiani sacris præcipue cum adstarent , ut quod illa actione publice profitebantur , id etiam hoc Symbolo addito confirmarent (*c*) , consensum scilicet in doctrina , & piam castamque dilectionem .

---

stendit , scribitque *adorationem* potius quamdam , quam osculum fuisse . τὸ φίλημα , μάλλον δὲ τὸ προσκύημα .

(*a*) Epist. 1. cap. 5. v. 14.

(*b*) Epist. ad Rom. v. 16. cap. XVI. Et 1. Cor. cap. XVI. v. 20. & 2. Cor. XIII. v. 12.

(*c*) De osculo scripserunt Jo: Lomejerus in disput. de Osculo . Jacob. Laur. Hoornebeeckius Miscell. Sac. c. 18. Sect. 1. §. 10. Diebus festivis , ac solemnibus , Paschate præsertim & Pentecoste , frequentiora inter Christianos Oscula intercessere . Martyrum sepulchra , & Christi Confessorum vincula osculari etiam eosdem consuevisse ex Tertulliano & Prudentio patet ; quos affectus pios perperam Lomejerus & alii superstitionis incusant .

C A P U T III.

Dominicis præcipue diebus frequentarunt Eucharistiam, & assiduis synaxibus Pentecosten celebrarunt.

Sed de tempore, nocte scilicet, qua soliti Christiani fuerunt Synaxes celebrare, satis, uti arbitror, jam diximus, nunc de præstitutis ad id diebus sermo instituendus. Ac principio quidem quamvis priscorum Christianorum fervor ac pietas, & in panem eucharisticum singularis amor faciat ut cogitemus sæpissime eos convenisse, ubi potuerunt, ad frangendum panem juxta Apostolorum morem & consuetudinem (a), tamen ab hoc proposito & voluntate frequentique Eucharistiæ sumtione fuisse exturbatos sævientibus persecutionibus indubium est. Tunc scilicet enitebantur, ut diebus saltem Dominicis simul ad id operis congregarentur, panemque Eucharisticum acciperent, quo reliquis heb-

---

(a) Actor. cap. II. v. 42. & 46. quæ Cotelerius, & Beveregius in vindiciis Canonum Ecclesiæ primitivæ egregie illustraverunt.

hebdomadæ diebus sancte vescerentur . Inlustre huiusce moris, & priscae liturgiae testimonium edidit Justinus Philosophus & Martyr, compulsus calumniis Ethnicorum : *Solis ut dicitur die,* inquit Justinus (*a*) *omnium sive urbes, sive agros incolentium in eundem locum fit conventus* καὶ τῇ τῷ ἡλίου λεγομένη ἡμέρᾳ πάντων κατὰ πόλεις ἢ ἀγροὺς μένοντων ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέλθουσιν γίνεται, & *Commentaria Apostolorum aut Scripta Prophetarum leguntur, quoad licet per tempus. Deinde ubi lector desit, is qui præest admonitionem & adhortationem ad res tam præclaras imitandas suscipit. Postea omnes simul consurgimus, & preces emittimus: atque ut jam diximus (b), ubi desimus precari, panis offertur & vinum & aqua; & qui præest, preces & gratiarum actiones totis viribus emittit, & populus acclamat Amen; & eorum in quibus gratiæ actæ sunt, distributio fit, & communicatio unicuique præsentium, & absentibus per Diaconos mittitur (c). Quare autem Christiani die Dominico, quæ dies solis dicebatur (d) præcipue convenirent ad Syn-*
na-

(*a*) Apolog. I. num. 67.

(*b*) Ibid. num. 65.

(*c*) Vide Clem. Alexand. lib. I. Strom. p. 318. Edit. 1753.

(*d*) Lex Constantini Imp. A. D. CCCXXI. lata in cod. Just. de fer. l. 2. omnes Iudices, Urbani

naxin, explicat eodem loci Justinus inquiring
 τὴν δὲ τῇ ἡλίῳ ἡμέραν κοινηπαύτες κ.τ. λ. *die au-*
tem solis omnes simul convenimus, tum quia pri-
ma hæc dies est, qua Deus, cum tenebras, &
materiam vertisset, mundum creavit, tum quia
Iesus Christus Salvator noster eadem die ex mor-
tuis resurrexit. Hac scilicet de causa dominicum
 diem Christiani sacros ad conventus præcipue
 delegerant, non vero quod solem, beneficium
 nempe illum planetam, honore aliquo prosequerentur: *si die solis indulgemus,* ajebat Tertullianus (a), *alia longe ratione, quam religione solis.* Quamquam igitur Christianis, quemadmodum & Apostolis ab ipso Christo edoctis, nihil antiquius esset, quam ut frequentioribus Synaxibus Domini sui, nostrique mortem, Eucharistiam ab ipso institutam peragendo, commemorarent, desideriiis tamen suis, propter Ethnicorum sævitiam

---

nae plebes, & cunctarum Artium officia, venerabili die Solis quiescant. Et in Cod. Theod. lib. 2. tit. 8. *de feriis execut.* & lib. II. tit. 5. *de exact.* Vide etiam Alexandrum Lesleum in notis ad Misale Mozarabum pag. 497. ubi agit de diei Dominicæ peculiari cultu.

(a) Apologet. c. 1. Consule Menardum, Frontonem, & Quesnellum in Notis ad ep. II. S. Leon. alias 81. ad Diosc. Alexand. ubi exponitur ratio cur Patres diem Dominicum pro die Resurrectionis seu Paschatis acceperint.

tiam moderari cogeantur, & die Dominico tantum cum possent, convenire. Absit ideo ut ad solam hanc diem veterum Christianorum Synaxes coarctemus. Scimus enim, cum iisdem liber pateret ad Ecclesias aditus sæpius convenisse, & ter quaterque etiam (a) Synaxes celebrasse in hebdomada, & nonnullos etiam quotidie Eucharistiam sumsisse (b), secundum scilicet varios regionum mores (c) & disciplinam. At alicubi furere Ethnicorum rabie summum Christianorum frequentandæ Eucharistiæ studium fuisse quis dubi-

---

(a) Basilii Episc. ad Cæsariam XCIII. alias CCLXXXIX. tom. 3. Opp. Epiphanius in exposit. fidei, & ejusdem operum editor magnus Petavius num. XXII. pag. 350. edit. 1682. animadversionum. Nescio vero cur adversus traditionem Apost. ab Epiphanio memoratam de habendis Synaxibus quarta, sextaque feria & Dominica caput XVI. Epist. Pauli ad Corinthios laudaverit; quum ibi nihil Doctor gentium habeat quod Epiphanio contradicat, & Apostolus de *collectis* in subsidia pauperum faciendis, non de Synaxibus loquatur.

(b) Cyprian. De Orat. Dom.

(c) S. August. Epist. CXVIII. *Alia vero quæ per loca terrarum regionesque variantur; sicut est quod alii jejunant Sabbato, alii vero non: alii quotidie communicant Corpori & Sanguini Dominico: alii certis diebus accipiunt: alibi nullus dies intermittitur quo non offeratur; alibi Sabbato tantum & Dominico; & siquid aliud hujusmodi animadverti potest; totum hoc genus rerum liberas habet observationes.*

biter. Scimus sese collegisse tum sæpius, quamvis quotidie ab iisdem opprimerentur teste Tertuliano (a): *quotidie obsidemur, in ipsis plurimum cœtibus & congregationibus nostris.*

Diximus igitur modo ex Justino Christianos ethnicis sub Principibus saltem Die Dominico castas in Synaxes coivisse. Sed vero licet habitata ratione iniquitatis illorum temporum dies alii statui, ac declarari non possint, quibus alios cœtus habuerunt, tamen rem admodum probabilem judicamus, summam etiam curam præcipue posuisse, ut frequentiores haberent Synaxes iis quinquaginta diebus, quæ Pascha inter & Pentecosten intercedunt. Notum est eos dies maximæ lætitiæ, & gaudii veteribus Christianis fuisse, celebratosque ab iisdem tanta alacritate, & animi exultatione, ut Pentecostes solemnitatem (b) dies omnes festos Paganorum & numero, & dignitate, & clara significatione gestientium animorum superasse Tertullianus adfirmaverit: *Excerpe*, inquit
Se-

(a) Apolog. cap. VII.

(b) Solemnitatis Pentecostes nomen usurpari pro toto tempore, quod a Paschate ad diem missi Spiritus decurrit, ex Tertulliano, Justino, Irenæo, Hieronymo, Augustino, Basilio aliisque observat Theophilus Rainaudus Tract. *de prima Missa* Sect. I, cap. V. pag. 40. edit. Lugd. 1653.

(a) Septimius, singulas Solemnitates nationum & in ordinem exsere, Pentecosten implere non poterunt. Et alio in loco de iisdem diebus loquens aiebat *cur quinquaginta exinde diebus in omni exultatione decurrimus?* Causam tantæ solemnitatis Albaspinio sedulo investiganti, ea occurrit (b) scilicet totis illis quinquaginta diebus sumtam ab fidelibus fuisse Eucharistiam, æquatosque dies illos totidem dierum Domini-
corum celebritati, quos sacris habendis Synaxibus priscos Christianos præcipue consecrasse modo vidimus. (c) In eo igitur omnis opera actioque illorum versabatur, ut summa cum animi voluptate Christi Domini laudes, & præconia canerent, crebrasque per hos quinquaginta dies, ac quotidianas haberent Synaxes, atque ut diebus Dominicis, ita a Paschate ad Pentecosten jejunia intermitterent, neque in genua procumberent, ut aiebat laudatus modo

Ter-

(a) De Idololatria cap. XIV. pag. 94. edit. 1744.

(b) Lib. I. Observ. XI. pag. 106.

(c) S. Thomas in off. Corporis Christi hæc præclare in rem nostram scribit: *Congruit ut tanti Sacramenti institutionem illo tempore specialiter recolamus quo Spiritus Sanctus corda discipulorum edocuit ad plene cognoscenda hujus mysteria Sacramenti; nam & in eodem tempore capit hoc Sacramentum a fidelibus frequentari.*

Tertullianus. Totos autem eos dies sine ullo labore ac servili opere (ut apud nos hodieque dies festi agitantur) ab illis fuisse traductos credibile non est ; alioquin quivis Christianus agnosci facillime ab Ethnicis potuisset ; & non pauci Christiani tenuis fortunæ cum essent , grande ex operum intermissione detrimentum accepissent . His rationibus eo etiam adducimur ut opinemur , summam illam lætitiā atque dierum celebritatem a Septimio commendatam , domi , ac privatim Christianos continuisse , ne ad causam tantæ rei perquirendam Ethnicos excitarent , maxime quum persecutio durius , ac gravius defæviret .

CAPUT IV.

Reiecta Amalarii de Pulsatione lignorum & Baronii de Cursoribus sententia, statuitur probabilius Christianos ab ethnicis vexatos, vel a Diaconis aut Viduis, aut denique ab Episcopis, Presbyteris, aliisque modis admonitos ad Synaxes convenisse.

Sed quo jam signo Christiani, furente persecutione, sese multuo in Synaxes colligerent, quave nota cognoscerent, jam placet exquirere, atque in curiosa, nec inutili fortasse disputatione accurate versari. Nonnullorum sententia est Christianos veteres nullo instrumento futuri conventus admoneri potuisse quod nullum tum fuisse crediderint, quo uti possent. Quorum sententia cum nullam præfert notitiam vetustatis, tum instrumentorum usum possibilem iis temporibus statuit, quæ nullum admittebant. Atque ut heic nihil dicamus de Sistris, ac Tintinnabulis, quorum Apulejus, Martialis, Juvenalis, Suidas, Lucianus, alique meminere, notæ sunt Tibiæ, Tubæ, ac Buccinæ, quibus Hebræos usos fuisse litteræ veteris

teris Instrumenti testantur. (a) Habuisse etiam veteres instrumenta ex ære lignove confecta, quibus cum insolemnitatibus ac victoriis uterentur, tum ad populi convocationem adhiberent patere arbitror ex Papinio Statio, qui de Eteoclis Thebanorumque sacris pro devictis Grajis, qui cum Adraſto ad Polynicis favorem arma ſuſceperant, ita canebat (b).

*At non Sidoniam diverſa in parte per urbem
Nox eadem: vario producunt ſidera ludo,
Ante domos, intraque, ipſæque ad mœnia marcent
Excubiæ, gemina æra ſonant, idæaque terga
Et moderata ſonum vario ſpiramine buxus.*

Aliam igitur habuere Chriſtiani cauſſam, cum nullis ad conventus indicendos uſi ſunt instrumentis, quam nondum eorundem uſum inventum. Obſtabant ſcilicet Tyranni, qui cœtus exturbare facillime, & congregatos necare poterant, ſi instrumenta ſtrepitum edentia adhibuiſ-

---

(a) Revera antiquos monachos, quum nondum æra compaſſa inventa fuiſſent, tubis congregari conſueviſſe tradit Climacus Gradu 19. & Pachomius in ſua Reg. cap. 3.

(b) Lib. 8. Thebaïd.

buissent. Hoc eodem momento absurda, ac prorsus improbabilis Amalarii opinio est, qui lignea quædam instrumenta Christianos tum temporis pulsasse commentus est, eo ferme modo, quo nunc silentibus æris campanis tribus postremis majoris Hebdomadæ diebus, quorundam ligneorum instrumentorum usus invaluit. Sed festiva Amalarii verba exscribamus: loquens enim de tribus iis majoris Hebdomadæ diebus, uti modo diximus (a) inquit: *altitudo lignorum quæ fiebat per vasa ærea, deponitur, & lignorum sonitus usquequaque humilior æris sono necessario pulsatur, ut conveniat populus ad Ecclesiam: potest & in hoc humilior usus Ecclesiæ Romanæ designari antiquis temporibus, quam nunc sit, & præcipue tunc quando latitabat per cryptas propter persecutores: nunc adhuc junior Roma, quæ antiquis temporibus sub uno Domino cum antiqua Roma regebatur, usum lignorum tenet, non propter æris penuriam, sed propter vetustatem. Cardinalis Baronius quosdam ad id muneris destinatos fuisse ministros, cursores dictos, arbitratur, qui singulos privatim admonerent, quo loco ac tempore*

(a) Lib. IV. cap. 21. divini Offic.

pore Synaxes essent habendæ: ad cogendum in-
 quit (*a*) in unum locum fideles omnes precum
 caussa, quo usque Dei Ecclesia sub gentium Re-
 gibus undique quasi hostibus obsessa permansit,
 haud liberum erat populum patenti aliquo signo
 ad Synaxin, publicumque convocare conventum.
 Nec licet certi statuti essent dies celebrandi
 conventus, ipsa dies (quod ajunt) poterat in-
 terpellare pro homine: nam urgente persecutione,
 haud liberum erat ibidem semper loci convenire:
 sed necesse erat frequenter mutare loca, eadem-
 que nec inventu facilia. Quamobrem privatim
 singulos a ministro Ecclesiæ id muneris obeunte,
 qui Cursor dicebatur, Episcopi, seu Presbyteri
 monitu vocari opus erat. Stabilire inde ex Igna-
 tii ad Polycarpum Epistola (*b*) suam nititur
 de Curse sententiam, quam etiam Jo. Gerardus
 Vossius (*c*) & Franciscus Berlendus (*d*) exce-
 pere. Sed vero quamvis probari possit Christia-
 nos privatarum ministerio personarum futuri
 conventus diem, locum, & horam didicisse; quod
 tamen de cursoribus ex Ignatio scribit, probari
 nul-

(*a*) Ad A. C. 58. num. CII.

(*b*) Ignat. epist. II.

(*c*) Comment. ad cit epist. Plinii.

(*d*) De oblat. ad Alt. 6. IV. num. VII.

nullo modo potest, quum sit manifestum (a) ea in Epistola non de hominibus haberi sermonem, quorum Synaxes indicere officium esset, sed nuntios, germanosque cursores indicari ex una in aliam regionem gravissimis de causis transmittendos. Quod etiam clarius adparet si alia ejusdem Ignatii ad Smirneneses Epistola; itemque altera Polycarpi ad Philipenses consulatur.

Reiecta proinde hac de *Cursor* sententia aliis omnino modis Christianos ad habendas Synaxes cogi potuisse arbitramur. A vero imprimis non abhorret Diaconis id muneris commissum fuisse. Ignatius ad Heronem Diaconum Antiochenum ita scribebat (b) *Synaxin ne negligas, omnes nominatim inquire* quod ut ageretur frequenter ad Episcopum pertinebat: quam ob causam idem Ignatius his verbis (c) Polycarpum admonebat: *crebrius celebrentur conventus, Synodique: nominatim omnes inquire*; atqui postrema verba de cogendis ad Synodum intelligenda fortasse sunt, quum verosimile haud sit Episcopos per
 sin-

(a) Vide Bonam Rer. Liturg. lib. I. c. 22. n. 1. Et Binghamum Orig. Ecclesiast. lib. VIII. cap. VII. num. 15.

(b) Epist. 13.

(c) Cit. Epist. ad Polycarp.

singulorum Christianorum domos circumviviſſe . Potuit id etiam fieri opera feminarum , ſive Diaconiſſarum , quarum cætera inter munus erat , feminis baptizandis præſto eſſe , mulieres ægro-
tas & adſiſſas viſitare , ac denique carcere de-
tentos inviſere , ut ex Luciano (a) Libanio (b) atque aliis (c) conſtat : ita ſine ſuſpicionem adire domos poterant , & Chriſtianos Synaxeos admonere . Id etiam viros præſtitiffe , maxime-
que ſibi proximos , & amicos admonuiſſe quid prohibet ? Episcopis quoque ac Presbyteris , fi-
nitis ſacris eos , qui adfuerant , diei ac loci pro habenda Synaxi , commonere facillimum erat ;
eo fere modo quo diſciplina inde obtinuit , & uſque ad noſtra tempora perſeverat , ut a Presbyteris & Eccleſiarum rectoribus vel e pulpito ,
aut altari populi de futura ſolemnitate , ac jejunio edoceantur , quod quidem antiquitus circa
jeju-

(a) Epist. de morte Peregrini .

(b) Orat. de Vincis , & orat. XVI. in Tifamenum .

(c) Cotelario Not. in Conſt. Apoſtolic. lib. 3. cap. 15. Halliero de ſac. elect. p.2. ſect. 5. c. 2. Morino de ſac. Ordinatio. Muratorio diſſ. 57. antiq. mediæ ævi tom. 4. pag. 854. & in Not. ad Nat. XII. S. Paulini tom. I. anecdot. pag. 95. ubi harum Diaconiſſarum veſtigium in Vegloniſſis Eccleſiæ Mediolanenſis agnoſcit .

jejunia præcipue observatum fuit quia statam definitamque sedem non habebant (a). Id quod etiam Gentiles suis in sacris constituerant, ut cuncta ordinate fierent. Hinc junior Seneca agebat (b): *indicit festum diem, aperiri jubet maiorum imagines*, & Libanius (c): *ubi statutus dies advenit a Sacerdotibus templa refferantur*; ac denique notæ sunt illæ priscorum formulæ, quibus dies festi indicebantur: *Lavatio matris Deum est hodie; Jovis epulum cras est &c.* Ordo igitur exigebat, ut etiam Christiani suis de congregationibus edocerentur; & hoc est quod veterum in scriptis legitur *indicere cœtum*. Denique plerisque Christianis noti fere erant loci ac ædes, in quibus frequentius cœtus, ac Synaxes habebantur. In eas proinde se plerumque sola devotione actos recepisse credibile est sine monitore. Dificiliora tamen tempora excipienda sunt; nam vexati Christiani crudelibus, acerbissimisque persecutionibus locum sæpe mutare, eumque abditissimum nec inventu facilem, quærere cogebantur, unde nec solo studio religionis poterant convenire, nec in uno Conventu alterius præ-

---

(a) Bona lib. II. cap. XVI.

(b) Lib. 3. Controv. 21.

(c) Expos. I.

præmoneri. Tum quidem Synaxes fiebant magis solitariae, vicinique inter se Christiani uniebantur, paucisque hinc & inde collectis sociis conventus agebant, ut infra ex Tertulliano constabit luculenter.

CAPUT V.

Quædam in annulis signa gestarunt, quibus sese Christiani cognoscere, ac etiam in cætus cogere poterant.

SÆpe hinc odio & metu Ethnicorum dispersos, fugatosque Christianos aliquod præsetulisse signum, ac notam, qua socios discernerent, seque mutuo de Synaxeon locis facerent certiores non difficulter credendum est. *Aliquam sane tesseram ait Cardinalis Bona (a) sive signum fuisse, quo Christiani & se mutuo agnoscerent, & loca scirent ac tempora Synaxeos peragenda, certæ fidei res est; sed quale hoc signum fuerit ignoramus.* Atqui in primis statuendum est signa ac notas Christianorum ejus generis fuisse, quæ ab solis initiatis discernerentur; quod displicebat Ethnico Cæcilio dicenti (b) *occultis se notis & insignibus noscunt.* Cui licet Octavius responderit *nos non notaculo corporis, ut*
pr-

(a) Lib. I. Rer. Liturg. cap. XXII. num. I.

(b) Minutius Felix in Octav.

putatis, sed innocentiae ac modestiae signo facile
dignoscimus, hæc tamen intelligenda sunt de iis
notis, quibus insignitos Christianos putabat Cæ-
cilius ad perniciem imperii & molitionem rerum
novarum excogitatis. Nam etiam cum nescio
quid de sacramento audivissent, iurjurandum
aliquod eorum in cœtibus intercedere existima-
verunt ad conflandas conjurationes, eo fere mo-
do quo Catilina sibi devinxit socios conspiratio-
nis suæ. Itaque negavit Octavius signo ad id in-
vento Christianos incedere, recteque dixit illos
innocentiae, ac modestiae signis a ceteris distin-
gui potuisse; nam etiam quum Ethnici theatris
aliisque spectaculis operam darent, cremarent
corpora mortuorum, & sepulcra defunctosque co-
ronis decorarent, convivia luxus superstitionis,
obscœnitatis ac impudentiae plena facerent; Chri-
stiani autem nil horum molirentur, fiebat ut
multo plures Ethnici sanctiorem ab iis coli di-
sciplinam cognoscere potuerint, si revera voluif-
sent. Itaque signa prorsus sancta, atque incor-
rupta statuenda sunt illa quæ Christiani gestave-
runt, ut se cognoscerent, & de futuris Synaxi-
bus redderent certiores. VVouverius cum lauda-
ta Octavii verba illustraret, arbitratus est Chri-
stianos manibus & brachiis Christi nomen, aut
crucis effigiem, qua se mutuo noscerent, impressis-
se. Revera Procopius ad Esaiae verba *ET alius*
de-

describet manu sua, (a) τὸ δὲ, inquit, τῇ χει-
ρὶ, διὰ τὸ εἶζεν ἰσως πολλὰς ἐπὶ καρπῶν, ἢ βρα-
χιόνων, ἢ τῷ σφυρῷ τὸ σημεῖον, ἢ τῷ Χρυσῷ
προσηγορίαν, quæ eam Paulli sententiam videntur,
attingere (b), ἐγὼ γὰρ τὰ σιγμάτα τοῦ Κυρίου Ἰ-
ησοῦ ἐν τῷ σώματί μου βασάζω. Inter hæc signa
Alpha & Omega cum Christi monogrammate
numerari possunt. Hoc signum in annulis, in
gemmis, in amuletis, in lucernis Christianorum
ante Constantini Magni tempora exculptum fuisse
adversus Basnagium demonstravit Dominicus
Georgius (c) præclaris rationibus & monumen-
tis. Eo scilicet signo sæpe Christiani utebantur;
quod hoc præ ceteris Deus sacris in litteris
(d) insignitus adpareat eundemque rerum o-
mnium principium ac finem esse significet ἐγὼ
εἰμι Α καὶ Ω λέγει ὁ Κύριος ὁ Θεός, ὁ ὢν, & ὁ
ὢς. Nomen etiam Jesus Christique iisdem annu-
lis insculpserunt. Eques Victorius veterem Chri-
stianum nummum illustraturus gemmam annu-
larem protulit, in qua anchora binique pisces
conspiciuntur; in superna autem parte IHCOTC
in

(a) Cap. 44.

(b) ad Gal. c. ultim.

(c) Dissert. de Christi Monogrammate &c. Ro-
mæ 1738. cap. 4. pag. 14.

(d) Apoc. cap. 1.

in inferna vero XPEICTOC nomine insculpto. Idem tres quoque æreos Christianorum annulos exhibet, in quibus Christi monogramma videre licet, & in illorum uno A & Ω ad latera monogrammatitis. Quod dum Christiani actitabant, ut se se mutuo cognoscerent, confundebant etiam Basilidis sectatores aliosque Gnosticos, qui suis in annulis, ut notat vir doctissimus Jo. Lamius (a) effingebant nominum quorundam & figurarum portenta. Nomen etiam, ac figura piscis tunc Christianis in deliciis fuit, ac utrumque non semel in annulis secundum Clementis Alexandrini monitum (b), in lucernis, in sepulcris expresse-
runt.

(a) De Erud. Apostolor. cap. 4.

(b) Lib. II. Pædagogi cap. XI. *sed neque est a viris annulus in articulo ferendus, hoc enim est muliebri: sed in parvo digito, atque adeo in extrema ejus parte est collocandus, ita enim erit manus maxime ad operandum expedita in iis, in quibus ea egemus. Sint autem nobis signacula columba, vel piscis vel navis, quæ celeri cursu a vento fertur, vel lyra musica, qua usus est Polycrates, vel ancora nautica, quam insculpebat Seleucus; & si quis sit qui piscetur, meminerit Apostoli & puerorum qui ex aqua extrauntur &c. Sed de Pisce Christi symbolo elaboratam edidit dissertationem Anselmus Costadonius Monachus Camaldulensis, quæ tomo XLI. Collectionis Calogerianæ inserta est. De figura Anchoræ, Navis, Oleæ, Columbæ &c. disserit Mazzochius in Epist. ad laudat. Georgium.*

runt. Antonius Maria Lupius dissertatione tertia inter Philologicas & antiquarias, in qua S. Innocentii pueri & Martyris Sarcophagon illustrat, animadvertit (a) in Urna juxta S. Martyrem posita aliquot græcas litteras insculptas fuisse, quæ Christi significant divinitatem, cujus causa ille sanguinem fuderat. *Hæ autem litteræ* (sic docti hominis reddimus italica verba.) *Sunt I. X. Θ. T. Σ., quas Veteres adhibuerunt, ut se se ceu cifra cognoscerent, quin ab Ethnicis noscerentur; & aliquando ipsis in annulis effictæ, incisæque Christianorum sepulcris in fidei protestationem, hodie fere non intelligerentur, nisi Sancti Ecclesiæ Patres suis in libris earundem meminissent. Si huiusmodi litteræ ceu nomen unum efformantes accipiantur; græco idiomate PISCem, ΙΧΘΥΣ significant: quo nomine (quemadmodum etiam aliquando figura piscis) mystice Christiani veteres Jesum significare voluerunt, qui visum animæ humani generis restituit, & Dæmonem e mundo pepulit, sicut olim piscis ille, qui senem Tobiam cæcum factum illuminavit & Dæmonem e Raguelis domo ejecit. Atqui haud debent litteræ huiusmodi ea sola significatione accipi & explicari. Considerandæ præcipue tamquam initiales litteræ quinque diversorum græcorum nominum,*

(a) Pag. LXVI. & seq. edit. Aretii a. 1753.

num, quibus significatur JESUS CHRISTUS DEI FILIUS SALVATOR: ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΣ ΘΕΟΥ ΤΙΟΥ ΣΩΤΗΡ & hujusmodi significatione sensuque intellectæ optime Urnæ illi insculptæ sunt, quæ præmium a S. Martyre acceptum refert &c. (a) His aliisque huiusce generis signis Christianorum annuli insigniti cum essent, poterant facile ab initiatis Christianæ fidei mysteriis dignosci, cogique ad cœtus, atque Synaxes, qui eosdem gestabant. Quare in actis Cæcilie legitur Valerianum reperisse S. Urbanum Pontificem, qui ad evitandas insidias Paganorum latebat, signo

---

(a) Anastasius Sinaita in Hexameron lib. 5. agens de piscium generatione Genesis 2. descripta ait: est quædam admirabilis ratio in natura aquarum valde appositæ, & conveniens regenerationi baptismatis, quæ fit sine semine & corruptione. Nam ut dicunt, qui norunt piscandi artem, habet quidem piscium natura masculinum & femininum sexum natantes & inter se non coeunt; sed sine semine ex aqua & spiritu veluti pariunt: proprie & sine dubitatione eo exemplo significante spiritualem & sine semine nostram ex aqua & spiritu generationem, de qua dictum est, non ex sanguinibus, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. Concinne ista profecto, inquit Rainaudus lib. cit. fest. 1. cap. 22. pag. 188. & apte ad exponendum, quare Christus Dominus dictus sit piscis; quia absque semine paterno, de Spiritu Sancto dumtaxat, & Matre conceptus est. Sed vide Augustinum lib. 18. de Civitate Dei c. 23. Tertul. lib. de Baptis. cap. 1.

gno quod acceperat. Quo magis magisque opinor, Christianos veteres & maxime sacerdotes vestibus ab gentilibus usos non fuisse diversis, ut fallerent diligentiam Ethnicorum. Dudum sane animadversum ab iis est, qui rem vestiariam hominum primitivorum illustraverunt, ac præsertim ab Joanne Lamio (*a*) exploratæ fidei esse Christianos juxta patriæ & regionum suarum mores vestes cum Ethnicis habuisse communes, & errasse Salmasium (*b*) qui credidit statim ac quis Christianæ religioni nomen dedisset, habitum vestemque mutavisse. In Picturis sane veterum Martyrum sæpe immagines conspiciuntur exornatæ secundum morem illarum regionum, in quibus vitam traduxerunt; & quoad Sacerdotes adtinet pari cum aliis indutos habitu incessisse suadet etiam exquisitum studium Ethnicorum in iisdem perquirendis. Hinc Aspasius Paternus Africæ Proconsul a Cypriano postulabat, quinam Carthagine forent Sacerdotii jure insigniti? Quod frustra quæсивisset, si ex habitu aliave nota eos potuisset agnoscere.

CA-

(*a*) Lib. cit. cap. 4.

(*b*) Vide quæ acriter & infeste scripsit Dionysius Petavius adversus Commentarium Salmasii ad librum Tertulliani de Pallio.

CAPUT VI.

Apostolorum exemplo primo sacras synaxes habuerunt in domibus privatis, selectis altioribus ædium cubiculis.

EXpositis explicatisque temporibus ac diebus (quantum equidem in multa obscuritate rerum fas erat conjicere) quibus Christiani veteres suas habuere Synaxes; propositisque etiam notis ac signis, quibus se se potuerunt mutuo cognoscere, de locis jam dicere ingrediamur, quæ illi ab Ethnicis vexati pro cœtibus, ac Sacris delegerunt. Principio Apostoli privatis in ædibus operati sunt augustis mysteriis. Vetus ac constans traditio est Apostolorum Principem S. Petrum (a) cum Romam pervenit, a Pudente Senatore hospitio exceptum, sacris in ejusdem domo operatum fuisse mysteriis

---

(a) Baron. not. ad Martyrolog. Rom. 19. Maij Benedictus XIV. de Sacrificio Missæ sect. 1. cap. 1. §. 1.

riis & cum suis primo Synaxes habuisse; & universim de cæteris Apostolis Sacræ litteræ adfirmant, quod frangerent *circa Domos* panem, scilicet Eucharistiam (a). Fuisse vero semper omnes ædes, in quibus Apostoli immaculatam hostiam obtulerunt, a rerum domesticarum usu liberas temporum illorum conditio non patitur ut concedamus. Non enim omnes hæ domus, in quas se recipiebant cum Apostoli, tum alii ab Ethnicis divexati, idoneæ erant, ut in iis extruerentur Oratoria, aut cubicula consecrarentur; nec in hiis diu manere poterant, sed mutare loca sæpius compellebantur. Ubi igitur, & quomodo potuerunt privatas in ædes conveniebant, quas recens ad Christum converforum pietas exhibebat, ibique aris, quæ amoveri ad libitum possent, inlatis, Eucharisticum celebrare sacrificium. Hinc frequens primis illis temporibus Altarium Portatilium, seu viaticorum usus. Quod cum vir clarissimus Joannes Baptista Gatticus (b) magna in luce jam collocaverit, non videtur necessarium ut res eadem pluribus adseratur. Animadvertere solum abs re
non

(a) Act. Apost. cap. XX. v. 42. & 46.

(b) De Orator. Domesticis cap. 4. §. 3. & disert. de usu altaris portatilis.

non fuerit, quod quemadmodum Apostoli in Cœnaculum, five Ὑπερωῶν, quod erat in superioribus ædium partibus, Synaxis causa ascende-
 debant, (a) ita Christiani plerumque ad eorum-
 dem imitationem in sublimioribus privatarum
 ædium partibus suos cœtus habuerunt. Te-
 stis hujusce rei etiam Lucianus in Dialogo *Philo-
 patridos*, in quo procul dubio primitivorum
 Synaxes, & mysteria irridentur Christiano-
 rum. In eo igitur Critias testatur se in lo-
 cum orationis, ad quem scalis perveniebatur,
 deductum fuisse. *Sermone autem longius produ-
 cto* inquit (b) *persuadet tandem misero mihi,*
ut ad præstigiatores homines accederem, & in
infaustum, quod ajunt, diem inciderem: dixerat
enim omnia mysteria ab illis se esse edoctum.
Transimus igitur portasque ferreas, pavimenta que
ænea, multisque per orbem superatis scalis, in
aurea tecta adscendimus, qualia Menelai quon-
dam

(a) Paullus in 3. domus Cœnaculo Eucharistiam celebravit. Atque in alto etiam constitutum fuisse Hierosolymitanum Cœnaculum, in quo Apostoli visibiliter receperunt Spiritum Sanctum, & in quo postea primo diviniis mysteriis celebrandis dederunt operam, colligitur ex Cyrillo Hierosolymitano catechesi 16., in qua illud vocat *Superiorem Ecclesiam*.

(b) pag. 611. num. 23. tom. 3. Opp. Luciani edit. Gesneri Amst. ann. 1743.

dam fuisse Homero credimus. Ibi ergo oculis lustrato omnia, quæ ille ex Insula juvenis, video autem non Helenam ego quidem, sed homines vultibus in terram pronis, pallidisque. Et in Actis S. Pontii Martyris a Valerio conscriptis (a) Christiani diluculo, atque in vigilia matutina hymnos concinnantes describuntur in loco excelso, ad quem accedentes & pulsantes januam e fenestra spectabantur. Ac præsertim dicitur: cumque ascendissent (gentiles) in cœnaculum, & vidissent eos sancta celebrare mysteria, declinaverunt in locum, quoad usque dominicum consummassent Officium.

Erant igitur cubicula, in quibus Synaxes habebantur, ceu totidem cœnacula, quæ sternere mos erat in supremis ædium ordinibus, ut Festus tradit. Cur his in locis, cum Christiani possent, Synaxes haberent, ratio percommoda adferri potest, quod nimirum ea pars domus sublimior, ob idque magis ab urbanis tumultibus separata, accommodatior illis videretur, ut in ea sacris vacarent (b). Qua etiam in re Ethnicis plerisque fuerunt Christiani sapientiores; nam
illi

(a) Apud Baluzium tom. I. miscell. pag. 29.

(b) Alias rationes adfert Antonellus in dissert. de Tirulis S. Evaristi &c. num. XV. pagin. 66. quas vide.

illi ut exemplis ostendit Cluverius (a) templa
& lucos in montium cacuminibus construxerunt,
illucque orandi causa conscendebant, ut eo pro-
pius ad ipsos accederent, ne forte Diis longe re-
motis preces inaniter funderent, ac extra Deo-
rum conspectum ipsi constituti nullam inde mer-
cedem extorquerent teste Luciano (b).

(a) German. Antiq. lib. 1. pag. 238.

(b) Dial. de Dea Syriae.

C A P U T VII.

Aliquot earum ædium in Ecclesias inde, Romæ præsertim conversæ sunt. At ab his exturbati Christiani alias privatas ædes, uti conditio, & opportunitas ferebant, pro sumptione Eucharistiæ delegerunt.

E Arum porro ædium & Ecclesiarum, in quibus Apostoli sacris operati sunt, ipsi iidem alicubi meminerunt. Ad Corinthios scribebat Paullus (a) *Salutant vos in Domino multum Aquila & Priscilla cum Domestica sua Ecclesia & ad Colossenses (b) Salutate fratres qui sunt Laodiciæ & Nympham, & quæ in domo eius est, Ecclesiam, ac tandem ad Philemonem Paullus & Timotheus Philemoni & Appiæ & Archippo, & Ecclesiæ, quæ in domo tua est.* Hæ atque aliæ domus, sacrorumque cœtuum ædiculæ quas Christiani sanctiores pro habendis Synaxibus concedebant, in totidem inde Ecclesias

---

(a) l. v. 16.

(b) cap. 4.

fias evaserunt , adsignantibus Romanis Pontifi-
 cibus presbyteros singulis , qui offerrent . Rem
 hanc quoad Romanam adtinet Ecclesiam egregie
 explicat Blanchinius (*a*) . Ubi enim de S. E-
 varisto legitur , *Hic titulos in Urbe Roma divi-
 sit Presbyteris* , commentatur , quos , inquires , ti-
 tulos ? *Domesticas scilicet Ecclesias* hospitem &
 discipulorum Petri & Pauli , quas ad conventus
 fidelium & Synaxes peragendas concedebant :
 puta domesticam Ecclesiam Priscæ & Aquilæ ,
 quam S. Paulus memorat in epist. ad Romanos
 cap. XVI. 3. Romanum titulum etiam nunc ce-
 lebrem in Aventino , Lucinæ Senioris , Aposto-
 lorum pariter hospitæ , hodie titulum primi
 Presbyteri Cardinalis , Pudentis in Vico Patricio ,
 ubi Paulum baptizasse veterum monimenta te-
 stantur , Clementis ad radices Cælii , in pater-
 na Pontificis illius domo , ut ferunt , qui Li-
 no successit ; Claudinæ quoque ædes , & illo-
 rum , qui de domo Cæsaris erant , ab Aposto-
 lo indicati , dum ex Urbe ad Philippenses
 scriberet , His adde domos militum Romano-
 rum , sive eorum qui in Palæstina ad fidem
 conversi cum Centurione Evangelico cohortis I-
 talicæ baptizati fuerant a Petro Apostolo , &
 sub-

(*a*) In notis ad Vit. RR. PP. in Evaristo tom.
 2. pag. 77.

subinde revocati in Italiam sua cum legione sub Principibus Cajo & Claudio; five etiam Romæ Antiochiæ, & in Asia Minori, in Græcia, Apostolorum Petri & Pauli, Barnabæ prædicatione Christum professi, & in urbem reversi suis cum doctoribus hic morabantur. Adde quos indicat Florentinius in adnotationibus ad suum Martyrologium Calendis Augusti, ex testimonio Ambrosii, Theodoretii, Theophilacti, Oecumenii, Primasii. Recense Judæos Romæ a Paulo fidem edoctos per biennium in suo conducto, ut habemus Actor. XXVIII. ubi Diaconiam S. Mariæ in Via lata postmodum erectam Scriptorum consensus tradit: nec non reliquos, qui post Hierosolymorum excidium a Tito Romam perducti, vel sub Nerva Principe revocati, domesticas Ecclesias in Transiberina Regione fidelibus aperiebant. Denique addenda nobilium Romanorum domicilia, qui equestri loco nati, aut etiam ex Ordine Senatorio ad Christum vocati (quandoquidem & Clemens sub Domitiano Christi martyr effectus est) inter fratres censebantur sub consequentis Principibus Nerva & Traiano. Ex quibus concludit Blanchinius Romanam Ecclesiam mirum in modum auctam sub Evaristi Pontificatu, satis abundasse domibus civium positis in unaquaque Urbis regione; ac propterea e re credidisse Pontificem concedi posse singulis Presbyteris do-

domos, five titulos singulis in regionibus fitos, quo facilius esset fidelium conventus ad Synaxes peragendas, & ad reliqua Christiana sacra frequentanda; eodem plane ritu atque exemplo, quo Hierosolymis Apostoli post apposita die una animarum tria millia, ut Actor. II. legimus, frangebant circa domos panem; nec cessabant in Templo & circa domos docere & evangelizare Christum Jesum.

Has privatas in ædes, quæ veterum manifestant originem Ecclesiarum, ceu destinatas ad sacros conventus, accessere Christiani quoadusque prohibiti non sunt persecutionibus Ethnicorum. His jam vigentibus cum tutum non erat ad illas concedere, tum non semel Imperatorum edictis solo æquabantur. Itaque conveniebant quo poterant. S. Justinus a Q. Junio Rustico Præfecto interrogatus, quem in locum Christiani convenirent, respondit, (a) *Eo unumquemque convenire quo vellet ac posset. An inquit, existimas omnes nos in eundem locum convenire solitos? Minime res ita se habet; quoniam Christianorum Deus loco non circumscribitur: sed cum invisibilis sit, cælum & terram implet, atque ubique a fidelibus adoratur, &*
ejus

(a) Act. S. Justinii apud Ruinart. & pag. 634. Opp. ejusd. Justinii, edit. 1747.

ejus gloria collaudatur. Tunc Præfectus: age, inquit, dicas quem in locum conveniatis, & discipulos tuos congreges. Respondit Justinus *ego prope domum Martini cujusdam ad Balneum, cognomento Timiotinum, hætenus mansi*. In hac ergo domo, ut Justinus ejusdem operum Maurinus editor animadvertit, mysteria celebrari solebant, idque græcæ Ecclesiæ ritu & lingua, utpote ab ipso Justino, ut verisimile est, celebrata. Atque id causæ esse putat, cur liturgia a S. Martyre exposita non Romanæ, sed ei, quæ est in Constitutionibus Apostolicis, similis sit. (a) Quum igitur vigerent persecutiones, nec in
ædes

(a) Curasse Christianos, ut Synaxeos loca prope Balnea haberent, quod his antequam sacra facerent, uterentur, hoc etiam Justinus testimonium videtur confirmare. Summo sane in honore balnea apud illos fuisse, innuunt Concilia, cœtus sacri, & alia venerandæ religionis opera a Romanis Pontificibus, & Episcopis in iisdem habitata, ut erudite probat Paciaudius cap. X. pag. 99. & seqq. Commentarii *De Sacris Christianorum Balneis*. Celebres Romæ maxime fuerunt Thermæ Novati ad Viminalem, quæ & *Timotinae*, ab illius fratre Timotheo, dicebantur. Has delegisse Pium I., ut inibi quotquot ejurata superstitione, Christum confitebantur, sacro fonte regigneret, consecrato pane reficeret, & in suscepta fide confirmaret Anastasius in illius vita perhibet; quam illustravit Blanchinius lib. cit. tom. 2. sect. XII. Balneorum hujusmodi mentionem facit Anastasius in

ædes consecratas se recipere Christiani possent, eo conveniebant quo vellent, ac locorum temporumque angustia paterentur. Credebant scilicet Deum suarum conscientiarum & affectuum adprime conscium, Sacrificia etiam eorum extra sacras ædes celebrata grata habiturum. Passim hinc & frequenter in sinceris Martyrum actis legas similes collectas, sive Synaxes in privatis domibus extemporanee veluti habitas & congregatas. Fuere enim Christiani tunc temporis maxime solliciti ne eorum fratres tecto carerent, & spiritualibus alimentis. Hinc libenter domos suas pro Synaxibus offerebant. De S. Cyriaca ejusdem acta testantur. *Cum fervor persecutionis instaret, domum suam, quæ erat in Cælio monte, militibus Christi ad conveniendum, & Sacramentum Domini conficiendum obtulit, nullo timore preterrita.* Sed Theodoti Ancyрани in Galatia martyris insigne, nec omittendum facinus est, a Nilo ejusdem socio memoriæ proditum: (a) *iusserrat, inquit, minister*
Dia-

---

in Damaso, Innocentio I. Hilario & Symmacho, ac Eusebius ex Epistola MM. Lugdunensium & Viennensium.

(a) Acta hujusce M. a Nilo descripta Græce & latine edidit Ruinart. in sincer. Actis Mm. pag. 298. Edit. Veron. Num. VII.

Diaboli Theotecnus omnem humani victus speciem idolothytis inquinari, panem scilicet ac vinum, ut nec Deo quidem omnium Domino posset oblatio munda exhiberi, & publicitus constituerat Sacerdotes erroris, qui id curarent. Oportebat autem, ut norunt omnes, offerre Deo immaculata munera: molestissimo huic commento celerime remedium adinvenit Martyr vehementer industrius in cultu virtutis: quidquid enim prius emerat a Christianis, iisdem revendebat ad necessitatem faciendæ Oblationis. Fuit ergo caupona ejus fidelibus, quod olim Arca Noe erat salvatis per eam tempore diluvii: nam sicut tunc cum per universum orbem grassaretur exterminium nullus erat modus inveniendæ salutis, si quis vel tantillum recederet ab arca, eo quod omnis terra esset inundata: sic in nostra Civitate nullus poterat salvari Christianus extra domicilium Martyris. Conversa ergo erat tabernaculum in ædem orationis, in hospitium peregrinorum, in altare Sacerdotum ad offerenda sacra dona; cum illuc omnes confugerent, sicut naufragium patientes ad scapham: hæc erant justo cauponariæ professionis lucra, hi negotiationis suæ proventus Martyri: notumque habebant pietatis cultores cauponam istam periclitantibus portum commodissimum. Eodem animi affectu Collectas celebrarunt multi ii Christiani, qui in Africa sub Anulino Pro-

consule vitam pro Christo finire. Nam quum Diocletianus cœtus sacrasque Synaxes prohibuisset, illi ne Sacramentis vacui invenirentur, cum pro fide essent dimicaturi, in domibus amicorum cum Presbyteris Synaxes agebant (a). Namque in Civitate Abitinensi in domo Octavii Felicis, cum bellica caneret tuba, Dominica signa gloriosi Martyres erexerunt, ibique celebrantes ex more Dominicum a Colonia magistratibus atque ab ipso stationario milite apprehenduntur Saturninus Presbyter cum filiis quatuor, id est Saturnino juniore, & Felice lectoribus, Maria sanctimoniali, Harione infante &c. cum Dativo Senatore, alio Felice, Emerito, Ampelio, Rogatiano, Quinto, Maximiano, Thelica, Rogato Januario, Cassiano, Victoriano, Vincentio, Cæciliano, Restituta, & ceteris cum mulieribus fere numero decem & septem. Qui omnes ducti Carthaginem, atque in carceres conjecti, interrogatique utrum collectas, seu Synaxes egissent, liberrime respondebant: *Dominicum cum fratribus congrua devotione celebravimus, quia*
non

(a) Acta SS. MM. Saturnini Presb. Dativi &c. apud Baluzium tom. I. miscell. pag. 14. edit. Lucensis. Porro celebrare Dominicum significare Eucharisticum Sacrificium nota res est, ex Cypriano præsertim Tract. de Opere & Eleemosyn. & ep. 63.

non potest intermitteri Dominicum . Ut vero demonstrarent legitimas fuisse eorundem Synaxes, iisdem presbyteros præfuisse Præfecto persuadebant . Quare illorum unus de congregationis auctore , & antistite postulatus in hæc verba respondit . Saturninus Presbyter & omnes . O Martyrem primatum omnibus dantem ! Non enim Presbyterum fratribus prætulit , sed Presbytero fratres confessionis consortio copulavit . Quærente igitur Proconsule Saturninum , ostendit non quod illum prodiderit , quem secum adversus Diabolum pariter dimicare cernebat , sed ut illi panderet integrè se celebrasse collectam , quando cum ipsis etiam Presbyter fuerat . Usque adeo illis persuasum erat Synaxes , & sacrificium Eucharisticum legitime haud posse celebrari , nisi presbyter adfuisset . Fortitudine istorum Martyrum , & amore in sacro-sanctam Eucharistiam alii excitati , ad eorum exemplum Synaxes continuarunt , nulla suppliciorum ac poenarum habita ratione , ut eadem Acta fidem faciunt (a) . Postquam igitur supradictos Martyres Christi exoptatus carcer excepit , Confessores , qui priores illic detrusi fuerant , victricibus palmis triumphales dexteris venientibus adjun-
ge-

(a) Pag. 17. cit. edit.

gebant. Veniebant præterea ad eundem locum, & ex diversis Provinciæ partibus alii quoque quamplurimi Confessores; inter quos erant Episcopi, Presbyteri, Diaconi cæterique Clerici, qui legem Domini asserentes Collectam Dominicumque constanter & fortiter celebrabant, quique Scripturas Dominicas divinaque Testamenta de flamma atque de incendio conservantes, se ipsos dictis ignibus cruciatibusque diversis, machabaeico more pro divinis legibus obtulerunt. Ita vel solo æquatis sacris ædiculis, vel a cœtibus prohibiti Christiani privatis in locis Synaxes agitabant; eodem plane modo, quo fideles ammissis Ecclesiis sub Genserico rege (a) tristitia & mœrore confecti, cœperunt qualiter poterant, & ubi poterant, divina celebrare mysteria. Erigebant proinde aras in cubiculis, in agris, in solitudinibus, in navibus, in diversoriis, in hortis, in carceribus, in cæmeteriis, in balneis, uti necessitas temporumque conditio flagitabat. Hinc de privata Eucharistiæ Oblatione accusatus ab Nestorio Cyrillus ita respondit (b) ὅτι καὶ

ἡμεῖς

(a) Victor Vitenfis lib. 1. cap. 5. Persecut. Vandal. pag. 6. edit. 1731.

(b) Epist. IX. seu Commonit. ad Posidonium apud Coutantium tom. I. epist. RR. PP. pag. 1094. edit. Paris. 1721.

ἡμῶν ἕκαστος ἐν χρόνῳ & χρείαις τὸ ποιεῖ . *Id facit unusquisque nostrum cum tempus & necessitas flagitat .* Hinc egressus Carthagine Cyprianus morabatur in hortis (a) & sacris mysteriis operam dabat .

(a) Horum hortorum meminit non semel Cyprianus, & Pontius in ejusdem vit. num. XV. Ipse præsertim Epist. LXXXIII. pag. 342. ad Clerum & plebem e secessu suo ait : *Cum perlatus ad nos esset, fratres charissimi, Commentarios esse missos, qui me Uticam perducerent, & consilio carissimorum persuasum esset, ut de Hortis nostris interim secederemus, juxta interveniente causa consensi &c.*

C A P U T VIII.

*Qui divites inter illos erant, domos suas pro
Synaxibus libenter concedebant. Ex his
veterum Titulorum origo
conjicitur.*

HAs porro ædes, qui capaces habebant
Christiani, denegare fratribus suis crimen
rebantur. Anulino Proconsuli Emeritum
increpanti, quod domum suam cæteros pro ce-
lebranda collecta ingredi permisisset, ille respon-
dit *fratres mei sunt & non poteram illos probi-
bere, quoniam sine Dominico esse non possumus.*
Tanta vero erat quorundam divitum Christia-
norum caritas & amor, ut multis furore perse-
quutionum afflictis fugatisque, ac summas ad mi-
ferias reductis domos ædium suarum partem
concederent pro Synaxi, & necessaria victui sub-
ministrarent. In antiqua sane, ac pervetusta Epi-
stola Pii Papæ I. ad Justum Viennensem præ-
clarum hujusce rei testimonium habemus, acu-
te & recte, ita uti ego arbitror, a Jacobo Lader-

chio (a) inlustratum, & lucem afferens plerisque a nobis jam dictis. Ita igitur ad Justum Pius scribebat: *antequam Roma exisses, Soror nostra Euprepia (sicut bene recordaris) Titulum domus suæ pauperibus assignavit; ubi nunc cum pauperibus nostris commorantes missas agimus.* (b) Ex quibus imprimis constat errare eos, qui persuadere adnituntur, antiquos Titulos quid diversum a locis, in quibus sacra fierent, extitisse; cum ex Pii epistola adpareat ipsis in Titulis, in quibus Christiani divitum caritate commorabantur, loca fuisse atque cubicula in quibus Sanctæ Missæ Sacrificium celebraretur. Jure proinde ac merito Laderchius eodem innixus fundamento nec Baronio, nec Gretzero aut Albitio assentitur, qui Titulos Ecclesias dumtaxat fuisse existimarunt, & Florentinium rejicit, qui Titulos nil nisi ædes ad excipiendos fideles pauperes ab Ecclesiis sejunctas arbitratus est. Opinatur inde

---

(a) Dissert. Hist. de Basilicis SS. Marcellini Presb. & Petri Exorcistæ &c. P. III. cap. IV. pag. 224. & seq.

(b) Epistolæ hujus authenticam adversus Tillemontium & alios tuetur docte & erudite Justus Fontaninus cap. IV. *Historiæ Litterar. Aquilej.* pag. 82. & seqq. Id quod mihi indicavit vir summus P. Jo. Bernardus Maria de Rubeis O. P.

haud aliud fuisse Titulos quam prædivitum quorundam Christianorum domos, in quibus fideles congregarentur ad sacra facienda, & si egestate premerentur ad victui necessaria recipienda & in quibus demum hospitio exciperentur, cum propriis carerent domibus, aut ab his sævientibus persecutoribus aufugissent. Quæ scilicet domus nomine & titulo eorundem divitum notarentur, non vero Sanctorum aut *Crucis*, ut ipsæ gentiles laterent, illasque eodem tempore Christiani egentes agnoscerent; unde & hospitalia miseris, & ceu Ecclesiæ Christianis evadebant, quia nimirum in illis & fovebantur hospitio corpora, & verbo Dei ac sacris mysteriis animæ saginabantur. Eodem siquidem modo quo nunc in infidelium, & hæreticorum quibusdam regionibus se gerunt Orthodoxi, primos quoque Christianos se habuisse credendum est. Sicut enim illis Ecclesias publice extruere, easque manifesto salutari *Crucis* vexillo insignire vetitum, uti etiam hospitalibus ædibus publice perfrui prohibitum est, qui tamen in singularibus, & præcipuis quibusdam domibus occultas Ecclesias habere, in iisque fideles pauperes & advenas hospitio excipere haud prohibentur, & hæ domus non ab Ecclesiis, quas intrinsecus habent, neque ab advenis & pauperibus, qui in ipsis immorantur, neque demum a *Crucis titulo*, sed

a Dominis & possessoribus nomen accipiunt ; ita sane priscis accidisse temporibus non irrationabiliter existimamus ; non fuisse scilicet Titulos nisi occultas Ecclesias in domibus , & domus simul & Christianorum Ecclesias , in quibus & sacra peragerentur , & hospitio exciperentur pro-fugi ac pauperes Christiani , quibusque non aliunde quam a *Dominis* & possessoribus *Titulus* & nomen apponeretur . Quare nimis abjecte de pietate & prudentia veterum Christianorum judicant (*a*) qui volunt Titulos a præfixo domibus Crucis *titulo* denominatos fuisse . Quamvis enim compertum sit Crucis simulacrum ex auro , argento , ligno , aliave materia conflatum , collo suspensum Christianos priscos gestavisse (*b*) & domi etiam adorasse , tamen idem signum non nisi reddita a Constantino pace domorum liminibus præfixerunt . Hac ratione explicanda reor verba vetusti Auctoris Commentariorum in Episto-

---

(*a*) Vide Epist. II. Gisberti Cuperi ad Paullum Voetium , quæ extat tom. 2. Opp. Lactantii edit. Lengletii , in qua de artibus agit , quibus Ethnici Christianos inquisiverunt .

(*b*) Orestes miles sub Diocletiano interemptus est , quod ex cruce aurea collo suspensa agnitus Christianus fuisset . Vide Surium tom. 6. ad diem 16. Decembris in vita S. Eustratii , & de S. Marcrina Gregorium Nyssenum .

Itolam Paulli ad Colossenses, qui Sancto Ambrosio aliquando adscripti fuere. Nam ubi ait Apostolus *Salutate fratres qui sunt Laodiceæ & Nympham, & quæ in domo ejus est, Ecclesiam*, hæc addit de hac sancti exempli muliere: *tam enim devota videtur fuisse, ut omnis domus ejus signo titulata esset Crucis*. Gloria hæc Constantino, nonnullisque aliis Christianis principibus reservabatur. Revera etiam sub Theodosio Juniore, cujus tempore fortasse commentarii illi Ambrosio adjudicati fuere scripti, quæ Pagani occupaverant Crucis vexillo expiata sunt. En Theodosii Edictum: (a) *Omnes sceleratæ mentis paganæ execrandis hostiarum immolationibus, damnandisque Sacrificiis, cæterisque antiquarum sanctionum auctoritate prohibitis interdiciamus: cunctaque eorum fana, templa, delubra, siqua etiam nunc restant integra, præcepto Magistratum destrui, conlocationeque venerandæ Christianæ Religionis signo expiari præcipimus*. Quæ igitur Auctor ille, de Nympha, cujus domus omnis signo titulata erat Crucis, exposuit, aut de crucibus in internis parietibus ædium effictis sunt explicanda, aut adserendum Nympham tanta caritate in pauperes Christianos flagrasse,

---

(a) Cod. Theod.

se, ut amore Crucifixi eosdem domi colligeret & spiritualibus juxta ac corporalibus pasceret alimentis; quem ad modum veterum Titulorum originem & causam ex Laderchio explicavimus. Cujus etiam opinio confirmari ex sacris litteris potest. Dum enim præcipit Apostolus ut ii salutentur qui sunt ex *Aristobuli domo*; qui sunt ex *Narcisi domo* & domesticam Ecclesiam Priscæ & Aquilæ, procul dubio indicat mansisse in illorum ædibus fideles, & sacra peregrisse; illasque Christianis pauperibus & hospitii & Ecclesiæ vices præstitisse; unde de Aquila & Prisca, scribebat Theodoretus *domum suam Ecclesiam fecerunt, collectionem fidelium eam facientes, ubi divina mysteria intus promte & alacriter peragebant*. Idem Paullus in Epistola ad Romanos *Salutat vos, inquit, Caius hospes meus, & tota Ecclesia*. Quidnam sibi hoc vult *tota Ecclesia*? postulat Fogginius (a) nisi fideles illi omnes, qui eadem Caji Domo orationi & divinæ rei interesse solebant. Græcus sane habet *Caius hospes meus & totius Ecclesiæ*, Ἐκκλησιᾶς ὅλης. Animadvertere etiam placet domos istas prædivitum Christianorum, in quibus pauperes &

(a) De Romano D. Petri Itinere &c. Exerc. XIII. pag. 283.

& cibo & Eucharistia reficiebantur, frequentari etiam potuisse, & sæpe sine discrimine, ab aliis Christianis tenuis fortunæ; nam quum pervulgatum esset qui ad eas conveniebant, miseros & pauperes esse, & stipis obtinendæ causa ad illas accedere, quid cætera in his ageretur, quum nondum æstus persecutionum effervesceret, fortasse non ita frequenter Ethnici inquisivere. Neque aliis Eucharistiæ avidis & Synaxis perstudiosis ignorari hæc domus poterant. Frequens hinc ad eas accessus, & commoratio miserorum signum haud dubium suppeditare iis poterat sacris qui vellent interesse. Quod quidem clarius & inlustrius profligatis Paganis contigit. Quum enim tunc splendido perspicuoque Crucis vivificæ signo ædes notare concessum esset, verificari potest, si hisce de temporibus sermo sit, quod de Titulis Baronius & alii cogitarunt; a rebus nimirum fiscalibus hanc nomenclaturam acceptam esse: nam sicuti domus resque omnes ad Imperatorum fiscum pertinentes appenso velo, imagine Principis, vel tabella distinguebantur (a) ita Ecclesiæ ædesque Christianorum Crucis signo distinctæ, ad Christum, ejusque cultores spectare cognoscebantur.

CA-

(a) l. *Si quando* cod. de Bonor. vacat. lib. 2. Vide Henricum Valesium in notis ad Ammiani Marcellini . l. XXIX. c. 2. p. 557.

CAPUT IX.

Christianos veteres numerasse pecunias militibus, aliisque ministris Præsidum Ethnicorum, ut Synaxes agere possent, ex Tertulliano demonstratur.

SUmmo propterea desiderio habendarum Synaxearum Christiani cum agerentur, sæpe contingebat, ut numerata pecunia traditisque muneribus Ethnicis militibus, ad quos ne cœtus haberent, observare pertinebat, clam conveniendi adsequerentur facultatem; quamquam nocturnæ quæque coitiones severissimis legibus & suppliciis punirentur. Patet quod dicimus ex integro Tertulliani *de fuga in persecutione* libro, in quo non eos tantum insectatur, qui oblata pecunia se se ab inquisitione in causa fidei liberabant, sed eos quoque montanistico furore reprehendit, qui soluto pretio Synaxes celebrabant. *Et Dominus quidem ajebat (a) illum redemit ab Angelis munditenentibus potestatibus, a spiritalibus nequitiae, a tenebris hujus ævi, a judicio*

(a) Lib. cit. cap. X. pag. 542. edit. 1744. & cap.

dicio æterno, a morte perpetua. Tu autem pro eo
pacisceris cum delatore, vel milite, vel furuncu-
lo aliquo præside sub tunica & sinu (quod di-
cunt) ut furtivo, quem coram toto mundo Chri-
stus emit, immo & manumisit . . . . . Nescio
dolendum an erubescendum sit, cum in matrici-
bus Beneficiariorum & Curiosorum inter taberna-
rios & lanios, & fures balnearum, & aleones
& lenones, Christiani quoque vectigales continen-
tur . . . . . sed quomodo colligemus, inquis, quo-
modo dominica solemnia celebrabimus? utique
quomodo & Apostoli, fide non pecunia tuti, quæ
fides si montem transferre potest, multo magis
militem. Esto sapientia, non præmio cautus. Ne-
que enim statim & a populo eris tutus, si officia
militaria redemeris. Una ergo tibi & fides &
sapientia, ad tutelam opus est: quibus non adhi-
bitis & redemptionem tuam potes perdere, adhi-
bitis autem redemptionem desiderare. Postremo si
colligere interdum non potes habes noctem luce
Christi luminosam adversus eam. Non potes di-
scurrere per singulos sit tibi & in tribus Ec-
clesia. Melius est turbas aliquando non videas
quam addicas; nempe tributariæ servituti, ut
explicat Rigaltius, qui hætenus ex Septimio re-
citata eruditissime illustrat. Etenim Beneficarii
dicebantur milites, beneficio principis adsumti
ad officia, seu ministeria certa. Itaque apparebant
Prin.

Principi mandatis exsequendis. Ex eorum schola seu corpore erant *Curiosi*, cursus publici curæ præpositi, qui & *Stationarii* dicebantur, per stationes dispositi: iis autem inter cætera hoc munus injungit l. 1. *cap. de curiosis*, ut *crimina judicibus nuntianda meminerint*: Ergo reorum nomina requirebant, ac deferebant, ipsosque reos sistebant tribunalibus ac judicio, ut veterum documentis idem Rigaltius docet. Sed hujusmodi officia tandem in prævaricationes, & rapinas, & concussiones degeneravere, conniventibus plerumque hominum pessimorum improbitati Beneficiariis, & Curiosis. Nam & ipsi pensionibus annuis, aut mensstruis corrupti tabernariorum, ganeo- num, furum, lenonum scelera dissimulabant; ita ut domi servarent matriculas turpium pactiorum. Quum igitur, concludit Rigaltius, & in Christianos mandata Principum, sive Proconsulum aut præsidum tamquam in facinorosos, atrociter exsequerentur; tandem & istis Christiani quoque pecunias pactis pensionibus numerare cœperunt. Hoc Tertullianus nomini Christiano turpe, ac pudendum esse ait, in matricibus Beneficiario- rum & Curiosorum inter ganeones & fures, & tabernarios, & lenones Christianos quoque recenseri. *Saturnalia* hujusmodi munera dicebantur, quod temporibus Saturnaliæ festivitatis, in quam strenarum & munerum dies incide-

de-

debant (a), præberentur. Hæc stipendia maxime tribuisse Ethnicis Christianas mulieres, viris gentilibus matrimonio conjunctas, ut suæ religionis obire munera possent, admodum probabile est. At eas ethnici mariti scelestæ aliquando Beneficiariis & Curiosis manifestabant. Quod firmari altero Septimii testimonio potest. Nam uxori suæ ostensurus difficile ab marito gentili christianæ mulieris Sacramenta ignorari posse, ac propterea eidem persuadere desiderans, ne post sui fata cuiquam gentili nubat, ita sentiebat: (b) *Non sciet maritus quid secreto ante omnem cibum gustes? (c) & si sciverit p-nem, non illum credit esse, qui dicitur. Et hæc ignorans quisque rationem simpliciter sustinebit? Sine gemitu? sine suspicione panis aut veneni? sustinent quidam: sed ut inculcent, ut inludant huiusmodi fæminis, quarum arcana in periculum quod credunt reservent, si forte lædantur. Sustinent quarum dotes subjectione nominis mercedem silentii faciant. Scilicet apud arbitrum speculatorem litigaturi; nimirum ipsi mariti, ut uxorum Christianarum do-*

(a) Martial. Epist. IV.

(b) Lib. II. ad uxorem cap. V. pag. 169. cit. ed.

(c) De Eucharistia loquitur, quam etiam tunc temporis jejuno stomacho sumtam fuisse hoc testimonio Septimii demonstratur.

dotes prædarentur, intercedente iniqua pactione easdem Beneficiariis & Curiosis prodebant. Sed quamquam Christiani numerata pecunia facultatem celebrandorum cœtuum ad tempus consequerentur, id tamen etiam aliquando fuisse consecutos ex sola conniventia aut humanitate præfidum ethnicorum a vero non videtur alienum. Fuerunt enim ex his aliqui mitiores in Christianos, ut Cincius Severus, Vespronius Candidus, Aper & alii, quos memorat Tertullianus (a); a quo etiam discimus (b) non semel ethnicos ægre tulisse supplicia & pœnas, quibus Christiani excruciabantur. Sed non diu hæc clementia, & pietas duravere. Nam compertis illis Beneficiariorum & Curiosorum pactionibus, detectaque aliquot conniventia iudicum, novæ severioresque leges sunt editæ, ne simili impofterum Christiani indulgentia fruerentur. Lactantius posteaquam Diocletiani edictum, Christianos horumque conventicula subsistere permittentis, commemorasset, hæc de Maximino priora edicta irrita faciente memoriæ prodidit (c). *In primis*
in-

(a) Lib. ad Scapulam cap. 4.

(b) In Scorpiaco cap. 1.

(c) De Mort. Persecut. cap. XXXVI. pag. 8. ed. Baluzii tom. 1. Miscell.

indulgentiam Christianis communi tutelae datam tollit, subornatis legationibus Civitatum, quæ peterent, ne intra Civitates suas Christianis conventicula exstruere liceret, ut quasi coactus & impulsus facere videretur, quod erat sponte factururus. Novo more Sacerdotes maximos per singulas Civitates singulos ex primoribus fecit, qui & sacrificia per omnes Deos suos quotidie facerent, & veterum Sacerdotum officio subnixi darent operam, ut Christiani neque fabricarent, neque publice aut privatim colerent, sed comprehensos suo jure ad sacrificia cogerent, vel iudicibus offerrent. Consonant his legibus præmia iis decreta, qui Christianos ab aliis absconditos detulissent: Delator autem tanti criminis, inquiunt Maximianus, Hadrianus, & Antoninus (a) ex ærario publico quadringentorum denariorum conlatione gratuletur, ut omnes agnoscant nec peccatum perire nec præmium. Quamquam ne facile detegerentur Christiani non jam multorum cœtus hominum congregabant, sed paucorum, varios quidem & singulares, qui effugerent diligentiam ethnicorum. Gregorius Nyssenus gesta enarrans Gregorii Thaumaturgi, non potuisse ait propter

---

(a) Aët. Pass. S. Mariæ tom. I. Miscell. pag. 27. Baluzii, qui consulendus in notis.

pter persecutionem in unum congregari Ecclesiae fideles, sed per sparsos tantum & exiguos manipulos. Et Cyprianus suos adhortatus est, ne admirarentur, quum hac & illhac congregatos socios vidissent. Nec quisquam aiebat (a) fratres dilectissimi cum populum nostrum fugari conspexerit metu persecutionis & spargi, conturbetur, quod collectam fraternitatem non videat, nec tractantes Episcopos audiat. Simul tunc omnes esse non possumus. Fuisse vero singularibus, ac multiplicibus hisce coetibus praefectos singulos presbyteros, qui Synaxes dirigerent & offerrent, patet clarissime ex Tertulliani Apologetico.

(a) Epist. 56.

C A P U T X.

*De singulari odio Ethnicorum in Sacerdotes, de-
que horum cura, ne populi imminente per-
secutione pane Eucharistico
destituerentur.*

AT quia noverant Christianæ fidei hostes
non solere absque presbyteris ab illius
adseclis agitari conventus, & Synaxes
celebrari, propterea (a)

*Cum pia Sacrilego quateretur Ecclesia bello
Præcipueque illos populo deposceret omni
Impietas, quorum pietas insignior esset.*

in Episcopos & Presbyteros præsertim illorum odia
deferbuere, ut sacrorum cœtuum præsides mor-
te afficerent, & Christianos cæteros illis priva-
rent, a quibus, ut in suscepta religione per-
manerent, sedulo admonebantur. Eusebius, im-
pius

(a) S. Paulinus Natal. IV. S. Felicis.

piis enarratis Diocletiani jussionibus, quibus Ecclesiæ solo æquatae fuere, sacri consumti codices, & Christianæ Religionis cultores omni prærogativa expoliati, tandem inquit (a) *Sed non multo post allatae sunt aliæ litteræ, quibus jubebatur, ut omnes ubique Ecclesiarum Antistites primum quidem conjicerentur in vincula; postea vero ad sacrificandum modis omnibus congerentur.* Refert postea quamplurimos (b) *Palæstinæ Antistites gravissima supplicia alacriter tolerasse; alios vero fractos animis ac debilitatos concidisse.* Et de Maximino idem scribit (c) *Qui gravi odio succensus adversus familiam Alexandri, in qua plerique erant Christiani, persecutione excitata, solos Ecclesiarum antistites, utpote Evangelicæ prædicationis auctores, interfici iussit.* Legimus etiam sæpissime in sinceris martyrum actis Præfectos & Præsides quæsisisse a Christianis, quinam illorum cœtibus præessent; unde eos exterminarent. Quod ægerrime Christiani ferebant, nec cessabant Ethnicis exprobare: *Et quidem jussu tuo, aiebat Eusebius Romanus ad*

Con-

(a) H. E. ad calcem libri VII. pag. 456. Edit. Taur.

(b) De Martyr. Palæst. c. i. pag. 360.

(c) H. E. lib. 6. c. 28. pag. 255.

Constantium, (a) *Christianis occisionem & necem præcepisti inferri, maxime clericis & presbyteris & diaconibus*; persuasum scilicet Christianis omnibus erat consecrandi, offerendique Corporis & Sanguinis Christi potestatem penes solos sacerdotes esse; nec unquam citra grave scelus eam sibi posse, quavis etiam necessitate urgente, laicos vindicare. Hinc Victor Vitenfis persecutionem Vandalicam enarrans, in qua Episcopi & Sacerdotes fuere in exilium pulsi, ita Christianorum populorumque luctum, & moerorem (b) exponit: *Quibus nos miseros relinquitis? qui baptizaturi, sunt parvulos fontibus aquæ perennis? Qui nobis pœnitentiæ munus collaturi sunt, & reconciliationis indulgentia obstrictos peccatorum vinculis soluturi? Qui nos solemnibus orationibus sepulturi sunt morientes? a quibus divinis sacrificii ritus exhibendus est consuetus?* Has & similes plenas justidoloris orationes episcoporum Christianorum animis Sacerdotum exilia, & multationes expressere. Quas ut aliqua ratione compescerent episcopi, appropinquante persecutione solebant populum primum congregare, & ad Christi fidem

---

(a) In Vita ejusd. apud Baluzium l. cit. pag. 33

(b) Lib. 2.

dem retinendam vehementissime exhortari , ut est ab Valeſio obſervatum . (*a*) Infantes deinde ac catechumenos baptizabant , ne ſine baptiſmo ex hac vita decederent : tum ſingulis Euchariſtiam distribuebant , qua Domi longum ad tempus uterentur , cum incertum eſſet quamdiu duratura eſſet perſequutio . Horum conſuetudinem ſimulate imitatus eſt Dorotheus Epiſcopus Theſſalonicenſis , aliiſque Eutyſchianarum partium ſtudioſi . Cum enim audiviſſent Sedis Apoſtolicæ legatos Theſſalonicam adventuros , ut eos ad ſaniora conſilia perducerent *tanta Sacramenta confecerunt , ut caniſtra plena omnibus erogarent , ne imminente , ſicut dicebant , perſecutione , communicare non poſſent ;* quemadmodum ad R. P. Hormiſdam Joannes Epiſcopus , & Epiſphanus Presbyter ſcripſere (*b*) . Sed ad propositum proprius accedo . Quum lex , & conſuetudo huiusmodi conventuum imminente perſecutione celebrandorum vigeret , a Germano Dionyſius Alexandrinus accuſatus eſt , quod eos non habuiſſet , ſed fuga potius ſaluti ſuæ proſpexiſſet .

(*a*) In adnot. ad lib. VII. cap. XI. H. E. Eusebii pag. 294.

(*b*) In Indicul. ad Hormisd. tom. 4. Conciliorum pag. 1523.

set. Cui propterea respondit Dionysius se Æmilianæ Præsidis jussu subito abire compulsus ab illis habendis cœtibus fuisse prohibitum. Statimque me, ait (a), tametsi ægrotantem proficisci compulit, ne diei quidem unius dilatione concessa. Quomodo igitur conventus agere, aut non agere vacuum mihi deinceps fuit? Sed vero nunquam Sacerdotes quamvis immani sævitia quæfiti, & excruciatæ Christiano populo defuerunt, cum Episcopi futuris iniquitatibus temporum prospicientes novos presbyteros clam ordinarent. Eusebii tamen Samosatæni Episcopi Valentis jussu in Thraciam deportati, insolitum facinus Theodoretus, Cyri Episcopus, narrat (b). Hic cum multas Ecclesias pastoribus viduatas esse comperisset militarem habitum sumens, & tiara capiti imposita, Syriam, Phœnicen, ac Palestinam peragravit, presbyteros ordinans ac diaconos, aliasque Ecclesiæ ordines supplens; nimirum, adnotante ad hæc Valesio, extra ordinem, & præter sacrorum canonum regulas hujusmodi Eusebius gessit, divino spiritu ad hoc impellente, ut Arianorum furori & immani odio resistere-

---

(a) Loc. mox cit. apud Euseb.

(b) H. E. lib. IV. cap. XIII. pag. 144. edit. Taur.

steret. Habuit tamen aliorum exempla Episcoporum, quos sequeretur. Qui ubi magno in discrimine res Ecclesiæ constitutas videbant, postpositis Canonibus Ecclesiæque regulis id præstiterunt, in quod impellebantur, ut salvam & integram servarent fidem. Quare hisce in periculis hæc apud eos regula plurimum valebat. *Salus Ecclesiæ suprema lex esto.* Quæ tamen egissent nunquam, si laicos, ut ii volunt, quos infra nominabimus, extremis quibusdam in casibus & necessitatibus, Sacramenta altaris conficere posse credidissent. Pari ratione Episcopi aliquando permiserunt ut Synaxes in ædibus nondum consecratis haberentur, ne scilicet damna majora & tumultus exorirentur. Hac de re accusatus Athanasius ab Arianis ita respondit (a). *Quum igitur & Ecclesiæ parvæ paucæque essent, & magno tumultu posceretur, ut in Ecclesia magna conventus celebrarentur, atque ibidem preces pro tua salute fierent, quod factum est; egoque reniterer adhortationibus ut rem aliquo usque differrent, & potius quomodocumque liceret, etiam cum compressione & afflictione aliis in Ecclesiis cætus agerent, mihi neutiquam obtemperatum est; quin potius urbe egredi parati erant,*
ut

(a) Apolog. ad Const. Imperat.

ut in desertis locis ac sub dio conventus facerent, melius esse laborem itineris ferre dicentes, quam festum cum luctu celebrare; erat scilicet populus consuetudinis memor, quæ furente persecutione vigeat; ut nimirum apertas in planities Synaxeon causa excurreret; idemque contigisse sub Alexandro Athanasii prædecessore in Ecclesia majore, Theonæ nuncupata, quæ ædificabatur; Treviris denique & Aquilejæ Athanasius ipse eodem loci testatus est.

C A P U T XI.

Episcopi & Presbyteri coniecti in carceres Synaxes sacras & Sacrificia haud ommisserunt.

Sed dum alacriter impigroque animo Episcopi, Presbyteri, cæterique ecclesiæ administri sua munera obirent, & populum sibi concreditum ad custodiendam fidem salutaribus monitis quotidie exhortarentur, alii aut capite truncabantur, aut horrendos in carceres coniciebantur, ut cæteris exemplo essent. Sed ne tum quidem sacrorum ommissa celebratio mysteriorum. Sciebant nimirum panem eucharisticum nimis esse sibi necessarium, quam ut illius oblatio aut ommitti deberet, aut posset. Manare ex eo omnem vim ac robur firmissime credebant, quo omnino indigebant, ut tyrannorum sævitiam & artes eluderent. Celebre est Ecclesiastica in Historia Luciani Presbyteri Antiocheni factum; qui Nicomediæ in carcere cum discipulis sacram celebravit Synaxin. Cum jam

Jam moriturus esset, ait Philostorgius (a) & tyranica vis nec Ecclesiae nec Altaris copiam faceret: cumque vincula & plagae ne quidem ut se commoveret, ei permitterent, supinum jacentem, supra proprium pectus tremendum Sacrificium peregrisse ἐν τῷ οἰκίῳ τῷ ῥυτῷ ἀν' ἀκείμενον τῷ φορητῷ θυσίῳ τελεσάμενον & tum ipsum participasse, tum aliis ut de immaculato Sacrificio participarent, copiam fecisse constat. Peractum est autem hoc Sacrificium in carcere ἐτελέθη δὲ ἡ ἱερουργία ἐν τῇ εἰρκῇ cum sacer Christianorum chorus, qui illum utpote morientem undique cingebat, Ecclesiae speciem referret, ac simul munimentum praestaret, ne ab impiis spectari possent ea, quae gerebantur. Quae exscripsit Nicephorus (b) occultato Philostorgii nomine ut solet. Haec die Theophaniae sacra contingere (c), ut noscimus ex ejusdem Martyris actis a Bollando recitatis

ex

(a) H. E. lib. II. c. 13. pag. 437. edit. Taur.

(b) Lib. 8. cap. 31.

(c) An heic Theophania pro Epiphaniae Domini solemnitate excipienda sit haud confidenter scriberem. Scimus tamen Orientales aliquot Ecclesias, inter quas Antiochena, cujus Presbyter Lucianus fuit, Christi Natalem, die VI. Mensis Januarii tribus ferme primis saeculis celebrasse, observatore Binghamo lib. XX. Origin. &c. cap. IV. n. 11.

(a); ex quibus clarius intelligimus fuisse maxime sollicitum Lucianum, ut mensa, supra quam hostiam offerret, in carcerem adferretur. Sed quum id adsequi non potuisset, divini instinctu Numinis, ob specialem in Eucharistiam amorem, & affectum caritatis in sui discipulos, qui vivifica dona ab magistro suscipere vehementissime optabant, in vivo altari, proprio scilicet pectore, Eucharistiam confecit, quam sibi, discipulis, & aliis extra carcerem positis, præberet manducandam. *Videbatur autem esse dubium* inquit Auctor actorum, *quonam modo mensam quidem in carcerem inferrent, aut laterent impiorum oculos, cum multi quidem tunc partim illic adessent, partim autem accederent. Ille vero, mensa quidem, inquit, erit vobis hoc pectus meum, non ut arbitror Deo futura minus honesta, ea quæ fit ex inanima materia, templum autem sanctum vos mihi eritis, me omni ex parte circumdantes.* Rem non adeo absimilem præstitisse legitur Simeonem Barsabei, Chaldeorum, seu Nestorianorum Patriarcham, qui sub Sapore Rege Persarum mortuus est. Quum enim feria v. majoris hebdomadæ sacra se vellet Eucharistia communire, & carcere inclusus altari

men-

(a) Act. SS. ad diem VII. Januar.

mensaque careret, calicem in sinistra presbyteri sui, & patenam in dextera collocavit: tum cantico dicto, cujus initium *oculo mentis & caritatis*, quod hodieque canitur, Sacrificium celebravit, ut ex Amro refert Joseph Simonius Assemanus. (a) Theodoretus quoque Cyri episcopus, ut ipse in Philotheo suo scribit, Maris Monachi, qui sacrificii videndi diuturno desiderio tenebatur, piis votis satisfactorius, divini doni oblationem in ejus cella peregit, usus pro altari manibus expansis sibi adstantium Diaconorum. Sed eorum, quæ Clementi Ancyrano contigerunt, enarratione rem hanc inlustremus. Is Romæ Diocletiani jussu carcere detentus cum multis ibidem baptizasset, ut Synaxin cum iis posset celebrare divino munere adsecutus est, ut ex ejusdem actis latine factis refert Bollandus (b): *Media nocte lumen ingens refulsit, in quod intuentes, conspexere virum vultu decorum, splendida amictum veste, alis amplissimis elatum, accedentem ad Martyrem, & dantem ei panem, ac calicem, moxque ex oculis omnium subductum. Omnes stupore perculsi steterunt. At illa sumens*
B.

(a) Tom. III. P. I. Biblioth. Orient. pag. 612. vide etiam pag. 433.

(b) Act. SS. ad diem XXIII. Januar.

B. Clemens & conveniente usus precatone, communicavit baptizatis omnibus, & quæ gesta fuerant contemplatis, pretiosum corporis & sanguinis mysterium. Alia ex martyrum actis exhibere exempla facile foret, sed modus adhibendus est. Animadvertendum tamen, non alia ratione Lucianum de inferendo in carcerem altari anxie cogitasse, nisi quia tunc etiam usus esset receptissimus non nisi super sacras mensas & aras, quæ etiam in carceres deterri poterant, sacrificium celebrandi. Thiersium hinc maxime miror, qui ostensurus altaria portatilia ad sæculum usque VIII. incognita fuisse, Luciani exemplum in suæ opinionis præsidium adducere veritus non est. Sane S. Gerardus, referente Mabillonio, (a) altare habuit, quo S. Dionysius Parisiorum Episcopus in carcere utebatur. Et Deus ipse quantopere id gratum acceptumque haberet miraculis nonnunquam ostendit. Narrat enim ex Mombrizio Bollandus (b) Apollonium, Brixianum, Episcopum in sindone cælitus de-

---

(a) Sæcul. IV. Bened. Append. Vitæ S. Gerardi Ab. Broniensis num. 32. Alia exempla suppeditabit Gatticus lib. & dissert. cit.

(b) In Actis SS. Faustini & Jovitæ ad diem XV. Februarii.

demissa sacrum in carcere peregisſe. Cur autem
 Lucianus, deficiente menſa, proprio uſus fit pe-
 ctore, ac non potius manibus circumſtantium
 diſcipulorum, id ex eo factum Gatticus lauda-
 tus ſuſpicatur (a) quod illorum nullus ſacris
 eſſet ordinibus initiatus, nec auſus propterea ſit
 S. Martyr ſacro-ſancti ſacrificii Symbola confe-
 cranda illorum in manibus collocare. Alia ad-
 jungere exempla haud operoſum eſt. Unum
 addimus, receptam ſcilicet diſciplinam fuiſſe,
 ut Epifcopi aut Sacerdotes in carceribus propter
 fidem incluſi Deo Sacrificium offerrent, unde eos,
 quos advenientes ſacro baptiſmate Chriſto rege-
 nerabant, ejuſdem etiam corpore & ſanguine
 confirmarent. Africani Patres Orthodoxi coram
 Marcellino Comite contra Donatiſtas, Auguſti-
 no referente (b) dixerunt *ipſis geſtis* Martyrum,
 monſtrari quod *in paſſionibus ſuis* collectas egiſſent,
 & de ordinatione Cæciliani Carthaginenſis Epiſco-
 pi loquentes addiderunt: *Uſque adeo non eſſe in-
 credibile, quod in privatam domum pauci illi*
 Epi-

(a) In opuſc. *de uſu Altaris portatilis* cap. III.
 ſ. XII.

(b) In Brevic. Collat. diei 3. cum Donatiſtis
 cap. XVII. n. 33. pag. 574. ed. Ven. 1733. Tom. IX.
 Opp.

*Episcopi persecutionis tempore convenerunt, ut
servente persecutione, etiam in carcere docean-
tur baptizati Martyres, & illic a Christianis ce-
lebrata Sacramenta, ubi Christiani propter ea-
dem Sacramenta tenebantur inclusi. Eximia
hæc diligentia, qua Sacerdotes etiam inter cate-
nas divina celebrarunt mysteria, multo aper-
tius manifestat, quanto frequentius tum in pri-
vatis ædibus, domibusque eadem celebrarent.*

C A P U T XII.

*Solemnes etiam peregerunt Stationes, quæ
Eucharistia finiebantur.*

Solemnes quoque Stationes cum Synaxi sancti Martyres in carceribus celebraverunt. Erant vero Stationes determinatæ in Ecclesia excubationes (a) cum semi-jejuniis conjunctæ, quæ scilicet hora nona solvebantur cum solemnibus Eucharistiæ perceptione. Has peragere cum solerent Christiani, ne quidem in carceribus ommiserunt, ut jejuniis supremum placarent Numen, & sacræ Hostiæ oblatione pacem Ecclesiæ conciliarent. Quod ex actis sinceris (b) discimus S. Fructuosi Tarraconensis, urbis in Hispania citeriori Episcopi, Augurii & Eulogii ejusdem Diaconorum. Imperantibus Valeriano & Gallieno, Æmiliano vero & Basso Coss. die dominico an. 259. comprehensi, conjectique in
car-

(a) Vide Petavium Not. XXIII. pag. 356. ad exposit. fidei Epiphaniæ edit. Col. 1682.

(b) Apud Ruinart. Act. Mart. sinc. num. 3.

carcerem die insequenti Rogatiano catechumeno baptismum contulerunt. Feria inde quarta celebrarunt solemnem stationem, ac demum sexta ad supplicium perducti sunt. Quæ dum contingerent: Cum multi ex fraterna caritate eis offerrent, uti conditi permixti poculum sumerent: ait Fructuosus nondum est hora solvendi jejunii, agebatur enim hora diei quarta, siquidem in carcere quarta feria Stationem solemniter celebraverant. Igitur feria sexta latus atque securus festinabat, uti cum Martyribus & Prophetis in paradiso, quem Dominus præparavit amantibus se, persolveret stationem; scilicet S. Martyr etiam morti proximus jejunii tenax potum recusavit, quia nondum hora nona, ad quam stationum jejunia ducebantur, advenisset, ac vellet omnino in statione perseverare. Quod confirmat Prudentius (a) Sæculi iv. Christianus Poeta.

*Quosdam de populo vidit Sacerdos
Libandum sibi poculum offerentes,
Jejunamus, inquit, recusato potum
Nondum nona diem resolvit hora.
Nunquam conviolabo ius dicatum
Nec mors ipsa meum Sacrum resolvet.*

Sed

(a) Hymno de S. Fructuoso.

Sed quod beati confessores feria quæ præcefferat quarta, sacra synaxi finiverint Stationem ex verbis iis *stationem solemniter celebraverant* colligendum est; quo vocabulo, Albaspinio iudice, (a) vix quemquam reperias antiquitus usum esse, nisi ad designandam sumtionem Eucharistiæ. Quare hoc loci significat Fructuosum quarta feria stationem suam solemnem cum sociis Eucharistiæ perceptione fecisse. Quibus ita explicatis, prosequitur Albaspinus, sæpius mecum ipse cogitavi, quæ vis hujus sermonis; quænam in eo gratia esse posset; qua denique ratione in Paradiso potuerit Beatus ille Martyr stationem suam quam hic inter humanos inchoaverat, perficere atque persolvere. Verum tandem hanc esse reperi, quod quemadmodum die Mercurii stationem suam usu & manducatione Eucharistiæ expleverat, & solemniter fecerat, ita illius diei stationem sperare se posse in cœlis absolvere, & implere ejusdem Corporis fruitione, sed nudi, aperti, & omni velo purgati. Quamobrem autem Christiani has stationes instituerint, non alia commodior ratio apparet, inquit idem perdoctus Aurelianensis Episcopus; quam eos excubias pietatis & mæroris

ple-

(a) Lib.2. Observat. XVI. pag. 124.

plena usurpasse, ut Deum ejusque iram demulcerent; uti enim videmus oborta nova aliqua persecutione, ad jejunia, preces, lacrymas, & adgeniculationes solitos olim Christianos confugere, ita verosimile est primis illis sæculis, quibus miseriis & persecutionibus undique & quasi perpetuo stiparentur, has functiones & pia officia instituisse, ut peccata sua expiarent, Deumque Ecclesiæ & fidelibus pacatiorem efficerent. Ac revera stationes Corporis Christi communione absolvi consuevisse potest confirmari Tertulliani testimonio; eos, qui a statione sine Eucharistiæ sumptione, quod hac jejunium solvi arbitrarentur, recedebant, ita reprehendentis:

(a) Similiter & stationum diebus non putant plerique sacrificiorum orationibus interveniendum quod statio solvenda sit accepto Corpore Domini. Ergo devotum Deo obsequium Eucharistia resolvit? aut magis Deo obligat? Nonne solemnior erit statio tua, si ad aram Dei steteris? Accepto Corpore Domini & reservato utrumque salvum est, & participatio sacrificii & executio officii. Quibus docere voluit Tertullianus jejunia Christianorum, quæ diebus stationum peragebantur, sacra haud vitari mensa, uti delicatulis quibusdam,

---

(a) De Orat. cap. 19.

dam videbatur, sed potius consecrari. Admonet vero istos, quandoquidem hæc opinarentur, ut si velint acceptam in manibus Eucharistiam paullulum reservent finito demum stationis spatio temporis consumendam; antequam scilicet absolverentur conventus & Synaxes, quibus communicatione Eucharistiæ, piisque precibus finis imponebatur. Iis vero momentis, quæ primis Christianis celebrandarum stationum, & jejuniorum causam præbuisse Albaspinus monet, alia potest conjungi, & quidem fortasse verior ratio ab Origene (a) Clemente Alexandrino (b) Epiphanio (c) aliisque vetustis probata scriptoribus; primitivos nimirum Christianos quartam sextamque feriam, quæ stationibus habendis decretæ fuerant, singularibus pietatis officiis dedicasse, quod quarta feria Christus Dominus comprehensus sit, & sexta crucifixus, ut etiam ait Auctor Constitutionum Apostolicarum (d). Igitur mœroris tristitiæque causa

dies

(a) Hom. 10. in Levit.

(b) Lib. 7. in Levit.

(c) In expos. fidei & hæresi 75. num. 6.

(d) Lib. 7. cap. 23. Vide ad hæc Beveregium in vind. Cod. Canon. &c. lib. 3. cap. X. num. 6.

dies illas feriasque consecrarunt; quamquam negandum haud sit magnis in calamitatibus, & Ecclesiæ afflictionibus egisse quod agebat Tertul-
lianus inlustri illa sententia (a): Nos vero jeju-
niis aridi, & omni continentia expressi ab omni
vitæ frugi dilati, in sacco & cinere volutantes,
invidia cælum tundimus, Deum tangimus. Hinc
tot illa insignia gratiarum munera, & copia
prodigiorum, quæ veteres Christiani a Divino
Numine impetravere.

(a) Apolog. c. 40. pag. 130. edit. Haverc. 1744.

C A P U T XIII.

*Laici in vinculis propter Christi fidem constituti
sacram perciperunt Eucharistiam, præsen-
tibus Synaxibus in carceribus habitis
Sacerdotibus & Diaconis.*

HActenus de Synaxibus ab Episcopis habi-
tis cum fidei causa vinculis constricti
in carceribus detinerentur. Nunc de Sa-
crificiis iisdem in locis a Presbyteris celebratis,
ut laicos pari causa devinctos solarentur, &
pane Eucharistico redderent fortiores ad squallo-
rem carceris perferendum, æqua ratio postulat
ut differamus. Ac profecto cætera inter, quæ
gravissime scripsit de primitivis Christianis Joan-
nes Fronto Cancellarius Parisiensis, ea mihi
semper verissima visa sunt, quæ habet de eo-
rumdem ad carceres accessu. *Quod si quis, in-
quit (a) ob fidem communem carcere inclusus
est,*

(a) Epistola de Moribus & Vita primorum Chri-
stianorum ad Franciscum de Harlai Archiep. Ro-
thomagensis pag. 9. edit. Veronensis 1733.

est, eo convolant ut opem ferant. Nulla adeo fida custodia, quam non sibi demereant: nulla claustra adeo firma, & tuta quæ non penetrent. Huc se conferunt alii post alios, compedes & catenas eorum venerantur, vulnera exosculantur, fractis membris & exhaustis corporibus refrigeria præbent. Et inter illa unus Christus resonat & psalmi decantantur; & orationes statis horis offeruntur. Cumque hujusmodi pietatis officiis præsent ii, qui Sacerdotio inter alios pollent, præsent, inquam, non ut imperent tantum, sed ut & aliis præeant, & ipsimet adsint illic etiam intra carceris squallorem, in tantis loci angustiis sacra fiunt & Corporis & sanguinis Christi mysteria celebrantur. Scilicet locus, ubi pro Christo patitur Christianus sanctus est; ubi tam eximia, tam Deo placens, tam cælo digna victima reperitur. Multa cum ratione illic pro Christiano immolatur Christus, ubi pro Christo libenter immolatur Christianus. Quæ veterum scriptorum testimoniis illustrari mirifice possunt. Lucianus secundi sæculi scriptor ita scribebat de Christianorum in Peregrinum, carcere detentum, caritate (a): Cænæ variæ introducebantur, & sacri eorum sermones dicebantur .... Aliqui etiam

ex

(a) Epist. de Morte Peregrini.

ex quibusdam Asiæ Civitatibus venerunt, e communi mittentibus Christianis, qui viro opem ferrent, & consolarentur. Incredibilem autem celeritatem ostendunt siquid tale publicum contingat. Illico enim nulli rei parcunt. Proinde Peregrino tunc multæ pecuniæ mittebantur, & non exiguum proventum hunc lucrifecit. (a) Nec mirum, cum summopere Episcopi adniterentur, ne quid Christianis fidei causa detentis deesset. Quantum autem, agebat Cyprianus (b) e secessu suo per epistolam ad Clerum, ad sumtus suggerendos sive illis, qui gloriosa voce Deum confessi in carcere sunt constituti; sive iis qui pauperes & indigentes laborant; peto nihil desit quum summula omnis, quæ redacta est, illic sit apud Clericos distributa propter ejusmodi casus, ut haberent plures unde ad necessitates & pressuras singulorum operari possint. Magna quoque in Libro ad Martyras de pietate & caritate priscorum Christianorum prædicavit Tertullianus; antequam scilicet ab Ecclesia Catholica omnino recederet; nam postmodum cum Montani dogmata & se-

ve-

(a) Totam hanc de Peregrino Historiam a Luciano enarratam expendit Jo. Clericus Sæculo II. Hist. Ecclesiast. ad An. CLXV. num. VI. & seqq.

(b) Epist. IV. pag. 31. edit. Venetæ 1728.

veram disciplinam prorsus complexus fuisset, invidiosius Luciano Christianorum caritatem traxit in libro *de jejuniis* contra *Psychicos*, id est catholicos, & eximia eorundem pietatis opera calumniatus est. Jam vero pari cura satagebant Episcopi & Presbyteri, ut salutari etiam viatico Christi confessores munirentur qui pane Eucharistico eosdem mirabiliter roborari cognoverant. (a) Aderant hinc in carceribus frequenter Diaconi & Sacerdotes, qui quum interdiu propter arcani disciplinam aliasque causas sacris haud deberent operari mysteriis, noctu aliquando Sacrificia celebrabant. Patere id arbitror ex eodem Luciano, qui finem non adsequutus, ob quem qui Sacerdotio inter Christianos erant insigniti, in carceribus commorarentur, eosdem cum vinctis dormiisse scriptitavit. *Ac mane quidem*, agebat (b) *continuo videre erat ad carcerem expectantes anus, viduas quasdam, & pueros orbos; οἱ δὲ οὐ τῆλε αὐτῶν, & συνεχάρηδον ἔνδον μετ' αὐτῶν διαφθείροντες τῆς δεσμοφύλακας quibus & ii qui apud eos in muneribus erant (non alii certe quam Sacerdotes & Diaconi) cum illo intus, corruptis custodibus, dormiebant. Quæ quidem*

(a) S. August. lib. II. num. 110. contra litteras Petiliani pag. 253. tom. IX. opp. edit. 1733.

(b) Epist. cit.

dem de habitarum Synaxearum, & sacrificiorum in carceribus frequentia adeo vera sunt, ut Cyprianus Christianæ plebis pios erga Confessores adfectus, atque ad carceres accessum ex prudentiæ legibus moderari voluerit, ne orirentur ex nimia frequentia pleraque incommoda, & divini muneris oblatio impediretur. En ejusdem verba: (a) Peto quoque ad procurandam quietem, solertia, & sollicitudo vestra non desinat: nam etsi fratres pro dilectione sua cupidi sunt ad conveniendum, & visitandum Confessores bonos, quos illustravit jam gloriosis initiis divina dignatio, tamen caute hoc, & non glomeratim nec per multitudinem simul junctam puto esse faciendum: ne ex hoc ipso invidia concitetur, & introeundi aditus denegetur, ne dum insatiabiles totum volumus totum perdamus. Consulite ergo & providete, ut cum temperamento hoc agi tutius possit, ita ut Presbyteri quoque, qui illic apud Confessores offerunt, singuli cum singulis Diaconis per vices alternent: quia & mutatio personarum & vicissitudo convenientium minuit invidiam. Et hæc quidem ad eas sunt circumstantias, & opportunitates coarctanda, in quibus aut custodum clementia, aut alia ratione mul-

---

(a) Epist. IV. cit.

multis Christianis ad carceres patebat accessus . Nam aliquando adeo morose custoditos legimus Confessores , ut nullis artibus ad eos quis ventitare posset , & fame oppressi interirent . Obtinuit tamen plerumque mos , ut quum extremi supplicii lata in illos sententia fuisset , tum alii eos conveniendi haberent potestatem . Ac tunc statim secreto ministrabatur (*a*) illis Eucharistia , ut cibo fortium muniti alacri animo ad supplicia ac mortem properarent . Hujus disciplinæ non ignari plerique Martyres , ex ministrata sibi divinitus Eucharistia , aut Eucharistiæ ostensis symbolis , proxime futuram mortem agnovere , ut Sancta Perpetua cujus in actis hæc recitantur : (*b*) *Et levavit caput Et adspexit me, Et dixit mihi: bene venisti tagnon, Et clamavit me Et de caseo, quod mulgebat, dedit mihi quasi buccellam ; Et ego accepi junctis manibus Et manducavi, Et universi circumstantes dixerunt Amen. Et ad sonum vocis experrecta sum, manducans adhuc dulcis nescio quid. Et retuli statim fratri meo, Et intelleximus passionem esse*

(*a*) S. Secundum Eucharistiam ad S. Marcianum Derthonæ in carcere detentum portasse refert Bollandus ad diem XV. Februarii.

(*b*) Apud Ruinart. in Act. sincer. Mm.

se futuram, & cœpimus jam nullam spem in seculo habere. Quibus Eucharistiam, antiquosque ejusdem suscipiendæ ritus indicari jam a Ruinartio, Petro Possinio, Holstenio, Bollandistis, Bonarottio, ac Cardinali Ursio ostensum est. Quorum animadversiones alio inlustri confirmari exemplo possunt, quod in Actis legitur (a) S. Philippi Episcopi Heracleensis & Martyris. Ex quibus Hermetem ejus Diaconum necem sibi paratam ex ministrata sibi divinitus Eucharistia cognovisse constat. *Hoc me passurum*, agebat (b), *Deo ac Domino jam ante annuntiante cognoveram revelatione certissima. Nam quum dulci sopore devinctus jacerem columba mihi visa est niveo candore perlucida cubiculum illud ingressa, subito in medio capite consedissee: quæ & inde descendens in pectus, escas mihi gratissimi cibi offerens, statim cognovi, quod me Dominus vocare dignatus est, & dignum habuit passione. Quæ profecto cogitatio sensusque ex illius disciplinæ notitia prodibant, qua ipsis confessoribus cæterisque morti proximis, Eucharistia, ceu viaticum immortalitatis & æternitatis, tribuebatur. Quo beati illi homines confirmati dici vix potest,*
qua

(a) Apud Ruinart l. cit.

(b) Ibidem §. III.

qua fortitudine animique gaudio & Christi fidem protestarentur, & immania quotquot tormenta ac ludibria sustinerent. Jam vidimus quam firmi, ac constantes steterint Episcopi illi Presbyteri, Clerici ac cæteri adversus tradendorum sacrorum Codicum edicta, & quam invictæ ignis supplicium ac vivicomburium pertulerint. Nimirum vim tantam, ac robur ex assidua Synaxeon, in qua se corpore & sanguine Christi roborabant, celebratione adsequebantur. Modo inter multa alterum insigne exemplum adjungemus invictorum Martyrum Jacobi Paragri, & cæterorum, qui vix baptizati confirmatique Eucharistia hac vocis & animi constantia persuadenti Imperatori, ut Christum abnegarent, responderunt: (a) *Juramus Deum Patrem, & Dominum nostrum Jesum Christum, nos Patrum nostrorum Hipparchi & Philothei vestigiis institutos, nec tuis fraudibus nos capi posse passuros esse; præsertim quum corpus & sanguinem Christi in nostris corporibus feramus: idemque salutis nostræ Auctor nos monuerit, (b) ne mar-*
ga-

(a) In actis Hipparchi & Philothei &c. Parte II. Act. SS. MM. Orient. & Occident. a Stephano Evodio Assemanno collectis pag. 134.

(b) Matthæi 7. v. 6.

garitas ante porcos projiceremus; corpora nempe nostra ejus corporis contactu consecrata sunt, & veluti gemmæ ejusdem diademati insertæ. Quæ & similia testimonia prætermisisse Ildephonsum de Flores, quum a Christo sub Eucharisticis speciebus delitescente tot in Ecclesia martyres repetendos demonstrare aggressus est (a), mirum cuilibet videatur, qui scriptoris genium ac studium, in allegoriis perpetuo consistendi, non habuerit perspectum & exploratum.

(a) *De inclyto Agone Martyrii*: fol. Colonæ Allobrogum 1735. p. 1. lib. IV. cap. 1. Et lib. III. p. II. cap. XVI. pag. 338. num. 854.

CAPUT XIV.

*Mos Sacrificia in carceribus obeundi sæviente
persequutione ex Africanæ Ecclesiæ disci-
plina confirmatur.*

QUæ autem modo de fortitudine atque constantia, quam ex Eucharistiæ perceptione Christiani adsequebantur disputavimus, optime stabiliuntur, & confirmantur usu & disciplina Africanarum Ecclesiarum, quæ id mirifice noverunt. Quamvis enim S. Cyprianus in primo Carthaginensi Concilio constituisset, eos, qui in Decii persequutione lapsi fuerant, diu agere debere pœnitentiam, & nonnisi infirmitate urgente, pacem sub ictu mortis accipere, postea tamen supernis revelationibus edoctus & inspiratus prioris decreti severitatem inflexit; & instante Galli & Volusiani persequutione iis, qui pœnitentiam a primo lapsus sui die agere incœperant, pacem dari atque Eucharistia refici mandavit; quum nimis inhumanum videretur illis,

illis, qui in pœnitentium numero fuerant scripti & brevi erant pro Christi confessione pugnaturi, panem Eucharisticum ceu consuetum viaticum denegare. *Sed enim*, ajebant Cyprianus & alii Episcopi ad Cornelium Pontificem (a) *cum videamus diem rursus alterius infestationis appropinquare cœpisse, & crebris atque assiduis ostensionibus admoneamur ut ad certamen quod nobis hostis indicit armati & parati simus, plebem etiam nobis de divina dignatione commissam exhortationibus nostris paremus, & omnes omnino milites Christi, qui arma desiderant, & prælium flagitant, intra castra Dominica colligamus, necessitate cogente censuimus eis, qui de Ecclesia Domini non recesserunt, sed pœnitentiam agere, & lamentari, ac Dominum deprecari a primo lapsus sui die non destiterunt, pacem dandam esse, & eos ad prælium quod imminet armari, & instrui oportere. Obtemperandum est namque ostensionibus atque admonitionibus justis, ut a pastoribus oves in periculo non deserantur, sed grex omnis in unum congregetur, & exercitus Domini ad certamen militiæ cœlestis armetur. Mox addit momenta, propter quæ & ipse, & alii ita esse agendum decreverant: at vero nunc*

non

(a) Epist. LIV, pag. 171. edit. cit.

non infirmis sed fortibus pax necessaria est, nec morientibus, sed viventibus, communicatio a nobis danda est, ut quos excitamus, & hortamur ad prælium non inermes & nudos relinquamus, sed protectione sanguinis & corporis Christi muniamus, & cum ad hoc fiat Eucharistia, ut possit accipientibus esse tutela, quos tutos esse contra adversarium volumus, munimento Dominicæ saturitatis armemus ..... idoneus esse non potest ad martyrium, qui ab Ecclesia non armatur ad prælium, & mens deficit quam non recepta Eucharistia erigit & accendit. His atque aliis de causis, quas a Cypriano adductas missas facimus ne longi simus, sacerdotes sacris quotidie (a) operabantur mysteriis, ne qui præ cæteris ad necem quærebantur, tanto munimento destituti invenirentur. Tot hinc Martyrum præclaros agones, & felices pugnas ab Eucharistia processisse cum ipse tum alii prædicarunt. Legas inde non semel Christianos sacra in Synaxi constitutos vivos potius combustos mori, quam (b) Christo voluisse valedicere. At quum non erat concessum iisdem, scilicet furente persequutio-

---

(a) Ibid. & in lib. *De Oratione Dominica* pag. 421. cit. edit.

(b) Eusebius H. E. lib. 8. cap. XI. Lactantius Di-

tione, sacræ adstare liturgiæ, Eucharistiam domi apud se præbyteri habebant, missuri eandem petentibus, aut ipsimet delaturi, pro uniuscujusque arbitrio, ac fervore consumendam. Ac primo quidem Presbyteros penes se habuisse Eucharistiam, maxime tempore persecutionum, manifestissimum est ex Dionysii Alexandrini ad Fabium Epistola, in qua senis Serapionis communio extrema hac ratione enarratur (a). *Erat in hac urbe Serapion quidam senex e numero fidelium, qui reliquo quidem anteaetæ vitæ tempore nulli culpæ obnoxius fuerat. Sed in persecutione lapsus sæpe numero veniam petierat; nec quisquam ei attendebat, eo quod sacrificasset. Idem morbo correptus, vocis usu sensuque omni carens triduo permansit. Quarto demum die paullulum recreatus, nepotem ex filia ad se vocat & quousque tandem, inquit, me detinetis fili? proper te quæso, & me quanto-cyus absolvite. Accerse mihi unum ex Presbyteris. Hæc cum dixisset rursus illum vox destituit. Puer ad Presbyterum cucurrit. Jam nox erat:*

Divin. Inst. lib. 5. cap. II. Martyrolog. Rom. 25. Decembr. & Menologium Græcorum ad diem 28. ejusd. Mensis.

(a) Eusebius l. c.

erat: Presbyter autem ægrotabat. Sed quoniam in mandatis dederam, ut morituris si peterent, & maxime si antea suppliciter postulassent, venia indulgeretur, quo bonæ spei pleni ex hac vita migrarent, exiguam Eucharistiæ partem puero tradidit, jubens ut in vino intinctam seni in os instillaret. Redit igitur puer bucellam afferens. Et cum appropinquaret priusquam ingrederetur; recreatus iterum senex, venisti, inquit, fili. Ac Presbyter quidem ipse venire non potuit. Tu vero fac citius quod imperatum est, & dimitte me. Mox puer bucellam intinxit, & in os senis infudit qui ea paulatim absorpta continuo animam exhalavit. Et in actis SS. Hypparchi & Philothei (a) legitur Jacobum Presbyterum ab his evocatum ut ad prioris domum accederet, unde Jacobum, Paragrum, Habibum, Lolianum, & Romanum baptizaret, illuc cum Eucharistiæ Sacramento etiam profectum fuisse: (b) Et postquam, inquiunt acta, se in Deum vivum credere professi sunt, & manufactos Deos, qui Dii non sunt,

---

(a) Lib. cit. Act. SS. Mart. Orient. & Occident. pag. 125.

(b) Observat Mabillonius lib. I. cap. VIII. n.8. Liturgiæ Gallicanæ, sacerdotes olim in itinere constitutos, ut semper ad sacra facienda parati essent, calicem cum patena gestavisse. Patet id, ex lib. Gregorii Turonensis de Gloria Confessorum. Et Boni-

sunt, ejurarunt, baptizavit eos in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti, eisque corpus & sanguinem Christi continuo impertiit. Iis factis Sacerdos sacrum adparatum collegit, pallioque ut antea involutum domum reportavit, magna dissimulatione, atque celeritate usus. Verebatur enim ne forte superveniret Ethnicus quispiam, ipsumque in ædibus Hipparchi comprehenderet: senex enim erat, & sub paupere lacerna Sacerdos; Hipparchus contra & Philotheus viri erant in urbe spectatissimi, summosque in eadem honores, quibus etiam insignes erant eorumdem socii, fuerant consecuti. Passi inde sunt sancti viri Samosatæ tertio exeunte sæculo sub Galerio Maximiano. Hoc etiam singulare in his actis occurrit, quod Philotheus & Hipparchus Jacobum illum Sacerdotem, cujus modo meminimus, per epistolam admonuerunt, eorum annulo subsignatam. Hipparchus & Philotheus, epistolam suo annulo obsignatam per Hipparchi servum ad Jacobum Christi sacerdotem mittunt. Qui mos fortasse tunc temporis invaluerat, ut recipientes epi-

---

Bonifacius Archiepiscopus Moguntinus legem tulit, quæ habetur tom. 9. Spicilegii, scilicet ut Presbyteri sine sacro Chrismate, & Oleo benedicto, & sacra Eucharistia alicubi non proficiscantur, nempe ut ad officium suum statim inveniantur parati.

epistolas fraudem nullam propter Ethnicos suspicarentur, (a) maxime cum annulis Christianorum figuræ quædam ac signa essent insculpta, (b) quæ fidem illorum, qui eosdem gestarent, non obscure initiatis indicarent, ut jam ostendimus.

(a) Dodwellus Dissertatione II. Cyprianica de notis Epistolarum disputat, quibus se se Christiani invicem commendabant, ac primo intuitu cognoscebant.

(b) De signis Christianorum, annulis insculptis supra diximus. Basilidis sectatores, & Gnostici portenta nominum & figurarum suis etiam annulis insculpserunt, ut in gemmis veteribus, quæ *Abraxæ* vulgo appellantur, cernere licet. De his scribunt Chiffletius & Kirchmannus de Annulis cap. XIII.

CAPUT XV.

Ad Christianos, qui haud poterant Synaxibus interesse, Eucharistia mittebatur per Diaconos, vel ministerio Accolythorum.

Sed vero mos etiam ususque invaluerat, ut ad eos, qui sacris haud potuissent interesse, aut Eucharistiam domi non haberent, ministerio Diaconorum eadem mitteretur. Hujus consuetudinis ceu passim usitatæ ac receptæ meminit etiam Justinus, ita uti supra ejusdem verbis exscriptis indicavimus. Et convenit etiam id muneribus Diaconorum, quæ primis temporibus obiere. Spectabat scilicet etiam ad ipsos Dominicum sanguinem imo & corpus sacra in Synaxi distribuere, uti Cyprianus (a) Constitutiones Apostolicæ, & nonnulli Patres testantur (b). Hac fortasse de causa Diaconis præ-

---

(a) Lib. de Lapsis.

(b) Habertus Part. IX. Pont. Græcor. Morinus de sac. Ordinat. P. III. apud quos Patrum testimonia. Pertinebat quoque ad Diaconos litteras encyclicas deferre, qui propterea *Dominici Cur-*

præcipue visitandorum Christi Confessorum, quos carceribus Ethnici incluserant, cura demandata est, & sæpe commendata, (a) ut nimirum simul & confortarent illos, & reficerent Eucharistia. Negandum tamen non est eodem munere Accolythos quoque functos fuisse; ut de Tharsicio Romano Accolytho memoriæ proditum est in Martyrologio: (b) *Romæ via Appia S. Tharsicii Accolythi, quem Pagani cum invenissent Corporis Christi Sacramenta portantem, cœperunt disquirere quid gereret: at ille indignum judicans porcis prodere margaritas, tandiu ab ipsis mactatus est fustibus & lapidibus donec exhalaret spiritum: & revoluta eius corpore sacrilegi discussores nihil Sacramentorum Christi in manibus aut in vestibus invenerunt.* Quæ S. Damasus hisce versibus complexus est (c)

*Tharsicium sanctum Christi Sacramenta gerentem
Cum male sana manus peteret, vulgare prophanis
Ipse animam potius voluit dimittere cæsus,
Prodere quam canibus rabidis cœlestia membra.*
Sua-

---

fores dicebantur. Sed hac de re digna est quæ perlegatur Dominici Bencinii eruditissima Diss. I. de *Litteris Encyclicis* S. IX. pag. 110.

(a) Vide Valesium in notis ad lib. VI. cap. 42. H. E. Eusebii pag. 274. edit. Taur. & Cypriani Epistolas.

(b) Martyrolog. Rom. 15. Aug.

(c) Carm. XVIII. pag. 23. edit. Rom. 1754.

Suadet ipsa conditio temporum, quibus Tharficius passus est, ut quæ heic dicuntur, non de sola Eucharistia sive fermento a Romanis Pontificibus ad Presbyteros urbis specialiter mitti solito cum Cardinali Thomasio intelligamus (a), sed extendamus latius & universim de pane Eucharistico ad Christianos delato interpretemur, qui Tyrannorum metu latitabant. Itaque quum mysterii occultationem verbis non esset adsecutus sanctus hic Accolythus, Deus ipse, insigni miraculo, inquit Schelestratius (b) disciplinam Ecclesiæ, quam in occultando sacramento ille observare studebat, comprobavit. Sane curare semper diligenter Ecclesiæ Patres, ut Christianæ mysteria religionis, Eucharistiæ præsertim, Ethnicos laterent, minus vero nota catechumenis redderentur; ne ut ait Alexandrina Synodus (c) *Ethnici ignorantes ea subsannent, & catechumeni curiosi effecti scandalizentur*. Quod Gentiles in sacris suis quoque servaverunt, Ægyptii præsertim, scribentibus Diodoro Siculo,

&

(a) Tom. VII. Opp. Opuscul. 6. pag. 56. edit. Rom. 1754.

(b) De Disciplina Arcani cap. VII. art. V.

(c) Apud S. Athanas. Apolog. 2.

& Jamblico (a) illorum sacerdotes de myste-
riis suis nonnisi per symbola & arcanas tesseras
locutos fuisse. Hinc pœnæ in eos decretæ, qu-
iis de rebus liberius loquerentur. Unde Hora-
tius (b).

.... *Vetabo qui Cereris Sacrum
Volgarit arcana, sub iisdem
Sit trabibus.*

Et de Tantalo Ovidius (c)

*Quærit aquas in aquis & poma natantia captat
Tantalus, hoc illi garrula lingua dedit.*

Hac arcani disciplina ducti Christiani cela-
bant sacro-sanctæ mysteria Religionis & sepul-
cra exornabant ejus generis signis, epitaphiis,
formulisque, quas ethnici nullo modo cognosce-
rent, initiati vero facillime intelligerent. Sed
ut ad accolythos revertamur, cessatis etiam Ec-
clesiæ persecutionibus, Eucharistiam sive *fermen-
tum* ad Presbyteros urbis ex Pontificum manda-
to detulisse, ex epistola Innocentii I. ad Decen-
tium

(a) Lib. 2. de Vita Pythagoræ c. 28.

(b) Lib. 3. carm. 2.

(c) Lib. 2. Amor. Eleg. 2.

tium cognoscitur, ita scribentis. De fermento vero, quod die dominico per titulos mittimus, superflue nos consulere voluisti, cum omnes Ecclesiae nostrae intra Civitatem sine constitutae. Quarum Presbyteri quia die ipsa propter plebem sibi creditam nobiscum convenire non possunt, idcirco Fermentum a nobis confectum per Accolythos accipiunt, ut se a nostra communione maxime illa die non judicent separatos &c. Porro Fermenti nomine indicari Eucharistiam concors jam fere eruditorum omnium sententia est, ut Scriptores illos legenti constabit, qui de pane azimo & fermentato scripserunt (a). Deferebant autem Accolythi Eucharistiam in sacculis, ut notat eximius Mabillonius (b) ad ea verba Octavi Ordinis Romani, ubi Accolythos recepisse legitur *sacculum supra planetam*. Quamvis opinari liceat sacculos non fuisse immediatum continens Eucharistiae, sed eandem prius vasculis quibusdam inclusam, in sacculos inde immissam fuisset.

(a) Simul collecti prodierunt Venetiis an. 1729. cum hoc titulo: *Bibliotheca selecta de ritu Azimi ac Fermentati* &c.

(b) Musei Italici Tom. 2. pag. 85. Perduravit mos ille, saltem in Romana Ecclesia, usque ad S. Silvestri tempora. Idem legitur in primo, tertio & quarto ex Romanis Ordinibus ab Hittorio editis.

fuisse, ne fragmenta disperderentur. Quæ hodierna etiam Græcorum consuetudo est, Allatio teste (a). Sed de vasculis, cæterisque instrumentis, quibus sunt usi veteres ad conservationem Eucharistiæ, alibi occurret dicendi locus opportunior.

(a) Epist. I. ad Morinum de Templis recent. Græcor. & Auctores celeberrimi Opëris inscripti *Perpèrue de la foi* &c. lib. III.

CAPUT XVI.

*Agebantur Synaxes in Cœmeteriis, & Cryptis
Arenariis.*

REvertor ad S. Tharsicium, cujus modo meminimus. Hunc ex illorum numero fuisse, qui Eucharistiam confectam in cœmeteriis, cryptisque, extra urbis mœnia sitis, ad domos deferre solebant, multi scriptores tradiderunt. Admonet propterea me hic locus, & suscepti argumenti ratio flagitat, ut heic de cœtibus, ac Synaxibus agam, quas veteres Christiani iis in locis, persecutorum metu exterriti, sanctissime habuerunt, cum ibidem sacrorum causa ferarum instar latitarent; temporibus Diocletiani præsertim, quo

*Tristius haud illo monstrum nec sævior ulla
Pestis, & ira Deum stygiis sese extulit undis.*

Erit porro inprimis operæ pretium harum cryptarum & cœmeteriorum descriptionem ex illorum fide Scriptorum exhibere, qui eadem lustraverunt, ne ea, quæ de Synaxibus in iisdem

dem habitis dicturi sumus, alicui incredibilia videantur. Urbis cœmeteria, inquit Paullus Arringhius, (a) ut rei, ac nominis originem alius repetamus, loca quædam subterranea sunt extra mœnia per circuitum sita proximis sub collibus, variis cuniculis, multiplicibusque anfractibus in parte inferiori effossa, quæ antra aut cavernas, vel speluncas vel certe etiam Cryptas proprio, aptoque vocabulo appelles. Hæc tamen parum introrsum, aut nil fere lucis admittunt, & a viis, quæ frequenti perambulantium pede teri consueverunt, ipsomet loci ambitu distinguuntur. Hæc rursus in varios, ac multiformes vicos, & angiportus subdividuntur, ita ut intuentibus labyrinthi cujusdam faciem præferant. In parietibus autem ferro hinc inde excavata cernuntur, humanis recipiendis, recondendisque cadaveribus destinata. Porro hujusmodi cœmeteria talis, ac tantæ amplitudinis sunt, ut unumquodque eorum curiosis percurrentium & perscrutantium oculis civitatem haud exiguum vel ipso repræsentare aspectu videatur. statis enim quibusdam locis, ut in civitatibus, quas incolunt homines, ampliora, & longe lateque protensa spatia, ad sacros nimirum peragen-

---

(a) Rom. Subterr. lib. I. c. I. num. 9.

agendos fidelium conventus, videre est. Hucusque Arringhius, cujus dicta ex Prudentio confirmamus, qui S. Hippolyti Martyris cryptam ita eleganter describebat (a).

*Haud procul extremo culta ad pomœria vallo
 Mersa latebrosis crypta patet foveis.
 Huius in occultum gradibus via prona reflexis
 Ire per anfractus luce latente docet.
 Primas namque fores summo tenus intrat hiatu
 Illustratque dies limina vestibuli.
 Inde ubi progressu facili nigrescere visa est
 Nox obscura, loci specus per ambiguum;
 Occurrunt cæsis immissa foramina tectis
 Quæ jacent claros antra super radios.
 Quamlibet ancipites texant hinc inde recessus
 Arta sub umbrosis atria porticibus:
 Attamen excisi subter cava viscera montis
 Crebra terebrato fornice lux penetrat.
 Sic datur absentis per subterranea solis
 Cernere fulgorem luminibusque frui.*

Has proinde in cryptas christiani se se recipientes, uti temporum conditio ferebat, parabant omnia, quæ necessaria atque opportuna erant

---

(a) Περὶ σελ. XI.

erant ad sacram liturgiam , & fidelium Synaxes . Inferebantur aræ viaticæ ac mobiles , & non semel etiam altaria immobilia in illis extruebantur , tanto securius quidem , quanto ab insultibus paganorum cryptæ remotiores & secretiores credebantur . Id vero exsequebantur Fossores , qui quum subterranea cœmeteria Christianorum foderent , atque excavarent , certe etiam ita aptabant , ut & Christianorum , ac præcipue martyrum sepulturæ congruerent & Synaxibus celebrandis deservirent , uti etiam censent Ludovicus Ant. Muratorius (*a*) Joan: Lamius (*b*) atque Boldetus . (*c*) Qui etiam in cœmeterio Callixti , & Prætextati ferreos uncinulos observavit in illorum fornicibus constitutos , ex quibus fictiles , aut æreæ lucernæ pendebant ad tenebras dispellendas ; eo fere modo , quo in Nolana Basilica suspensas fuisse scribit S. Paulinus (*d*)

Pendentes lychni spiris retinentur ahenis

*Et medio in vacuo laxis vaga lumina nutant ,
Funibus undantes flammæ levis aura fatigat .*

Ha-

(*a*) Thesaur. inscript. Pag. MDCCCCLXIX.

(*b*) De Erudit. Apostolor. pag. 272. edit. 1766.

(*c*) Vid. lib. I. cap. 8. Osservazioni sopra i cimiteri ec.

(*d*) Natal. 9. S. Felicis .

Harum sane lucernarum aut fictilium lampadum tantam copiam ex cœmeteriis erutam fuisse constat, ut non ad necessitatem tantum, sed etiam ad ornatum & pompam quodammodo iis fuisse usos (*a*) Christianos videatur. Quum igitur heic omnia propemodum haberent, quorum erat usus in liturgia necessarius, mirum esse haud debet, si eo se reciperent Christiani unde furiales persequentium iras evitarent, & sacras haberent Synaxes. Quod ex Martyrum actis firmare necessum est. In actis S. Stephani legimus S. Hippolytum civem Romanum *vitam solitariam egisse in cryptis*, maximeque in Pontiani arenario, ubi recenter baptizati *cœpere habitare in eodem Arenario cum Hippolyto, Eusebio Presbytero, & Marcello*: qui duo postremi martyrio postmodum coronati sepulti fuere *Via Appia milliario ab urbe in Arenario, ubi frequenter conveniebant*. Sed multorum instar testimoniorum, quæ adduci possent, Numeriani Cæsaris immane facinus erit, qui quum audivisset ingentem numerum Christianorum ad cryptam seu cœmeterium accessisse Sanctorum

Mar-

(*a*) Vid. Lupium in Animadver. ad Severæ Martyris Epitaphium num. XIII. pag. 116. Bosium *Rom. sotterr.* lib. III. c. 23. pag. 201. & seqq.

Martyrum Chryfanti, ac Dariæ Synaxeos cauffa; cryptæ introitum occludi juffit, & fic omnes vivos fepeliri: Cum multa inquit Acta (a) beneficia Deus venientibus ad eorum fepulcra præftaret, evenit ut die Natalis eorum infinita populi multitudo conveniret, viri fimul & mulieres, & infantes & innuptæ puellæ & juvenes. Hoc cum fuiffet Numeriani auribus intimatum, juffit ut in introitu, quo introierant in cryptam, paries levaretur; quod cum fuiffet impletum, de fuper a fabulone fuper eos montem dejecit. Omnes ergo pariter dum communiter Sacramenta participarent & martyrum gloriam celebrarent, ipfi quoque ad martyrii coronam pertingerunt. Inter quos erant Diodorus Presbyter & Marianus Diaconus, & plurimi Clericorum; populi autem multitudo nec numerus, nec nomina collecta funt. Martyres porro ita interfectos, cæterosque in cryptas inlatos Chriftiani fepeliebant, excavatis loculis in cœmeteriorum parietibus ad inftar feneftrarum, cadaveribus excipiendis (b). Qui deinde loculi tabulis feu marmoreis feu fiftilibus claudebantur, infcriptionibus ex cynabari, minio, aut carbone effictis in iisdem tabulis,

---

(a) Apud Arringhium Rom. fubterr. lib. 1. cap. XXXI. num. 5.

(b) Lupius lib. cit. num. 1. pag. 2.

lis, & aliquando etiam ne quidem nomine ap-
posito Martyrum sepulcorum. Hinc laudatus
Prudentius

Innumeros Cineres Sanctorum Romula in Urbe

Vidimus, o Christe, Valeriane sacer,

Incisos tumulis titulos & singula quæris

Nomina? difficile est ut replicare queam.

Tantos iustorum populos furor impius hausit

Cum coleret patrios Troja Roma Deos.

Plurima litterulis signata sepulcra loquuntur

Martyris aut nomen aut epigramma aliquod.

Sunt & muta tamen tacita claudencia tumbas

Marmora, quæ solum significant numerum.

Quanta virum jaceant congesta corpora acervis

Nosse licet, quorum nomina nulla legas.

Sexaginta illic defossas mole sub una

Reliquias memini me didicisse hominum.

Quorum solus habet comperta vocabula Christus

Utpote quos propriæ junxit amicitie.

Vide quam bene hæc cohæreant cum multi-
tudinem interemtorum, quorum semper nomina
collecta haud fuisse exscriptis actis modo retuli-
mus. Alterius in cryptis conventus Acta S.
Laurentii meminerunt: Qui exiens (a) inde au-
di-

(a) Bosius Rom. sotterr. lib. III. cap. LXVI
pag. 584.

divit, quod in vico Patritii multi congregati
essent in Crypta Nepotiana, & veniens ibi B.
Laurentius detulit secum ea, quæ necessaria
erant Sanctis, & invenit ibi animas sexaginta
tres promiscui sexus & introivit cum lacrymis ad
eos, dans pacem omnibus. Qua in crypta fu-
rente persecutione plurimos S. Stephanum ba-
ptismate tinxisse memoriæ proditum est; & de
eodem Pontifice hæc ex ejusdem Actis habe-
mus: *Ingravescente Valeriani & Gallieni perse-
cutione, Stephanus convocato Clero ad Martyrium
suos hortabatur, in cryptisque Martyrum assidue
missas & concilia celebrabat; & cum ad Mar-
tis templum ut sacrificaret adductus fuisset, terræ
motu oborto, omnibus aufugientibus, qui Ste-
phanum tenebant, Pontifex ad suos revertitur
in cœmeterium Lucinæ: quos divinis præceptis
instruens; Sacramento Corporis Christi communi-
cavit; ibique dum missarum solemnia perficit ad-
venientibus iterum Imperatorum satellitibus, e-
i in sua sede caput abscinditur. Ita non semper
tutus Christianis in has cryptas secessus evade-
bat; nam licet per inextricabiles cœmeteriorum
ambages errabundi instantia fata eluderent, vel
diferrent, tamen odii magnitudo Ethnicorum
efficiebat, ut ad eos etiam per cuniculos hujus-
modi quamvis intricatos, & qui ad mare usque
protenderentur, pervenirent, illosque trucidarent,*

rent; ut invictum documentum Alexandri Martiris inscriptio præbet (a).

ALEXANDER. MORTVVS. EST. SED.
VIVIT. SVPER. ASTRA. ET. CORPVS.
IN. HOC. TVMVLO. QUIESCIT. VITAM.
EXPLEVIT. CVM. ANTONINO. IMP. QVI.
VBI. MVLTVM. BENEFITII. ANTEVENIRE.
PRÆVIDERET. PRO. GRATIA. ODIVM.
REDDIT. GENVA. ENIM. FLECTENS.
VERO. DEO. SACRIFICATVRVS. AD.
SVPPPLICIA. DVCITVR. O. TEMPORA.
INFAVSTA. QVIBVS. INTER. SACRA.
ET. VOTA. NE. IN. CAVERNIS. QVIDEM.
SALVARI. POSSVMVS. QVID. MISERIVS.
VITA. SED. QVID. MISERIVS. IN.
MORTE. CVM. AB. AMICIS. ET. A.
PARENTIBVS. SEPELIRI. NEQVEVNT.
TANDEM. IN. COELO. CORVSCAT.
PARVM. VIXIT. QVI. VIXIT. IV. X. TEM.

Hic Antoninus Imperator, Marcus Aurelius,
an Antoninus Pius, an Heliogabalus, an denique
Caracalla fuerit, adhuc non est exploratum.

Ro-

(a) Hanc referunt Arringhius, Reinesius, Mabillonius, Boldettus, Ursius, Mamachius, Lamius & alii.

Roboratur tamen hac Alexandri Martyris inscriptione Philippi Bonarotii conjectatio (a) de cœmeteriorum dormitoriis, quæ terra repleta non in uno loco reperta sunt. Quod sane contigit temporibus persecutionum, quibus vigentibus Christiani etiam in cœmeteriis cryptisque ab Ethnicis ad necem quærebantur. Hac ratione subterraneos cuniculos aditusque terræ injectione interrompebant, ut non adeo facile in manus insequentium inciderent; exigente etiam ingenti numero martyrum promptam & subita-neam sepulturam. Hinc nova dormitoriorum excavatio necessaria cum esset, & periculum majus immineret si terram aperta in planitie projecissent, utebantur eadem ad viarum quarundam aditus obstruendos, ut gentiles ceu totidem in labyrinthis positi aberrarent; ipsi vero possent procul ab illorum oculis latitare, cum palam prodire opportunum minime arbitrarentur. In his porro specubus, cryptisque alimenta ab sociis Christianis recipiebant, ut Martyrum Acta testantur. De S. Palmatio memoriæ proditum est, quod scilicet in furore persecutionum

---

(a) Praefat. Pag. XII. Observationum ad Vitrorum veterum fragmenta &c.

num (a) cœpit omnem facultatem suam pauperibus Christianis erogare, & perquirere cryptas & si inveniret absconditos Christianos de facultatibus suis victum vel tegumentum ministrabat. Plura alia exempla suppeditabunt sincera Acta Martyrum vix a quoquam ignorata.

(a) Ex Ms. Cod. Basil. Fontis Olei apud Bolognetum lib. I. Observat. cap. III.

CAPUT XVII.

Ciampinii adversa sententia expenditur & refutatur.

ERant igitur Christianis veteribus cœmeteria, quod nunc temporis Ecclesiæ sunt. Erant sacris muneribus destinata, & convenientibus frequenter Christianis debitus ibidem Deo, ac Religioni cultus reddebatur. (a) Erant latibula in quibus ab omni prorsus delicto immunes, apud barbaros tamen iudices, tanquam patriæ Religionis perduelles infensique hostes Deorum Religionis delati, ad insectantium rabiem ac scœvitiam ad tempus declinandam sese occultabant; cum alii interim, qui nondum fidem Christi palam confessi erant, nec in medium pro Christiana Religione dimicaturi prodierant, intra abditos terræ sinus iisdem alimenta ministrarent. Erant denique Christianis ubique ad necem quæsitiseu quædam armamentaria

---

(a) Panvinius de Cœmeteriis Cap. XI.

ria, ex quibus arma educerent; panem scilicet Eucharisticum acciperent, quo robur, ac vim admirabilem adversum hostium incursiones adsequebantur. Hæc omnia constare arbitramur ex recitatis martyrum Actis, confirmarique mirifice Alexandri martyris inscriptione, qua in cavernis Christianos salutem sibi quæsisisse clarissime edocemur. Joannes tamen Ciampinius, vir doctissimus, hiis in monumentis, in quibus præcipue musiva opera, & sacrarum profanarumque ædium structura aliaque similia dissertationibus illustrantur, adversam illi, quam hactenus propugnavimus, de Synaxibus in cæmeteriis cryptisque celebratis, sententiam, totis plane viribus propugnare visus est. Probaturus enim adversus A catholicos tribus primis Ecclesiæ sæculis publica ædificia fuisse, in quibus Christiani sacra possent peragere, distincta omnino a cæmeteriis, cryptis & catacumbis, eo tandem longa disputatione progressus est, ut negaret (a) cryptas Christianis ad Synaxes habendas aliquando inserviisse, nec in iis unquam moram habuisse prolixam. Quæ ut tueretur plura argumenta congeffit, in quibus exsolvendis feret patienter Lector, ut paullulum immo-

---

(a) P. 1. Veter. Moniment. cap. XVII.

moremur . Ex Eusebio primum Gallieni edictum (a) profert , quo Ethnici jubebantur , ut cuncti a *religiosis locis* abscederent , eaque redderent Christianis . Unde ergo postulat Ciampinius , Ethnici abscederent , quæ loca Christianis redderent ? Ea profecto quæ ab eis rapuerant , quæque habitatione occupaverant . Num autem cœmeteria cryptasque occupasse Ethnicos dicendum est , eademque sibi in domicilia delegisse . Minime gentium . At hæc & alia hujusmodi probant quidem Christianos ædes habuisse , in quidem sacris operari possent a cœmeteriis distinctas , quasque ab Ethnicis occupatas iisdem restitui mandavit Gallienus , sed neutiquam ostendunt Christianos haud potuisse sacris etiam in cœmeteriis cryptisque Synaxes agitare . Imo quum ædibus destituti privatique persæpe forent , ut ex illo edicto quo eadem Christianis restituuntur , est manifestum , necesse profecto habebant aliis in locis se colligere , in quibus agerent Synaxes . Et hæc non semel cœmeteria fuere ; commodiora profecto multis illorum conventiculis , in quibus cum possent congregabantur . Est vero non satis acute scriptum quod adjicit Ciampinius , nimirum

---

(a) H. E. lib. 7. cap. 13.

rum incredibile esse, voluisse Ethnicos, genus hominum deliciis adprime deditum, cryptas & cœmeteria occupare & in his mortis penetralibus ac cavernis vitam traducere. Alio profecto ex capite, atque caussa omnino diversa repetenda fuisset cœmeteriorum occupatio; ex odio nimirum in Christianos, atque voluntate, qua perpetuo satagebant ne ii suos mandarent sepulturæ. Audiatur de hoc Ethnicorum proposito Lactantius, Diocletiani sævitiam in deneganda mortuis sepultura ita describens (a). *Quis Caucasus, quæ India, quæ Hyrcania, tam immanes tam sanguinarias unquam bestias aluit? Quoniam ferarum omnium rabies usque ad ventris saturitatem furit, fameque sedata protinus conquiescit. Illa est vera bestia, cuius una jussione*

Funditur ater ubique cruor, crudelis ubique
Luctus, ubique pavor, & plurima mortis imago.

Nemo huius tantæ belluæ immanitatem potest pro merito describere, quæ uno loco recubans, tamen per totum orbem dentibus ferreis sævit, & non tantum hominum artus dissipat, sed & ossa ipsa comminuit, & in cineres furit, nequis
ex-

(a) Lib. 5. Divin. Instit. cap. II.

extet sepulturæ locus. Quanam illa feritas, quæ rabies, quæ insania est, lucem vivis, terram mortuis denegasse. Et universim de omnibus Ethnicis queritur Ambrosius, eos direptis omnium facultatibus Christianorum (a) ipsos vitales anhelitus, & nullis unquam negatam defunctis, inhibuisse supremæ commercia sepulturæ; quæ etiam innuit non semel memorata Alexandri Martyris inscriptio, & plane persuadent pleraque ab Ethnicis in corpora Martyrum gesta, quæ (b)

Animus meminisse horret, luctuque refugit.

Nec alia sane de causa nisi ut Christiani cinerfactos, dissipatos, ac submersos socios sepelire non possent. Ac revera ubi potuerunt Christianorum cœmeteria occupaverunt, Areas scilicet, hoc est planities satis amplas & spatiosas, in quibus etiam suos consueverant agere conventus, & defunctos mandare sepulturæ. Quod ut clarius exponatur, præmittendum est non omnia cœmeteria, ac sepulcra Christianorum intra abditos terræ sinus fuisse excavata, sed pleraque in terræ superficie constituta. His areæ nomen

in-

(a) Epist. contra Symmach. ad Valent. Imp.

(b) Virg. Æneid. I.

inditum erat , similitudine ab areis prædiorum & villarum sumpta , quæ ideo areæ dicuntur , teste Marco Varrone , (*a*) quia in illis frumenta jam falce resecta teruntur , solaribusque subjecta radiis arescunt . Hinc satis opportune sepulcris suis huiusce generis arearum nomen Christiani quoque indiderunt ; quod piorum scilicet hominum corpora inevitabili mortis falce instar frumenti resecta , sepulcrales inter cineres arefacta consistant , ad diem tandem novissimum angelorum manibus intra beatitudinis horreum congerenda (*b*) . Hæc ratio nominis Christianis fuit . Quid eadem de re , nominisque origine Gentiles , & Grammatici veteres statuerint , non vacat nunc temporis curiosius investigare . His porro in locis areisque Christianos suos habuisse conventus (*c*) , & egisse Synaxes certissimum est , pluribus inconcussis Ecclesiasticæ Historiæ do-

---

(*a*) De Ling. Lat. lib. 4. & Festus *V. Area* .

(*b*) Arringhius Rom. subterr. lib. I. cap. I.

(*c*) Eusebius lib. VII. H. E. cap. XI. pag. 293. edit. Taurin. Æmilianum Præfectum Christianis dixisse scribit : *Nullatenus autem licebit vobis , nec quibuscumque aliis conventus agere , aut ea , quæ vocantur , Cœmeteria adire* . Hæc sepulcra , ait Vale- sius , latini areas dicebant , de quibus mentio in gestis purgationis Cæciliani & Felicis .

documentis, quæ apud Eusebium legere est (a). Et ne Christianos sub dio sacros agitasse conventus dicamus saltem eos qui sacris operabantur mysteriis parvula in ædícula constitisse, quæ removeri ad libitum posset, ne ab Ethnicis detegeretur, conjicere non inepte possumus. Porro loca hæc, quorum occupatio facilis Ethnicis erat, sæpe surripuerunt uti ex eodem Eusebio patet & clarissimo Tertulliani testimonio (b): *sub Hilariano præside cum de areis sepulturarum nostrarum acclamassent: Areæ non sint; areæ ipsorum non fuerunt*, indicans priori loco areas, sepulturas scilicet Christianorum; altero vero areas terendo tritico destinata, quod nullum divino consilio collegerant; quod Christianis areas, in quibus mortuos sepeliebant, inique surripuissent.

Igitur quemadmodum Ethnicis non alia de causa Christianorum areas, hoc est cœmeteria in terræ
su-

(a) Lib. cit. cap. XII. pag. 299. ubi Gallieni edictum refertur, Christianis areas illas, seu cœmeteria restituentis. Vide etia Acta Proconsularia S. Cypriani, & Felli adnotationem in Epist. Cypriani ad Successum.

(b) Lib. ad Scapulam Africæ Proconsulem cap. 3.

superficie constituta occupaverunt, quam ut sacros eorum cœtus, & defunctorum sepulturam impedirent; ita pari proposito se gessissent, si alterius generis cœmeteria, cryptas scilicet, & catacumbas, occupassent. Fuit tamen hac in re Licinii consilium singulare prorsus & callidum, Hic scilicet ut Ecclesias everteret Christianorum, quas Constantini beneficio excitaverant, legem tulit qua jubebat (a), ut *solemnēs populorum conventus extra portas in aperta planitie celebrarentur*; *asserens liberum extra portas aerem turbis longe commodiorem esse, quam Oratoria intra Urbem sita*; probabiliiori sane ratione Lacædæmones idem statuerant, Plutarcho teste (b). Siquidem Delphici Oraculi admonitione extra Urbem sub dio conciones, & comitia Reipublicæ convocabant, ne signa scilicet, vel proscenia Theatrorum aut laquearia fabricata eorum, qui convenerant, oculos mentemque avocarent. Quum igitur duplicis generis cœmeteria Christianos habuisse compertum sit; alia nimirum in aperta planitie constituta, quæ Areæ dicebantur, alia vero intra ter-

ræ

(a) Eusebius lib. I. de Vita Constant. cap. 52. pag. 470. edit. Taur.

(b) In Licurgo.

ræ viscera excavata, *Cryptæ & Catacumbæ* dicta, plane vim summam verbis infert Ciampinius, & qui eundem nuperrime secutus est præclarus vindex multitudinis primorum Christianorum, dum contendit, cum legitur Christianos ad cœmeteria convenisse, cuncta de eorum accessu ad areas esse intelligenda. Num ad areas accesserant, qui sub Numeriano Cæsare mortui sunt Christiani? Atqui prohibent ut id dicamus clarissima Scriptorum verba, quæ sonant ingentem multitudinem Christianorum in cryptam introiisse; jussuque immani & crudeli Numeriani cryptæ foramine seu aditu occluso, terraque supra deiecta, omnes vivos sepultos interiisse. Num Christianos, qui Alexandri tumulo epitaphium posuere, adeo miserabiliter fuisse questos dicemus & tempora infausta vocasse quod illis ad areas non pateret accessus? atqui jure ac merito conquerebantur isti, deshebantque temporum iniquitatem, quod ne in cavernis quidem salvi essent, & suos (quod summa cura semper procurarunt Christiani ob fidem resurrectionis) mandare non possent sepulturæ. Hæc & alia igitur nulla ratione de areis exponi possunt, & errare eos vehementer ostendunt, qui ingressus Christianorum in cryptas pro aditu ad areas semper explicaverunt, aut ad ædiculas juxta Martyrum sepulcra constitutas. Neque ex edictis Impe-

peratorum ab Eusebio exscriptis de ablatione primum, tum de restitutione cœmeteriorum, seu arearum, ad easque adeundi concessione confirmari quis dicat Ciampinii sententiam. Esto enim non illibenter concedatur de areis in illis haberi sermonem, non propterea est inferendum haud alio in loco, quam in illis Christianos egisse conventus. Agitur de areis cœmeteriorum in edictis illis, quia Imperatores cognoverant frequentiore præ cæteris Christianorum ad eas aditum esse. Nec mirum. Nam non ita frequenter Christiani habuerunt cryptas, & cœmeteria vasta subterranea, cujuscumque illa sunt, quæ Romæ ad hanc usque diem conspiciuntur. Causam hujusce rei si postules respondebunt, qui primam illorum cœmeteriorum & cryptarum originem investigaverunt, id Romæ ideo contigisse, quod primores Romanorum cum immensæ molis ædes extruerent, ne camporum superficies devastarentur, e terræ visceribus excavari arenam jussisse. Hinc *criptæ arenariæ*, quarum non acta Martyrum (a) tantum,

---

(a) In Actis SS. Marci & Marcelliani apud Boll. XX. Jan. in vita S. Sebastiani: *sepulti sunt via Appia milliario secundo ab Urbe in loco, qui vocatur ad arenas, quia cryptæ arenarum illic erant,*

tum, sed Cicero etiam (a) & Svetonius meminere (b). Habuerunt aliis etiam in regionibus Neapoli præcipue, Christiani hujusmodi cryptas & subterranea loca. At quum temporum conditio, & ipsorum paupertas non ferret, ut ubique his similia excavarent, aut jam incœpta continuarent, sepeliebant in areis mortuos suos, in easque conveniebant, cum poterant, ad synaxes & Martyrum exuvias venerandas impetrandamque fidem, quam in certamine glorioso incorruptam conservarent.

Sed vero prosequitur Ciampinius commoratio in cryptis illis ac cœmeteriis concedi nullo modo potest. Brevem moram in illis vix licet thraere, diebus præcipue fervidioribus, quales longior in Urbe æstas habet. Experimento comprobatum fuit homines naturæ robustioris moram continuam horæ unius vix absque periculo lethalis morbi sub æstate explevisse. Non miratur proinde si & ipse idem æstivo tempore in
cry-

---

ex quibus Urbis mœnia struebantur. Vide Severanum de septem Urbis ecclesiis, Ducangii Glossarium V. Arenaria, Baronium ad 286. num. 33. & Florentinum exercit. ad III. Kal. Junias Martyrolog. pag. 115.

(a) Orat. pro Cluentio.

(b) In Nerone.

Cryptas illas ingressus repentino, intimoque frigore correptus statim abire coactus sit. Narrat inde pleuritides, & alia genera morborum, quæ sepulcrorum curiosi contraxerunt, & adjecta respirandi difficultate infert impossibile judicandam in cœmeteriis urbis cryptisque moram. Variis momentis elidi tota hæc disputatio potest, & terrificus primorum, nostrorumque temporum ad cryptas & cœmeteria ingressus dissipari. Esto enim concedatur rem modo periculi plenam esse æstivis diebus Romanas perlustrare cryptas, id tamen de reliquis anni partibus adseri non potest. Itaque si non æstate, saltem vere, hyeme, aut autumno poterant Christiani, qui summa agendarum synaxeon cura agebantur, cœmeteria illa penetrare, acceptamque Eucharistiam proprias ad ædes deferre, uti revera fecisse ostensum est. Deinde nec Ciampinius, nec ii, quibus ejus sententia placet, negare audebunt nunc certum, ac indubitatum judicium ferri non posse de aeris, cœlique temperie, qua Romani illis temporibus perfruebantur. Experientia comprobatum est mutari illam sæpius, augeri crassitiem aeris, aliaque in atmosphæra per sæpe contingere, quibus calores, ac frigora quoque aut remittuntur, aut mirum in modum augentur. Itaque ex iis, quæ in hisce rebus hodie contingunt, argumentum firmum sumi non

potest ad ea adserenda , quæ a decem fere & quinque sæculis contigerunt . Ac revera frigus tam immane , quale Ciampinius narrat , primis temporibus , de quibus solum disputamus , in cryptis illis non exstitisse , persuadere videntur illorum narrationes , quibus frequentissimi primorum Christianorum ad cœmeteria concursus describuntur . Prudentium audiamus hac de re ita canentem (a)

*Mane salutatum concurritur : omnis adorat
 Pubis ; eunt , redeunt , solis adusque obitum .
 Conglobat in cuneum latios simul ac peregrinos
 Permixtim populos Relligionis amor .
 Oscula perspicuo figunt impressa metallo
 Balsama defundunt , fletibus ora rigant .
 Jam quum se renovat decursis mensibus annus
 Natalemque diem passio festa refert
 Quanta putas studiis certantibus agmina cogi
 Quæve celebrando vota coire Deo ?
 Urbs augusta suos vomit effunditque Quirites
 Una & Patricios ambitione pari .
 Confundit plebeja phalanx umbonibus æquis
 Discrimen procerum , præcipitante fide .
 Nec minus Albanis acies se candida portis
 Explicat , & longis ducitur ordinibus .*

Ex-

(a) Hymno XI.

*Exsultant fremitus variarum hinc inde viarum
 Indigena & Picens, plebs & etrusca venit.
 Concurrit Samnitis atrox habitator & altæ
 Campanus Capuæ, jamque Nolanus adest.
 Quique sua lætus cum conjuge, dulcibus & cum
 Pignoribus, rapidum carpere gestit iter.
 Vix capiunt patuli populorum gaudia campi
 Hæret & in magnis densa cohors spatiis.*

Si infinita hæc populorum copia, quæ recur-
 rentibus Martyrum natalitiis ad eorundem cœ-
 meteria & cryptas vel a longinquis regionibus
 se conferebat, pleuritides aliaque mala, ac præ-
 cipue frigus illud, quo Ciampinius correptus est,
 fuisset experta, quid fuisse facturam dicemus?
 Num multos annos, ut contigit, sancto illo in
 proposito usuque perstitisset? Sed & Hieronymus
 nulla illorum periculorum mentione facta, ean-
 dem cœmeteria se frequentasse scribit (a) inqui-
 ens: *Dum essem Romæ puer & liberalibus studiis
 erudirer, solebam cum cæteris eiusdem ætatis &
 propositi, diebus Dominicis sepulcra Apostolorum
 & Martyrum circuire, crebroque cryptas ingredi,
 quæ in terrarum profunda defossæ, ex utraque
 parte ingredientium per parietes habent corpora*
se-

(a) In cap. 40. Ezechielis.

sepulchrorum & ita obscura sunt omnia, ut prope-
modum illud propheticum compleatur: Descendunt
in infernum viventes. Et vero de super lumen ad-
missum horrorem temperat tenebrarum, ut non
tam fenestram, quam foramen demissi luminis pu-
tes: rursusque pedetentim acceditur, & cæca
nocte circumdatis illud Virgilianum proponitur

Horror ubique animos simul ipsa silentia terrent
Hæc Hieronymus, qui non amore ludendi cum
pueris ac sociis per ea loca reptabat, uti ille-
pide scriptitavit Basnagius (a) sed recolendarum
SS. Martyrum exuviarum causa obscurissimas
illas cryptas ingrediebatur. Sed vero illud Bas-
nagio forte displicebat dogma, quod illo ex fre-
quenti veterum Christianorum ad cœmeteria con-
cursu colligitur & stabilitur. Illa enim erga Mar-
tyres veneratio, ac desiderium ad eorum sepul-
cra concedendi, ex eo fidei capite proficiscebatur,
qua Sanctorum Communionem credimus & con-
fitemur. Christiani enim ut hoc dogma factis
prosequerentur ea in loca ad orationem sacro-
rumque mysteriorum participationem avide con-
ve-

(a) Hist. Eccles. lib. 18. cap. 6. num. VIII. S. Je-
rome dit que lors qu'il étoit jeune, il alloit jouer avec
les enfans de son âge dans les sepulchres des Apôtres &
les cavernes où les martyrs étoient enterrez.

veniebant, in quibus Sanctorum lipsana quiescebant, ut ea ratione, quam permittit status defunctorum, cum illis communicarent, modum ediscerent quo fides protestanda esset, ac fortitudinem denique ad id faciendum consequerentur. Per illa sane Martyrum lipsana repræsentatur Ecclesia triumphans, quæ sic aliquo modo cum militanti communicat, & sacrificio nostro interest; nam licet ipsa lipsana, atque ossa Sanctorum, uti notat Card. Bona (a) absente anima sensu careant, dicunt nihilominus respectum ad animam, quæ in cœlis est, & ipsis inest semen resurrectionis, & æternitatis. Hac de caussa Patres veteris Ecclesiæ orthodoxos episcopos sub altari consueverant sepelire, ut cum ipsis sacrificia & ordinationes fierent; quia ad servandam fidei unitatem, & ad legitimam successionem indicandam, viventis Episcopi cum antecessore defuncto communionem necessariam putabant, ut pius doctusque Cardinalis concludit. Quod uberius Christiani, profligato ethnicismo, declaraverunt. Quum enim tum liceret palam & ubique Christo Deo templa erigere, eadem etiam super Martyrum tumulos erexerunt. Hinc aliquot Ecclesiæ *Martyria* dicta. De Ara super Hip-

---

(a) Rer. Liturg. lib. I. cap. 19. num. 5.

Hippolyti Martyris sepulcro excitata ita Prudentius canebat (a).

*Talibus Hippolyti corpus mandatur opertis
Propter ubi adposita est ara dicata Deo.
Illa Sacramenti donatrix mensa, eademque
Custos fida sui martyris adposita.
Servat ad æterni spem judicis ossa sepulcro
Pascit idem sanctos Tibricolas dapibus.*

Magis porro, ac magis confirmant veterum Christianorum moras in cœmeteriis cryptisque cum Agapæ, quas ibidem castissime celebrabant, tum picturæ, quibus cœmeteria exornata sunt. Ac de Agapis quidem si loqui velimus, has in Martyrum natalitiis celebratas fuisse in cœmeteriis demonstrant clarissime hujusmodi convivia in fornicibus depicta apud Bosium, Arringhium, Boldettum, Mamachium & alios. Videas hisce in picturis Irenis & Agapis, ceu duorum convivarum figuras, quibus significare proculdubio voluere Christiani pacem & dilectionem suis in conviviis principem locum obtinuisse. Videas in Callixti cœmeterio apud Arringhium (b) pictos

---

(a) Hymno cit.

(b) Rom. subterr. lib. 3. cap. 22. Tab. IV. & tom. 2. lib. 6. cap. 9. num. 7.

Etos homines, decussatos panes, Eucharistiæ scilicet symbolum, pleno sinu deferentes. Sed rem ab istis fusius pertractatam aliis verbis versare non est necesse. Sufficiat observasse has agapas iisdem fere in locis celebratas fuisse, in quibus distribuebatur Eucharistia. Cumque hanc etiam in cœmeteriis cryptisque oblatam fuisse non contemnendis hætenus demonstratum sit argumentis, non inepte concludimus his etiam in locis convivia & agapas, eas præsertim, quæ in Martyrum natalitiis solebant celebrari, (a) Christianos egisse. Sed quod ad rem, quam versamus, proprius adtinet, ibidem tunc commorari artifices, ac pictores potuisse colligitur ex hujuscemodi picturis & aliis ornamentis, quibus distincta cœmeteria cryptasque fore patet ex citatis scriptoribus. Prudentius in Hymno pluries laudato, S. Hippolyti martyrii historiam in illius cœmeterio depictam fuisse his carminibus significat.

Exemplar sceleris paries habet illitus, in quo

Multicolor fucus digerit omne nefas.

Picta super tumulum species liquidis viget umbris

Effigians tracti membra cruenta viri.

Ro-

(a) Carm. X. Gregor. Nazianz. S. Jo. Chrysof. Hom. 40. ad populum persuadere eidem vellens aga-

*Rorantes saxorum apices vidi optime Papa,
 Purpureasque notas vepribus impositas.
 Docta manus virides imitando effingere dumos,
 Luferat, & minio russeolam Janiem.
 Cernere erat ruptis compagibus ordine nullo
 Membra per incertos sparsa jacere situs.
 Addiderat caros, gressu lacrymisque sequentes
 Devia qua fractum semita monstrat iter.*

Quum vero hæc pictura, inquit Joannes La-
 mius, (a) in cryptis subterraneis esset, quo se
 Christiani, ethnicis in eos scævientibus ad lau-
 dandum Deum conferebant, inverosimile non
 est, eam illa ipsa ætate elaboratam fuisse, qua
 vel persecutio ipsa ferociebat. Quod etiam te-
 stimoniis Svetonii, Lampridii, Dionis Cassii
 con-

---

agapas, ab Christianis in cœmeteriis celebratas,
 innocentes castasque fuisse contra ac aliqui dicti-
 tabant, ita loquitur. Hi quidem in monumentis &
 sepulcris, hi vero in desertis habitabant: mulieres te-
 nues & delicatulae continua fame detinebantur. Ita-
 que cogita si qua tunc pretiosi sumtus, si qua deli-
 ciarum erat delectatio. Subiit ne concupiscentia un-
 quam mulierem in sepulcro latentem, & expectantem
 ancillulam, ut veniat prandium afferens, & ne forte
 deprehensa sit trepidantem & in timore tamquam in
 fornace jacentem?

(a) De erudit. Apostol. pag. 315. cit. 2. edit.

confirmari posset. Quibus si adjungas parvulas cellulas, aliaque ad sacrorum usum pertinentia, non brevi manu in cœmeteriis elaborata, tuto concludi posse videtur non unius horæ fuisse artificum & Christianorum in cœmeteriis moram.

Neque novum, aut insolitum est homines in cavernis cryptisque latitasse. De Hebræis scribit Dio Cassius cædibus & armis Hadriani perterritos auxilia sibi fuga comparasse in subterraneis cryptis, fodisse specus, muniisse omnia cuniculis, & excavasse in imis terræ visceribus cavernas quibusdam in locis hiantes ad excipiendam lucem eo modo, quo perforatas fuisse Christianorum criptas manifestissime vidimus. Habemus etiam ex Matthæo, (a) Luca (b) & Marco (c) dæmoniacos illos, quos Christus pristinæ restituit sanitati in regione Gerasenorum habitasse *in sepulcris & monumentis*. Idem de iis dicendum est, quibus interdixit (d) Illiberitanum Concilium, ne cereos in cœmeteriis

ac-

(a) Cap. 8.

(b) Cap. 8.

(c) Cap. 5.

(d) Canone III. Vide Alpaspinæi notas in hunc canon. & Henricum Spondanum de Sac. Cœmet. lib. I. p. III. cap. 20. pag. 321.

accederent, aut vigilarent. S. Tatianum Turo-
 nensium Apostolum in cryptis & latibulis diei
 Dominicæ solemnitatem celebrare consuevisse Gre-
 gorius Turonensis scribit (a). Et universim de mul-
 tis gentibus, quibus intra viscera terræ confi-
 stere, & in sepulcris latitare mos erat, multa
 confinxerunt poetæ, Lucanus (b) præsertim
 & Apulejus magiæ studiosissimus (c). Et ut
 ad Christianos revertamur objiciebat olim iisdem
 Julianus Apostata: *In sepulcris & speluncis dor-
 miunt propter insomnia*, cui respondebat Cyrillus
*dignissimum hoc plane apostata viro, ac peni-
 tus delirante somnium fuisse*; putabat scilicet
 Julianus Christianos more gentilium perstare ad
 tumulos, & aberrantium animas evocare ad fu-
 tura cognoscenda; qualis fuit Erichtho, maga
 insignis, quæ rogatu Pompeji militis nuper occisi
 animam ut belli eventum cognosceret; evocasse
 apud Lucanum dicitur, quando

*Adspicit adstantem projecti corporis umbram
 Exanimis artus, invisæque claustra timentem
 Carceris antiqui; pavet ire in pectus apertum
 Visceraque & ruptas lethali vulnere fibras.*

Ah

(a) Lib. 10. Hist. Franc. cap. 31.

(b) Lib. 6.

(c) Lib. 3. Metamor.

*Ab miser extremum, cui mortis munus iniquæ
Eripitur non posse mori!*

Ergo quod de sanctis nonnullis veteris Instru-
menti dixit Paullus ad Hebræos scribens *in so-
litudinibus errantes, in montibus & speluncis,
& in cavernis terræ*, id de multis Christianis
tempore persecutionum asserendum est, quin ne-
gemus tamen plures fame, pædore, cæteris-
que ærumnis confectos vitam finivisse. Sed plera-
que afflictiones Christianorum multi superavere,
a divina providentia, etsi procul ab omni homi-
num consortio & societate positi, adjuti & con-
fortati, quemadmodum S. Felix, de quo ita
S. Paulinus cecinit. (a)

*Sex illum totos perhibent ex ordine menses
Expertem cætus hominum vixisse sub illa
Culminis obscuri simul angustique latebra,
Nil opis humanæ indignum, solamine Christi
Semper abundantem, qui tempore fertur in illo
Sæpe illum sermone suo dignatus adisse:
Sæpe sua pavisse manu, cæloque dedisse
Pocula, non pluvialis aquæ, quam nubila passim
Omnibus effundunt, sed quem specialiter uni*
Gra-

(a) Natali V.

Gratia Felici mittebat ab æthere rorem ;
 Nam nimis , ut fit , tunc torrida solibus æstas
 Et puteum quoque siccarat , qui parca latentis
 Pocula præbuerat . Sed ne sitis ureret illum
 Carnea , qui Christum sitiendo , ferebat & istam
 Corporis afflictæ pœnam , delata sereno
 Inque globum tenuis nubes collecta per arctam
 Impluvii , dulcem sitientis in ora liquorem
 Infudit quasi pressa manu , cœloque vocandum
 Velleris ætherei succo lactante refecit .
 Quid mirum si nunc terrena labe solutum
 Christus alat positum , quem in corpore sanctus alebat
 Spiritus ; & cui panis erat verbum Deus ipse
 Cœlestum panis , quo vescitur Angelus omnis ?

Sed Ciampinius verosimiliora & maxime
 probabilia , ut ipse ait , proponens contendit super
 iisdem cœmeteriis , vel prope eorum ambitum
 parva ædificia constructa fuisse , quæ altaria ,
 confessiones , memoriæ & martyria sint nuncu-
 pata , quæque deinde ad amplitudinem excreve-
 rint Ecclesiarum . Hoc modo explicandos esse
 censet scriptores illos , qui Christianos aut ad cœ-
 meteria adiisse , aut in iisdem narrant latuisse .
 Id totum mirifice elucere arbitratur ex quibus-
 dam Martyrum actis , quorum tamen aliqua ejus
 opinionem evertunt . Atque cum primis quam-
 quam negandum haud sit super martyrum tu-
 mu-

mulos aras, & Ecclesias fuisse constructas, id tamen rarissime contigisse tempore insignium persecutionum, aut cum edicta vigerent destruendarum Ecclesiarum quivis facile consentiet. Quæ tunc sunt forte extructæ Ecclesiæ circum chæmeteria, signa fuerunt Ecclesiarum potius, quam ædes multis Christianis continendis idoneæ. Ita Christiani illi, qui B. Hilariam in ejusdem horto sepelliverunt, dicuntur extruxisse super eam *brevis-
simum Ecclesiam* (a). Sed neque hoc frequenter adgredi concessum erat, vigente persecutione, ut iis contigit, qui cum corpora SS. Primi & Feliciani in arenario ad arcus Numentanos sepulturæ mandavissent, nonnisi sedata persecutione Ecclesiam in illorum Martyrum honorem potuerunt ædificare (b): *Et dum post aliquos annos cessaret persecutio Paganorum multi Christiani in honorem Beatorum Martyrum Primi & Feliciani Basilicam construxerunt. &c.* Idem eruitur ex actis Passionis S. Bonifacii, quæ ex Holstenio ipse recitat Ciampinius. Etsi igitur antiquissimus fuerit usus Christianorum supra Martyrum sepulturas Ecclesias ædificandi, impedi-

dien-

(a) Apud Arringhium ex actis SS. Chrysanthei & Darie tom. 2. lib. 4. cap. 32. num. 1. *Rome subterr.*

(b) Apud eumd. cap. 23.

dientibus tamen Cæsareis Edictis ad tempus cessavisse absque erroris formidine statuendum est. Tunc potius crederem cœmeteria cryptasque exornatas fuisse a Romanis Pontificibus, ac præsertim a Fabiano sub Decio; hoc est medio sæculo tertio. De illo namque Pontifice legitur in libro Pontificali: *Hic multas fabricas per cœmeteria fieri præcepit*: cubicula scilicet interna, absides, & aras intra ipsa cœmeteria, ut sensus verborum Libri Pontificalis videtur postulare, non *supra cœmeteria vel prope*, uti Ciampinio placet. Tunc temporis scilicet prohibitos Pontifices a sacris celebrandis conventibus extruendisque Ecclesiis curam in eorundem cœmeteriorum exornatione posuisse credibile admodum est; maxime quum id sine minori periculo fieri posset, non ita frequenter multis videntibus aut quærentibus quid intra viscera terræ, atque cavernas Christiani mollirentur. Observat etiam Blanchinius (a) ante Zephyrinum solitos fuisse RR. Pontifices ut plurimum habere ordinationes in Cœmeterio Vaticano, ibique recondi cum vita perfuncti essent. Sed vero statim ac loci celebritas paulo notior ethnicis est facta sub Antoninis, qui mitiore in Christianos erant animo,

---

(a) In Marcello sect. XXXI. pag. 266. & seqq.

mo ; in proxima persequutione sub Severo Principe nimis periculosa & exposita evasit . Quare Zephyrinus & Callistus ad viam Appiam, Triumphali fere ex diametro oppositam (in qua Vaticanum Cœmeterium occurrit) nova cœmeteria simul & concilia Mm. aperuerunt , ubi egerere Synaxes & baptisma subinde administrarunt Urbanus , Pontianus , Cornelius , Stephanus & alii . Fabianus autem quum cœmeteria exornavisset , uti modo diximus , catacumbas illas & concilia Mm. in cœmeterio Callixti videtur nimium nota reddidisse . Percrebuit ita sub Cornelio , & Stephano ejus proximis successoribus notitia illius cœmeterii , ut Stephanus ipse Pontifex deprehensus a satellitibus cum solemnia mysteriorum perageret , eidem caput amputatum fuerit in sua sede iisdem in cryptis constituta . Nova proinde ac tutiora perfugia , novas latebras, Stephani successores quæsivere sub Decio & Valeriano aliisque principibus , qui Christianos præ cæteris exagitarunt . Ex quibus non male quis inferre potest tutos haud semper fuisse habitos circum cœmeteria conventus Christianorum , & loca eorundem sæpissime mutari oportuisse , ac proinde frequentius & paulo securius in iisdem terræ visceribus & arenariis Christianos fuisse congregatos . Sed esto ædiculas alicubi prope cœmeteria habuisse Pontifices , in

iisque latitasse concedamus, tamen non semper ædiculis cingebantur, & aliunde Christianorum multitudinem, qualem exempli gratia interemtam fuisse sub Numeriano adnotavimus, ad has accessum habuisse, in iisque fuisse exceptam ad synaxin, persuadere vix poterit Ciampinius. Res est verosimilior & adductis hætenus momentis conformior, statis quibusdam Synaxeon diebus collegisse Presbyteros intra cœmeteria Christianos, verba ad ipsos fecisse, & panem Eucharisticum distribuisse. Suadent id ampla dormitoria cryptarum, erectæ aræ, ipsæque sedes Pontificum, quos etiam in maximo furore persecutionum aliquando ibidem moram traxisse, (a) ut & Christianos ad certamina pro fide præpararent, & furiales tyrannorum iras effugerent, indicabat S. Damasus qui initium Epitaphii quod S. Sebastiani cryptis apposuit, hoc versu exorsus est

Hic habitasse prius Sanctos cognoscere debes.

Quæ

(a) Ex Pontificum numero, qui in cryptis, ac cœmeteriis latitarunt, commendantur præsertim Callixtus, Urbanus, Pontianus, Antherus, Alexander I. Fabianus, Cornelius, Stephanus, Sixtus II., Cajus, Liberius, Bonifacius, Joannes III. & alii, quorum gesta veteres Scriptores prodiderunt. Vide etiam Baronium ad ann. C. 122. 261. 296. &c.

Quæ & Ciampinius vel invitatus videtur concessisse; dum affirmavit Christifideles primævos subiiisse cryptas & cœmeteria, ubi Martyrum sacra pignora servabantur, eademque summa veneratione coluisse. Jam si hoc fecisse Christianos Ciampinius fateatur, non video cur iisdem in locis fieri synaxes potuisse postea pernegaverit.

Vidimus hætenus, quæ Ciampinius congeffit, neminem plane persuadere posse Christianos synaxes suas in Cœmeteriis haud egisse. Excutienda num forent, quæ vir clarissimus Castus Innocens Ansfaldus nuperrime exposuit in Ciampinii sententiæ confirmationem (a). Sed cum in eo præcipue vir doctus operam posuerit, ut Gallieni edictum ab Eusebio recitatum (b) illustraret, demonstraretque cœmeteria, quorum ab Eusebio mentio fit, nonnisi areas fuisse, plateas scilicet amplas & spatiosas; ac proinde ad has Christianos convenisse, vel ad ædes cœmeteriis proximas; quæ omnia adversus Ciampinium jam expendimus, plura addere superflua res

---

(a) In egregio Commentario, cui titulus *Multitudo maxima eorum, qui primis Ecclesiæ seculis Christianam Religionem professi sunt* &c. cap. 8. pag. 150. & seqq.

(b) Lib. 7. cap. 13. H. E.

res esset. Observamus tantum male Basnagium, cuius argumento exterritus Ansaldus Ciampinii sententiam complexus est, ex eo quod primi Christiani in cœmeteria se reciperent, paucissimum hinc eorum numerum collegisse. Nam sive de areis, sive de cœmeteiiis Imperatorum edicta intelligantur, neutrum legitime deduci potest. Erant areæ amplæ satis, & magnum Christianorum numerum continere poterant. Erant ampliora cœmeteria, ad quam sæpe infinitam populi multitudinem convenisse tempore Numeriani Cæsaris novimus. Atque id præcipue de cœmeteriis Romanis intelligi volumus, de quorum vastitate & amplitudine ita scribit magnus Baronius (a). *Vidimus sæpiusque lustravimus Priscillæ Cœmeterium, haud pridem inventum atque refossam via Salaria tertio ab Urbe lapide: quod nullo magis proprio vocabulo dixerimus præ ejus amplitudine, multisque atque diversis ejusdem viis, quam subterraneam civitatem: quippe quod ipsius ingressu primaria via cæteris amplior pateat, quæ hinc inde vias diversas habeat, easdemque frequentes, quæ rursus in diversos viculos dividantur & angiportus: rursus ut in civitatibus, stasis locis velut fora*
quæ-

(b) Ad A. C. 130, num. II.

quædam, ampliora sint spatia ad conventus sacros agendos, eademque sanctorum imaginibus exornata, nec desint, licet nunc obstructa, ad lumen recipiendum desuper excisa foramina. Obstupuit Urbs cum in suis suburbiis abditas se novit habere civitates, Christianorum tempore persecutionis olim Colonias, modo autem sepulcris tantum refertas. Alia cœmeteria & quidem amplissima descripserunt Baronius ipse, Bosius, Arringhius, Boldettus, Bottarius & alii, ut inepte omnino ex Christianorum ad illa accessu & mora paucitas inferri Christianorum possit. Ac licet non ubique adeo ampla essent uti Romana, erant in singulis tamen urbibus locisque multa, ut continendæ multitudini Christianorum prorsus sufficerent. In illis igitur Christiani latibulis sævientibus maxime persecutionibus languescere coacti, mœroremque duro silentio premere, absconditi morabantur plerique, ut hoc etiam modo persecutorum ex animis effræne averuncarent odium, neve majores cierent iras;

*Nam miseris nec flere quidem aut lenire dolorem
Colloquiis impune licet.*

C A P U T XVIII.

*Christiani a celebrandis Synaxibus prohibiti Domi
habebant Eucharistiam, quam tum temporis
omnes lotis, nudisque manibus
recipiebant.*

Observavimus haftenus loca, in quibus
primi Christiani sacras egerunt Syna-
xes. Quia tamen non semper aut in
areas, & cryptas se recipere, aut privatis in
aëdibus cœtus agitare poterant, aut nullibi de-
nique congregari, habebant iidem secum in do-
mibus Eucharistiam ipsis delatam a Presbyteris,
vel ante persecutionem in sacris aëdibus exce-
ptam, quam venerarentur, & pro necessitate
sumerent, dum

Vitam in tenebris luctuque trahebant.

Hujusce moris meminit Basilus scribens ad
Cæsariam Patriciam: Quod autem persecutionum
temporibus cogitur quis, absente sacerdote, aut
Diacono, Communionem sua ipsius manu accipe-
re,

re, id grave non esse supervacaneum est ostendere; quia hoc diuturna consuetudo ipsis rebus confirmat. Quæ confirmantur Tertulliani, & Justinii Martyris testimoniis supra recitatis, ac etiam Hieronymi, qui sua ætate domesticam Communionem in usu fuisse his verbis videtur indicare (a), scio Romæ hanc esse consuetudinem, ut fideles semper Christi Corpus accipiant, quod nec reprehendo nec probo: unusquisque enim in suo sensu abundet, sed ipsorum conscientias convenio, qui eodem die post coitum communicant & juxta Persium (b),

- - - Noctem flumine purgant.

Quare ad Martyres ire non audent? quare non ingrediuntur Ecclesias? an alius in publico alius in domo Christus est? Quod in Ecclesia non licet, nec domi licet. Sive autem Eucharistiam sacris in cœtibus sumerent, sive delatam ab sacerdotibus domi reconderent, nudis eam manibus excepisse verosimilius est. Cyrillus Hierosolymitanus catechesi V. mystagogica, quæ est de sacra
Litur-

(a) Epist. 48. ad Pammachium, alias 154. Confule Menardum Not. 1042. ad Sacrament. Greg.

(b) Satyra 2.

Liturgia modum ritusque suscipientium Eucharistiam ita describit. *Accedens autem ad communionem non expansis manuum volis accede, neque digitis disiunctis, sed sinistra veluti sedem quandam efficias dexteræ quæ tantum regem susceptura est, & concava manu suscipe Corpus Christi dicens Amen.* Idem decretum tulit Sexta Synodus (a) & Paullus Paciaudius Hagiothecium edidit (b), in quo S. Maria Ægyptiaca eo modo ac figura exprimitur, Corporis & Sanguinis Christi vivifica dona a Zosima Abbate excipiens. Nuda etiam manu fuisse exceptam ex viri cujusdam facto, a Cypriano memorato, constat (c) nam ille quum se idolothytis prius maculavisset, ad sumendam Eucharistiam postea accessit, apertisque inde manibus præter cineres nihil invenit, *Sanctum Domini edere & contrètare non potuit; cinerem ferre se apertis manibus invenit.* Atqui ii Patres, qui hoc modo sanxerunt recipiendam esse Eucharistiam, nihil adversum stabilivisse dicendi sunt summæ illi reverentiæ, qua erga Eucharistiam jugiter affecti fue-

(a) Canon. 103.

(b) Diff. IX. de Cultu S. Joannis Baptistæ &c. pag. 389.

(c) Lib. de Lapsis pag. 450. edit. Ven.

fuerunt primi Christiani. Nostis, aiebat Origenes (a) qui divinis mysteriis interesse consuevistis; quod cum suscipitis Corpus Domini cum omni cautela, & veneratione servatis, ne ex eo parum quid decidat, ne consecrati muneris aliquid dilabatur. Eadem innuunt Græcorum, & Latinorum Veterum Liturgiæ, quæ ex perpetuis & vetustis Ecclesiæ utriusque traditionibus manaverunt. Ac quidem ut nuda manu Eucharistia sumeretur, congruum Patribus visum est, qui hac ratione Christianos a cœdibus, ab idolorum cultu, a rapinis, aliisque sceleribus avocare, atque abstertere nitebantur, verissima oratione Christianos sæpe admonendo, ne qui manibus attrectarent sacro-sanctam Eucharistiam, iisdem postea ad scelera abuterentur (b). Cogitabant

(a) Homil. 13. in Exodum.

(b) Cyprianus lib. de lapsis pag. 377. edit. Venz. 1728. Gregorius Nazianzenus de ornatu Mulierum tom. 2. Opp. Hinc Ambrosius Theodosium immanis septem millium Thessalonicensium hominum cædis reum, sibi que obvium hisce verbis excepit, referente Theodoreto lib. 5. cap. 18. *Quomodo manus extensurus es injuste cæsorum sanguine adhuc stillantes? Quomodo sacro-sanctum Domini corpus ejusmodi manibus excepturus es? Quomodo pretiosum sanguinem admoturus es ori tuo, qui verbo furoris tui tot hominum sanguinem injuste effudisti?* Gre-

bant etiam manum hominis , ad Dei immagi-
nem facti , cuius esse corporeæ materiæ , aut
instrumento præferendam . Quo momento per-
suasi Trullanæ Synodi Patres quorundam divi-
tum , & hominum ambitiosorum inventa per-
strinxerunt , qui Eucharistiam in pretiosis rece-
ptaculis accipiebant . Si quis inquit (a) im-
maculati Corporis in synaxis tempore esse parti-
ceps voluerit , & offerre se ad communionem ,
manus in crucis formam figurans sic accedat &
gratiæ communionem accipiat . Eos enim qui ex
auro , vel alia materia , quædam loco manus rece-
ptacula efficiunt , & per ipsam immaculatam com-
munionem recipiunt , minime admittimus , ut qui
inanimatam subjectamque materiam Dei imaginem
præferant . Qua etiam ratione ductus Lucianus
Martyr , se rem haud ingrati Deo facturum
credidit , si in carcere altari mensaque carens ,
supra proprium pectus consecraret Eucharistiam .
Hæc constans & perpetua Orientalium disciplina
fuit , ut scilicet , nudas manus ad recipiendum
panem Eucharisticum extenderent . In Occidente
primis seculis variam disciplinam de hac re ex-
ti-

Gregorius Theologus epigramm. CLIX. pag. 151.
Anecd. Græcor. Muratorii, alique Patres multi.
(a) Canon. 101.

titisse plerisque persuasum est ex quibusdam Conciliis (a) & Patrum (b) decretis, quibus jubentur fœminæ cum *Dominicali* seu velo albo ad Ecclesiam accedere, subjectisque eidem manibus communionem accipere. Sed hæc recentiora sunt, quam ut disciplinam veterem monstrare possint, tum varia rerum earumdem lectio est (c) apud diversos scriptores. Sane *Dominicalis* nullum vestigium adparet eo in vetustissimo Hagiothecio, cujus meminimus, nec illius ullam mentionem fecit Auctor Constitutionum Apostolicarum cum ordinem præscripsit communionis, monuitque solum mulieres *ne operto capite, ut ordinem earum decet, accedant*. Quod velum non subtile esse debebat, qua-

---

(a) Concilium Antissiodorense A. 578. celeb.

(b) Serm. 252. de tempore Augustini, seu verius Cæsarii qui vixit, sæculo sexto.

(c) Baluzius Concilii Antissiodorensis canonem ita legit ex antiquo codice *si mulier communicans Dominicale suum super caput non habuerit, usque in aliam diem dominicum non communicet*. De *Dominicali* vide Casalium de Sacr. Christ. Ritib. cap. XIV. pag. 91. Dufresnium in Glossario tom. 2. p. 1523. Bonam lib. 2. c. 17. num. 9. rer. liturg. Rainaudum de sobria muliere cap. 7. Thiersium in Tract. de expol. Sanctissimi Sacramenti, Berlendum de sac. Oblationibus &c.

quale quarundam virginum erat , quas reprehendit Tertullianus (*a*) quia *illex est libidinis & acuit curiositatem proprius videndi subcandicantem sub eo cutem* . Censemus proinde virorum juxta ac mulierum parem fuisse in recipienda Eucharistia consuetudinem primis temporibus ; quæ postea vero de *Dominicali* fœminarum inducta sunt , aut de velo , quo juxta Apostoli mandatum velare caput suum mulieres debent , esse intelligenda , aut si alicubi Dominicali receperunt Eucharistiam serius id fuisse mandatum , nec universalem , receptamque ostendere consuetudinem Ecclesiarum . Lavisse autem manus suas Christianos omnes antequam communicarent Christi corpori non est pluribus ostendendum . Nam qui antequam orationem inciperent (*b*) id in more positum habebant , neglexisse ne fas erit dicere cum Eucharistiam manibus attrectarent ? Altius illorum cordibus , quam cæterorum illud erat inditum Hesiodi *Illois manibus sacra tractare nefas est* . Sacerdotum apud Judæos mos abluendi manus antequam sacra contingerent , Deo jubente commendatus , notissimus est . Idem antequam sacra sua sed profana attrectarent

---

(*a*) Lib. de Veland. Virgin. cap. 2.

(*b*) Epist. i. ad Thimot.

rent Ethnici facere consueverant. Plurima exempla prostant apud Theophrastum, Macrobius, Homerum, Persium, Juvenalem, Plautum, Sophoclem, & Virgilium, apud quem Æneas nefas esse profitetur (a) tractare sacra, quum primum e bello tum venisset, donec se flumine abluerit

*Tu Genitor cape sacra manu, patriosque penates
Me bello e tanto digressum, & cæde recenti
Atrectare nefas, donec me flumine vivo
Abluero.*

Extractis Ecclesiis amplissimis, & comparatis iis omnibus, quæ congrua erant ac necessaria primorum temporum disciplinæ, vascula etiam ante earumdem fores in atriis collocata sunt, quibus se purgare Christiani possent, antequam in Sanctuarium ingrederentur. Meminere hujusce moris Tertullianus, Socrates, Eusebius, Sozomenus, Synesius, & Paulinus, qui *Canthari* nomen hisce fontibus inditum significavit cum ita scripsit (b)

San-

(a) Æneid. 4. & 6.

(b) Epist. XII. ad Severum.

*Sancta nitens famulis interluit atria lymphis
Cantbarus, intrantumque manus lavat amne ministro*

Quare autem Ecclesia primis sæculis laicis concesserit manibus accipere Eucharistiam, nunquam vero iisdem permiserit sacrorum vasorum contactum, quæ Sacrificio inserviebant, rationem exhibet Morinus satis probabilem & congruentem (a); Corpus nimirum Christi rem esse sacrificatam, actionem vero, per quam panis fit corpus Christi, esse Sacrificium. At vero de ratione sacrificiorum est, si demas holocaustum, ut sacrificio adsidentes illius fiant participes, ut ex sacris litteris (b) habemus. Christi igitur corpus, quod est omnium sacrificiorum veritas, & perfectio, ab omnibus participari debet, & ideo contingi. Deinde Christi corpus, sive Eucharistiæ sacramentum est veritas, cujus figura erat apud Judæos agnus paschalis, quem unaquæque familia comedere tenebatur. Denique jubet Christus in missæ institutione omnes accipere, consequenter & contingere. Corpus igitur

---

(a) De sac. Ordin. P. III. Exercit XIII. c. 3. num. XVIII. pag. 179. edit. 1695.

(b) Deuter. cap. 12. & 18. & Num. 18. v. 9.

tur contingi a fidelibus absolute est necessitatis :
imo ideo fit panis corpus Christi maximo cum
miraculo , ut contingatur a nobis , & contactu
suo nos sanctificet , atque disponat ad immorta-
litatem . Eadem erit consequentiæ vis , si corpus
Christi in sacramento consideretur , quatenus
scilicet animarum nostrarum medela , & Ἀλεξι-
φάρμακον est , prorsus contactus est necessarius ,
& eius participatio . Sed vasorum longe dispar
ratio est : nulla est laicis imposita necessitas ea
contrectandi . Nihil est illis cum vasis commu-
ne : nulla cum iis participationis & unionis
realis utilitas . Nulla figurarum cum veritate
relatio . Quapropter jure potuit hujusmodi con-
tactus prohiberi . Populus e carnibus sacrificio-
rum participabat, vasa tamen sacra tangere pro-
hibebatur . Vasorum ministeriis deputati erant
Levitæ ; populi subsidio nihil erat opus . Verum
concesso parem esse utrobique rationem quod
esse non potest ; in iis quæ sunt institutionis Ec-
clesiasticæ , alterum colligi non potest esse pro-
hibitum ex alterius prohibitione ; potissima enim
ratio hujusmodi prohibitionum est penes volun-
tatem & arbitrium instituentis . Sufficere debet
legem de uno latam esse , de altero nullam .
Quæ Morini momenta satis causas indicant , ob
quas antiquitus laicis atrectare manibus Eucha-
ristiam concessit Ecclesia , hodieque etiam iisdem
in

in os immittit panem Eucharisticum, quin tamen unquam sacrorum vasorum contactum ipsis concesserit, aut putaverit concedendum. Optima erat primorum sæculorum disciplina, sed consequenti tempore justis æquisque de causis aliam longe diversam induxit Ecclesia propter summam, ac legitimam, quam hisce in rebus habet, potestatem.

CAPUT XIX.

*De Vasculis ac Reconditoriis, quibus domi
Eucharistiam conservarunt.*

ATque hæc diximus eo consilio, ut modum exponeremus, quo Christiani primum e *præsentium* manu, seu Ecclesiæ ministrorum, & congregationum præsidum, ut loquitur Tertullianus (a) recipiebant Eucharistiam. Dicendum nunc de conditoriis est, quibus eandem exceptam domumque delatam servaverunt. Hanc arculis quibusdam ligneis fuisse conclusam aliquot veterum testimonia tradunt. De quadam muliere scribebat Cyprianus: (b) *Cum arcam suam, in qua Domini Sanctum fuit, manibus indignis tentasset aperire, igne inde surgente deterrita est, ne auderet attingere.* Hunc locum exagitavit Hospinianus (c) obstrepens adversus catholicos propterea quod Eucharistiam in arca, sive theca vel armario conclu-

---

(a) Lib. de corona militis cap. 3. pag. 102. cit. edit.

(b) Lib. de lapsis pag. 381.

(c) Lib. de templis cap. 5.

cludant, nullo extante de his Christi vel Apostolorum præcepto. Nos id facile concedimus, inquiunt Cypriani operum editores. In illa Ecclesiæ novitate cum illa inter persecutores suos degeret, & in occulto Christiani peragerent divina mysteria, locus non erat tutus & certus, in quo concludi posset Eucharistia. Itaque distribuebatur fidelibus a ministris, & unusquisque partem suam deferabat domum, ut communionem acciperet. Ac postea cum totus orbis factus fuit Christianus, decens & congruens visum est in loco certo & tuto eam reponere, ut ea statim distribueretur sumere volentibus, non in occulto, ut in primis Ecclesiæ sæculis, sed palam & publice & statim, cum quis cuperet. Hucusque editores (a). Sed alterum hujusce usus exemplum sint acta SS. Indes, & Domnæ; ad quorum ædes explorandas qui missi fuerant haud aliud reperere (b) quam *divinæ Crucis figuram, & librum sacro-sanctum, nimirum Apostolorum Deo gratas actiones, cujus præclaræ opes erant duæ storeæ in nudo solo stratiæ generosorum & Beatorum Domnæ & Indes supellex, ficti-*

(a) pag. 393. not. 89. cit. edit.

(b) Apud Baron. in not. ad diem 15. Aug. Martyrolog. Rom.

fiatile præterea thuribulum, & lucerna & lignea arcula, in qua reposuerant sacram oblationem, cujus fiebant participes. In arcula pariter concluderat Eucharistiam S. Eudoxia quæ sub Trajano martyr occubuit, ejusque secum partem detulit, antequam a militibus ad Christi confitendam fidem Præsidi sisteretur. Priusquam inquit ejusdem actorum Scriptor (a) traderet ultro se lupis agna Christi, brevi mora impetrata prodeundi accurrit in sacram ædem, reſerataque illic arcula, in qua divinum donum reliquiarum sancti Corporis Christi servabatur, inde particulam acceptam sinu recondidit & sic statim cum militibus abiit. Locus profecto insignis, quem illustravit Bossuetus (b) ut adversus sectarios Eucharistiam antiquitus etiam conservatam & acceptam unica sub specie tueretur. De quodam servo narrat Joannes Moschus (c) quod feria quinta in Cœna Domini cum sumtam in Ecclesia Eucharistiam in armario domus heri sui

con-

(a) Apud Bolland. tom. I. Martii cap. XII. n. 44. pag. 19.

(b) *Defense de la tradition sur la Communion sous une espece* P. II. chap. XIII. extat tom. 3. opp. posthum. ejusdem.

(c) Cap. 79. Limonar. Hæc & alia miracula in dubium vocavit Petrus Allixius. Qua de re vide Eusebium Renaudotium in observat. ad Meletii Pigæ, & aliorum Opuscula pag. 207.

conclusisset, ea visa est in virides spicas commutata. Hunc ad morem fortasse spectant ea sancti Zenonis verba (a) *omnis peræque unus panis cum ligno datur*; ad quæ adnotarunt fratres Ballerinii ejusdem operum editores hæc insinuare Eucharistiam arcæ ligneæ inclusam fidelibus fuisse traditam, ut sic eam cautius domum deferrent. Ex hoc autem addunt, sane commodius intelligitur, quod S. Zeno tract. 5. num. 8. de gentili viro cum Christiana fœmina conjuncto adfirmat: *arrepto*, inquit, *forſitan Sacrificio tuo, tuum pectus obtundet, tuam faciem deformabit*; capsulis enim ligneis, in quibus *Sacrificium*, idest Eucharistia condebatur, ictus & vis ejusmodi facile congruit, ut & pectus obtundere & faciem deformare possint. Quæ interpretatio admodum Berlendio placuit, qui eam ex Calmeto illustrare aggressus est. Nec mirandum Christianos ligneis in arculis conservasse Eucharistiam. Id agebant, quod patiebantur eorundem sane non multæ facultates, neque dubitandum pro rerum statu, & conditione temporum instrumenta ac reconditoria adhibuisse digniori ex materia composita, quemadmodum
ipſis

(a) Lib. 1. tract. XIV. num. 4. pag. 107. edit Veron. 1739.

ipsis etiam vigentibus persecutionibus accidisse novimus, male ferentibus ethnicis vasa argentea, & candelabra aurea in Christianorum sacris adhiberi, uti ex recitatis Prudentii carminibus est manifestum. Ex his interea aliisque modo dicendis, colligas priscos fideles Eucharistiam iis inreconditoriis repositam adorasse, realemque Christi præsentiam in eadem etiam extra usum agnovisse; ac proinde singularia esse prorsus nostri temporis Protestantium ingenia, qui doctrinam hanc ceu novissimis temporibus inductam volunt, eamque æquas inter causas ponunt, queis se ab Ecclesia catholica sejunxerunt (a). Sed frequens paupertas Christianorum in causa fuit, ut etiam in pixidibus, ac vasculis argillaceis conservarent Eucharistiam. Duo hujusce generis ac materiæ ex Romanis cœmeteriis effossa mihi communicavit vir de sacra, ac profana antiquitate optime meritus Jo. Baptista Passerius, heic Ferrariæ Prætor. Quum enim intellexisset me in rem Eucharisticam primorum temporum inlustrationem incumbere, noluit vir pius juxta ac doctus desiderari eadem in re suam symbolam, sed protinus vasculorum illo-

---

(a) Vide Hadrianum & Petrum Fratres de Walenburch tom. 2. Controv. Fidei P. IV. pag. 352.

illorum ectypa delineavit , & scripto , data ad me humanissima epistola , explicavit , ut quid rei essent facilius intelligerem . In primis , ait Passerius , exhibeo imaginem (a) Turriculæ ad prothotypi magnitudinem expressam , in qua Fideles priorum sæculorum , apud quos pietas exuberabat , sacræ Eucharistiæ particulas linteolis involutas domi servare solebant , ne dum instaret repentina persecutio mors beatissima tanto munimine destitutos eos occuparet . Frequentissimum apud illos hunc usum fuisse conjicio vel ex hoc uno , quod in veterum Christianorum cæmeteriis , in quibus sæpe vivi latitabant , & mortui tumulabantur , similium fragmenta non semel collegerim , adhærentibus sive aliquando divulsis lucernis uda adhuc argilla Turriculæ aglutinatis , ut perenni lumine aliquis etiam in privatis ædibus honor mysterio tam venerabili tribueretur . Cum vero tumulari secus defunctorum cadavera consuevissent , non aliter depositum fuisse in loculis puto tam venerabile Sacramentum , quam in ipsis turriculis fictilibus minime sumptuosis , quas inter cæmeteriorum macerias invenimus . Hæc præsens , aliasque , quas huic similes in eruditorum cimeliarchiis observavi , itemque fragmenta ,
quæ

---

quæ apud me sunt, constant ex argilla albicante desuper encaustico opere rubricata calcantho, & plumbo excocto, quo familiarissimo magisterio fictilia universa expoliebant. Hæ Turriculæ edypæ sunt atque expressæ ex gypseaforma, nam meæ simillimam servat Ferrariæ Cl. Antenor Scalabrini hujus sanctæ Ecclesiæ Canonicus, pietate & doctrina conspicuus. Intrinsecus vacuæ sunt, superne vero contemporaneo opere clausæ pari lamella in concham sinuata, in qua panniculis involutum sacrum Christi corpus deponebatur, lucernula inferius rutilante, & geminis aliquando in lateribus appictis, cujusmodi ex fragmentis apud me demonstratur. Forma quadrata est, ut quodammodo altaris imaginem redoleat, quod ex quadrato lapide, atque unico constare solebat: quæ institutio significatione non caruit; nam altare Christi imago est, qui lapis angularis appellatur. Hujusmodi unum integerrimum habeo Pisauri ex antiquissimo S. Mariæ Magdalene monasterio erutum, in cujus fronte crux ampla excisa est cum Christi benedictis imagine. Hactenus Passerius. His ergo in turriculis primi Christiani panem Eucharisticum domi servaverunt. Alias deinde turriculas digniori ex materia conflagunt, & in Ecclesiis collocaverunt, pro communionem infirmorum Eucharistiam continentes, & Christianorum ad eas convenientium

adoratione, ut Sebastianum Paulium, Mabillonium, Martenium, & alios evolventi facile constabit. Ac frequentem quidem vasorum fictilium usum penes antiquos Christianos obtinuisse ex eo colligendum est, quod auro & argento sæpe destitutæ Ecclesiæ fuerint, unde iis in vasculis sacra reponere necessitate urgente cogebantur, quæ paratu facilia essent, cujusmodi erant fictilia; hæc enim

*Fictilia antiquus primum sibi fecit agrestis
Pocula de facili composuisse luto.*

Hinc in agapis post sumtionem Eucharistiæ celebrari solitis phialas & amphoras fictiles adhibuerunt, uti hæc sunt, quæ fuere erutæ e cryptis & cæmeteriis. Narrat Mabillonius (a) se Romæ in Ecclesia S. Anastasiæ vidisse calicem, quo in re sacra usum fuisse S. Hieronymum dicebatur, illumque constare ex terra figulina alba, in similitudinem usualis calicis ad potandum. At dubitat vir summus an unquam sacra fecerit Hieronymus. Sed quum a Paulino

An-

(a) Itiner. Italic. pag. 97.

Antiocheno, inquit Basnagius (a), cujus partes in Oriente prævalebant, fuerit Hieronymus presbyter ordinatus, non video cur a sacris administrandis semper abstinuerit. Quamquam ne quidem apud veteres vascula lignea ac fictilia contemptui erant. *Quid autem*, inquiebat Cicero (b) *Numa Pompilius? minus ne gratas Diis immortalibus capedines & fictiles urnulas, quam folicatas aliorum pateras arbitramur?* Sed de his consule Varronem (c) Juvenalem (d), Martialem (e) Plinium (f) & Scacchium (g). Et recte quidem illis veteres fictilibus usi sunt vasis in cultu Deorum ligneorum, lapideorum atque fictilium. Causa igitur eorundem apud Christianos usus merito in eorum paupertatem, ac iniquitates temporum regerenda est.

Adorasse porro domi Eucharistiam priscos Christianos dubitari non potest; quum perspicuis ac certis documentis constet etiam cruces ex ligno, aliave materia compositas, vel in parietibus de-

---

(a) Præfat. ad Thesaur. monument. Canisii S. 13. pag. 78.

(b) In Paradoxis.

(c) Lib. 4.

(d) Satyra II.

(e) Lib. IV. epigramm. 99.

(f) Hist. natural. lib. 35. cap. 45.

(g) Myrothecio I. cap. XII. pag. 64. edit. 1725.

depictas, singulari prosecutos fuisse veneratione. Argumento etiam sunt lumina illa, ac lucernulæ turriculis adpositæ, ut exposuit præclare laudatus modo Passerius. Nec incongrua Eucharistiæ conservatio domi facta illi videbitur, qui expenderit quales antiquitus essent domus Christianorum. Totidem procul dubio Ecclesiæ erant; nullusque in iis luxus adparebat, quum eorum multi summa egestate premerentur. Quod si erant aliqui, ut profecto fuerunt, qui opum copia florerent & honoribus, curabant diligenter, ut ædium ornamenta virtutibus, demissi nimirum animi, modestiæ, candoris & morum integritatis, quibus excellebant, adprime responderent. Hinc mensæ, specula, tabulæ, lecti, vasa, res denique cæteræ, quæ ad domus cultum, aut familiæ usum pertinent, non fastum ac superbiam redolebant. (a) Non patiebantur pii illi Christiani domos suas Ecclesiis aut altaribus vel opulentiores, vel splendidiores esse.

(a) Mamachius lib. 3. Origin. &c.

CAPUT XX.

Exponitur usus Vitrearum Patenarum in cryptis.

UT a vasis, ac reconditoriis, quibus usi sunt veteres pro domestica communione, ad alia gradum faciamus, quæ in sacro ministerio adhibuere, primo quidem statuimus summa cura procurasse ut digniora juxta ac mundiora essent vasa sacra; calices nimirum, patenæ, & alia, quorum est usus in liturgia necessarius. Constat id ex Orientalium & Occidentalium ritualibus, ex primæva Ecclesiarum traditione efformatis. Ex his etiam novimus singularem prorsus diligentiam, quam jugiter in præparatione elementorum adhibuerunt. Quanta- cumque enim fuerit primorum parsimonia ac simplicitas Christianorum, quantæcunque demum ex persecutorum odio & furore angustiae; in rebus tamen ad Dei cultum honoremque spectantibus summe liberales ac prælargos fuisse dubitari non potest. (a) Hinc etiam deploratis tem-

---

(a) Beveregius adversus Dallæum in vind. Cod. Can. Eccl. primit. cap. VIII. pag. 269.

temporibus domos, sic ædes sacras habuere auro micantes. Lucianus Critiam catechumenum in auream domum χρυσόφορον οἶκον, in qua synaxis agebatur, fuisse introductum laudato in Dialogo enarrat. Et Prudentius S. Laurentii encomia pandens non vasa tantum altaris aurea & argentea fuisse memorat, sed etiam candelabra. Quod ne poetarum more ab Prudentio dictum putemus prohibet Optatus Milevitanus, qui Mensurium Romam ad dicendam causam vocatum, scribit (a) hæsisse dubium quid de argenteis aureisque vasis statueret, quæ nec poterat in terra defodere, nec secum deferre. Sed ut ut res ita fuerint, isthæc tamen aurea & argentea vasa sæpe antistites necessitate compulsi divendere compellebantur, cum ut sublevarent ingentem copiam inopum, tum ut captivos redimerent. Sciebant nempe misericordiam & levamen miserorum sacrificio esse præferendum, & viva ac spiritualia S. Spiritus templa materialium templorum impensis esse conservanda. Ita se gessere exemplo primorum antistitum Ambrosius, Augustinus, Acacius Episcopus Amiden- sium, Exuperius Tolosanus, Gregorius Turonen- sis, & Hilarius Arelatensis, qui referente Ho-
no-

(a) Lib. I. de Schism. Donatist.

norato (a) *Traçtavit secum, deliberavit, & fecit, ut sacra ministeria captivis solatia potius præstarent, quam Ecclesiis ornamenta. Quidquid argenti omnes Basilicæ habuerunt, captivorum redemptioni protinus deputavit, cumque omnia cognovisset expensa, usque eo credidit omnia disthraenda, quousque ad patenas & calices vitreos veniretur. Et de S. Exuperio laudato hæc scribebat Hieronymus ad Rusticum: Viduæ Sarpentensis imitator esuriens pascit alios, & ore palente jejuniis fame torquetur aliena, omnemque substantiam Christi visceribus erogavit. Nihil illo ditius, qui Corpus Domini canistro vimineo, Sanguinem portat in vitro. Apostolos ligneis calicibus usos fuisse Honorius scribit (b) sed testis est cum multis in rebus parum accuratus, tum nimis ab illorum ætate remotus, quam ut illius rei, cujus nullum profert documentum, testis idoneus esse possit. Quamvis aliquando præ inopia sacerdotes ligneis fuisse usos calicibus præclara illa Bonifacii Moguntini Archiepiscopi sententia videtur admonere: Quondam
aje-*

(a) In ejus Vita apud Bollandistas 5. Maii numer. II.

(b) In Gemma Animæ.

ajebat (a) sacerdotes aurei ligneis calicibus utebantur, nunc e contra lignei sacerdotes aureis utuntur calicibus. Sed vitreorum calicum usus prima illa ætate frequentior fuit. De S. Zephyrino refert Liber Pontificalis, fecit Constitutum, ut patenas vitreas ante sacerdotes in Ecclesia ministri portarent; nimirum ut supra has patenas, ita uti animadvertit Bencinius, sacerdotes panem consecratum populo porrigendum conlocarent. Hoc tunc temporis etiam haud indecorum videbatur; quia ut scribit Andreas Baccius (b) in procerum mensis & convivii vasa vitrea magni usus & pretii erant. Revera Juvenalis horum mentionem facit quum ait (c)

Grandia ponuntur Crystalina

& Martialis de exquisito Opimiano vino ita canebat (d).

Opimianum morionibus nectar

Crystallinisque murrhinisque propinat.

Ca.

(a) Rodolph. Tungrensis de can. obs. prop. 23.
& Strabo c. 24. Rer. Ecclesiast.

(b) Lib. 1. de Conviv. Antiq.

(c) Satyra 6.

(d) Lib. 3. epigramm. 82.

Capitolinus etiam Marcum Aurelium aurea pocula & crystalina vendidisse narrat. Quapropter his etiam abuti posse fas esse sibi duxerunt ethnicorum sacerdotes, adserente Svetonio thus in catino vitreo, merumque in fictili calice positum fuisse. Et Apulejus solemne enarrans convivium dicebat (a) *Hic vitrum fabre sigillatum, ibi crystallum impunctum*. Sed alia fortasse, longeque diversa ratione, quam illa, quæ ab rerum recepto usu repetitur, Christiani calices vitreos ac patenas suis in sacris adhibuerunt: (b) quod præcipue sub Zephyrino contigisse arbitramur, qui an. 197. sub Severo floruit; nimirum cur vitreas patenas præferri jusserit potiusquam ligneas, aut metallicas non difficulter cum Blanchinio (c) conjicimus, si dili-

---

(a) Lib. 2. Metamor.

(b) Usus Calicum vitreorum meminit etiam Tertullianus lib. de pudicitia cap. 7. & 10. Epiphanius hæresi 34. deque iis egerunt Baronius in not. ad diem VII. Aug. Martyrolog. Rom. Severanus Rom. subterr. lib. 6. cap. 8. Bonarottius in vitrorum fragmentis, & Eques Franciscus Victorius in diss. de vetustate & forma monogrammatidis nominis Jesu pag. XII. &c.

(c) Not. ad Anastas. sect. XVI. pag. 171. in Zephyrino.

diligentem & anxiam curam perpendimus, qua sacerdotes in confringendis dividendisque oblatis & consecratis donis cavere debuerunt, ne fragmenta dilaberentur. Quam profecto eximiam fuisse ex pluribus Patribus, & Constitutionibus Ecclesiarum constat, quæ a primæva traditione promanarunt. His etiam perennis comprobatur fides Christianorum adversus Sectarios in adferenda Christi præsentia sub speciebus consecratis; nam quæ culpa, quæ causa tantæ anxietatis fidelium fuisset, si præter panem & vinum meramque figuram nil aliud agnovissent in Sacramento? Aliud ergo & quidem magnum in Eucharistia credebant, realem scilicet Christi præsentiam. Huic proinde disciplinæ anxie curanti ne quidpiam oblatis consecratisque muneris in terram delaberetur cum studiose intenderet Zephyrinus videtur patenas vitreas jussisse iccirco præferri cæteris ex diversa materia elaboratis ad supponendum consecratis speciebus, dum Corpus Dominicum in sacrificio offerretur, & oblata dona, sub quibus latet, frangerentur; quod scilicet pellucida vitri materies redderet evidentiora minuta quæque fragmenta, in quorum singulis peræque præsens cum fateamur integrum Domini corpus, tanta erant sollicitudine colligenda. Accedit quod cum hoc tempore persecutionum sæpe necesse foret in cryptis cœmeteriorum &

huiusmodi obscuris & subterraneis locis sacra celebrare mysteria, & impertiri fidelibus Eucharistica dona, ejusmodi vitreæ patenæ a subdiacono afferendæ ac per diaconos ministrandæ presbytero sacra facienti, ac dividenti inter fideles ad participandum accedentes, reddebant conspicuas particulas etiam minutissimas quæ deciderent, præsertim si admoto lumine lances istæ vitreæ non secus ac specilla in fenestris illustrarentur. Lævigata superficies metallicarum, quibus hodie utimur, eandem facilitatem præstat minuta quæque fragmenta super illarum superficiem deprehendendi in aperto lumine sacrarum ædium; sed in obscuris recessibus, in quos Christiani sese tunc temporis necessitate compulsi occultabant, dubium non est quin pellucida vitri natura copiam præberet opportuniorem micæ omnes diffractarum specierum colligendi, & guttulas etiam minimas e calice forte decussas, ministerio admoti, circumacti, & suppositi luminis undequave investigandi. Inde accidisse putat Blanchinius idem, ut aliqui Episcopi vitri materiem etiam in calice pro sacrificio offerendo elegerint; non scilicet causa paupertatis solum, quam anxietatis illius sollicitudinis, quæ inquiri & consumi postulat quidquid consecratione conversum est in corpus & sanguinem Christi.

Hac etiam de causa sacrorum vasorum con-

tactus solis initiatis, ac sacerdotibus reservatus fuit. Nam si promiscuus usus atque contactus populo fuisset permissus, summopere timendum erat ne frequenter calices vitrei confringerentur, & sanguis Domini effunderetur. Hinc solis ministris fuit reservandus non tantum vasorum gratia, sed potius Eucharistiæ accuratissime procurandæ causa, ne quid minimum adhærens vasculis imperitia aut negligentia populi dilaberetur. Quod omnino contigisset si cura & custodia unicuique e plebe Christiana, omniumque manibus concredita fuisset; nam fragmenta decidua & guttulæ inter paterarum toreumata, & calicum anaglypha sparsa ac dissipata sæpe fuissent, ut animadvertit laudatus Blanchinius ad illud S. Sixti decretum: *Hic constituit ut ministeria sacrata non tangerentur nisi a ministris;* a quibus sane non erant timenda incommoda illa, utpote ad hæc munera rite obeunda formati experimento diurno, ac monitis Episcopi & presbyterorum.

CAPUT XXI.

*De precibus ac ritibus domestica in Communione
adhibitis.*

IAm quum domi haberent Eucharistiam ,
eamque , quum deessent presbyteri , pro li-
bito , atque uniuscujusque fervore per seipfi
sumerent , tempestive inquirendum est , quibus
ritibus hac in domestica communionem uterentur.
*Antequam escas attingerent , inquit Jo. Fronto ,
(a) pacem invicem sibi data , communionem san-
cta jejunum stomachum consecrarunt , divino se
corpore & sanguine Christi roborantes tamquam
esca præcipua : ut immortalis cibo priusquam eo ,
qui perit , reficerentur , & alterius vitæ , quæ
per Christum est , potius quam istius cura se du-
ci ostenderent . Hoc pacto convivium mortis Chri-
sti memoria conditum , non epulones , non gulæ
deditos , non ventri servientes admittebat ; &
caro sic Deo saginata facile cupedias , & gulæ
irritamenta respuebat . Sed antequam divinam
Eucharistiam sumerent , Dominica oratio recita-
ta fuit , nec unquam Eucharistia sine oratione
Dominica celebrata est , si diligenter Gregorii Ma-
gni*

(a) In Famil. Christ. pag. 34. edit. Veron.

gni verba perpendimus. Fuit etiam in more positum apud aliquos ante prandium quadam confessione conscientiam purgare, ne indigni Eucharistiam sacram, quæ præibat, degustarent. Sed etiam si non præcederet Eucharistia; id nihilominus usurparunt, ne simul eidem mensæ animo penitus reconciliato non assiderent; simul enim coram Deo edere communionis genus fuit sic a nonnullis SS. Patribus appellatum; & præterea ne pane per præmissas benedictiones sancto reddito cum peccatis vel levissimis vescerentur. Et vero valde probabile est alias inter preces, orationem dominicam præcipue priscos Christianos ante Eucharistiæ sumtionem recitasse. Id sane peregrinasse S. Mariam Ægyptiacam antequam a Sozima abbate Christi corpus acciperet testis est in ejus vita Sophronius. Fuit hujus orationis usus frequentissimus, & plerique censent Apostolos & alios hanc unam orationem verbis consecrationis corporis Dominici præmisisse (a). Nec a vero abhorret, quod animadvertit Petavius tum Christianos cum abesset presbyter vel diaconus, æmulatos quandam fuisse sacræ synaxis speciem & multa eorum expressisse, quæ in

---

(a) Rainaudus de 1. Missa sect. 11. cap 4. & Bona rer. liturg. lib. 2. c. 4.

in cœtibus, quibus præsidebant sacerdotes, fieri solebant. Hac ratione celebre Tertulliani dictum ex libro de *Exhortatione castitatis*, a Protestantibus tantopere jactatum, explicavit. (a) Cum fideles, inquit, quique laici panem ac vinum in synaxibus offerrent; eaque illorum oblatio *Sacrificium* appellaretur late sumto vocabulo, mirum videri nemini debet, si Tertullianus libro de exhortatione castitatis laicum quemlibet, qui quidem digamus non sit, jus ait habere sacerdotio, eo quod ubi sacerdos non est, & offert & tinguat. Nam si minus Eucharistiam consecrare in synaxibus suis absente sacerdote poterant, mysteriorum quandam adumbrabant imaginem, dum panem & vinum offerrent, ac Deo certis precibus sua munera commendarent, quod unus e laicis ad id delectus præstare poterat. Quin etiam potest fieri, ut si nullus sacerdos, vel diaconus esset, quod in persecutionibus frequenter accidebat, præsertim ejusmodi, in quibus in solos sacerdotes tyrannorum edicta desævirent, ἐκ πῶν προηγιασμένων, id est ex anteconsecratis, synaxes & fidelium conventus instituti sint, in quibus unus quispiam e lai-

---

(a) Cap. ii. Diatribæ de potestate consecrandi. & in notis ad Synesium, quibus hic utimur.

e laicorum numero præficiebatur, qui consecratum jam ab sacerdote Dominicum corpus & asservatum in altari fisteret & offerret, ac fidelibus porrigeret, quod genus oblationis neque sacerdotale, neque sacrificium proprium fuit, sed meris precibus vel gratiarum actione, vel ejusmodi alia re constabat. Hoc vero laicos fecisse non magis admirabimur, quam Eucharistiam domi & in arca condidisse, ac privatim sibi quemquam sumfisse. Ab hoc porro ministerio non solum mulieres, sed etiam digami arcebantur. Hæc Petavius, cujus præclare dictis, quæ alii seferunt eadem de re, placet adjicere. Itaque eundem Tertulliani locum Rigaltius sic explicaverat, ut Christianus laicus si cum sua familia in navi sit, & feratur in ea loca, in quibus nulli sunt Christiani, nullus *confessus ordinis*, id est *πρεσβυτεριον*, ipsum posse & offerre Deo & panem ac vinum cum solemnibus gratiarum actione consecrare, & tingere idest baptizare & sacerdotem esse sibi quia in illis etiam paucis sit Ecclesia. Rigaltio docte contradixit Albaspinus, Episcopus Aurelianensis, contenditque verbo *offerre* aliud prorsus significasse Tertullianum, quam corpus & sanguinem Christi consecrare, quod Pamelius etiam, Petavius, & alii observaverunt. Denique Ugo Grotius anonymam dissertationem vulgavit de *cenæ ad-*
mi-

ministratio ubi pastores non sunt (a) in qua illo Tertulliani testimonio præcipue innixus laicos necessitate urgente uti baptizare, ita & consecrare posse demonstrasse sibi visus est; affirmavitque apud Tertullianum verbum *offerre* nullam aliam interpretationem pati cum illud verbo *baptizare* conjungit; idque Tertullianum scripsisse ceu de more ac instituto passim obtinente; alioquin ex re non ab aliis credita cum aliis agens argumentum nonnisi stulte duxisset. Hæc Grotii cogitata expendit Petavius, cujus dicta recitavimus. Placet modo addere Cardinalis Ursii responsum, quod propositæ difficultatis nodum cæteris videtur felicius exsolvere. Memoratis aliquot Tertulliani locis illi contrariis, quem ex libro de exhortatione castitatis urget Grotius, ait: quemadmodum Tertullianus ubi contra hæreticos disputat, Episcoporum ordinem extollit, ita in libris adversus Catholicos deprimit ac fere laicis peræquat: adversus hæreticos disputans, nullam sine Episcopis Catholicis agnoscit Ecclesiam; qui tamen in libris adversus Catholicos Ecclesiam in tribus laicis constituit, ut in libro de exhortatione

---

(a) Extat tom. 3. opp. ejusd. Theologic. pag. 505. edit. Amst. 1679.

hortatione castitatis (a) ubi tres Ecclesia est ;
 licet laici , & lib. de fuga in persecutione (b) :
 non potes discurrere per singulos sit tibi & in
 tribus Ecclesia & lib. de pudicitia (c) non Ec-
 clesia numerus Episcoporum . Cogitanti mihi pro-
 sequitur Ursius , cur adeo sibi contraria in hisce
 libris effutiret , id unum ad animum occurrit .
 Quum catholici Episcopi Montanistas a com-
 munionem repellerent , neque ipsi alium suæ se-
 ctæ haberent Episcopum hoc ad solatium suum
 excogitasse , nullam esse jure divino clericorum
 in laicos potestatem , nullam quæ in casu neces-
 sitatis constringeret . Ita enim fiebat , ut laici
 communione a clericis segregati , ipsi sibi cleri-
 ci , ipsi sacerdotes essent , ipsi & tinguerent &
 offerrent , nullaque proinde eos obligatio mane-
 bat , ut se sacramentorum recipiendorum gra-
 tia clericorum deinceps arbitrio permitterent .
 Nonne inquit loco cit. de exhort. castitatis ,
 & laici sacerdotes sumus ? scriptum est : Re-
 gnum quoque nos & sacerdotes Deo & Patri
 suo fecit . Differentiam inter ordinem & plebem
 constituit Ecclesiæ auctoritas , & honor per ordi-
 nis confessum sanctificatus ; adeo ubi Ecclesiastici

or-

 (a) Cap VII.

(b) Cap. XIV.

(c) Cap. XXI.

ordinis non est confessus & offers & tinguis ,
& sacerdos es tibi solus. Sed ubi tres Ecclesia
est licet laici. Unusquisque enim sua fide vivit,
nec est personarum acceptio apud Deum &c. Si
igitur habes jus sacerdotis in temetipso ubi
necesse est, habeas oportet etiam disciplinam sa-
cerdotis ubi necesse sit habere jus sacerdotis.
digamus tinguis? digamus offers? Quanto ma-
gis laico digamo capitale est agere pro sacerdo-
te, quum ipsi digamo facto, auferatur agere
sacerdotem. An non hæc optima conjectura est
nullum tum fuisse Carthagine Montanistarum
Episcopum? Etenim si adversus hæreticos epi-
scopalis ordinis auctoritas urgenda est, Catholi-
corum indices proferuntur. Si pro Montanistis
adversus Catholicos decertandum Episcoporum
auctoritas contemnitur, & Ecclesia in tribus lai-
cis constituitur. Optatus itaque Episcopus, qui
in actis nostrorum Martyrum memoratur, per-
peram fuisse dicitur Montanistarum Carthagi-
nensium Episcopus, sed catholicæ communioni
præfuit. Hæc Ursius adversus Basnagium, ut
SS. Martyrum Perpetuæ & Felicitatis tueretur
orthodoxiam (a). Quibus etiam eorum ma-
gis

(a) Dissert. Apologet. &c. cap. 7. num. 6. pag.
176. & seq.

gis ac magis stabiliri opinio potest, qui contendunt librum illum *de Exhortatione castitatis* a Tertulliano jam Montanista elaboratum fuisse.

Sed cætera de communione domesticam pergamus dicere. Quemadmodum ex Homero aliisque constat adveniente amico vel hospite, cum fuisset exceptum cum libatione vini Diis facta, & porrecto illi poculo cum verborum formula, qua felicem ei adventum optavere, & ritu consimili discessuros hospites fuisse dimissos, precantibus iis qui dimittebant, ut fauste fortunateque procederent, ita primitivos Christianos hospites & amicos, præmissa ad Deum oratione, & corpore Christi sanctissimo, ante quemvis cibum eos refecisse valde probabile judicavit Jo. Fronto (a); cum esset inter illos Eucharistia hospitalitatis tessera, & amicitiae mutuae sacramentum, & vinculum. Idem post Frontonem scripsit Caveus (b). Sed vero Frontoni vitio vertit Jo: Clericus (c) quod veterum testimoniis hujusmodi adsertionem non confirmavit. Quid tamen creditu facilius, quam

---

(a) De Philothesiis veterum pag. 407. edit. cit.

(b) De la Religion des anciens Chrétiens Tom. 1. p. 1. cap. 11. pag. 374.

(c) Bibliothèque Ancienne & Moderne. Tom. 15. p. 2. pag. 419.

quam veteres cum domi haberent plerumque Eucharistiam, illa primum tum sui, tum jejunum amicorum & hospitem stomachum consecrasse? Is sane veterum Monachorum mos fuit, apud quos communionis domesticæ usus, Basilio teste, (a) diutius perduravit. Huc etiam spectare fortasse possunt obscura illa Tertulliani verba, (b) *Eucharistiæ Sacramentum & in tempore victus, & omnibus mandatum a Domino, etiam antelucanis cœtibus, nec de aliorum manu quam præsentium sumimus*. Sed de illa consuetudine hospites & amicos reficiendi Eucharistia certi a Palladio reddimur, de sancto abbate Orio, quem sæpe Heremicolæ invisum veniebant, in Historia Lausiaca ita scribente (c): *Videns autem nos vir ille, ac lætitia affectus salutavit & complexus est, cumque pedes nostros propriis lavisset manibus, ad doctrinam conversus est. Erat enim valde peritus Scripturarum, divinitus hanc gratiam consecutus. Et post-*

(a) Cit. epist. ad Cæsariam: *Omnes in solitudinibus Monachi, ubi non est Sacerdos, communionem domi servantes, suis ipsorum manibus sumunt, Alexandriae autem in Ægypto unusquisque etiam de plebe ut plurimum habet domi communionem, & quando vult per se ipse fit illius particeps.*

(b) De Coron. Militis cap. 3. pag. 102. edit. 1744.

(c) Apud Cotelerium tom. 3. monum. Ecclesiæ Græcæ pag. 161.

postquam multa solvisset Scripturarum capitula fidemque orthodoxam tradidisset, adhortatus est ad preces. Viris quippe magnis mos est nihil carnis elargiri, aut admittere, priusquam spirituale alimentum animæ tradiderint: αὐτὸν δὲ ἐστὶν τὸ Χρῆς κοινωνία hoc autem est Christi Communio: participes ergo ejus factos, cumque gratias egissemus, ad mensam nos postea hortatus est. Idem de Monachis S. Apollinis narrat laudatus Palladius (a). Ex quorum statutis gestisque facile etiam conjicere licet quid egerint primi Christiani, quorum illi vivendi normam & disciplinam cæteris diligentius expressere. Nam Christianos cum obstaret quidpiam quod eos a cœtibus prohiberet, domi vel solos, vel cum suis sacra perlegisse Biblia, (b) laudasse hymnis Deum, dedisseque operam, ut quæ promiserant sacrum suscipientes lavacrum, fideliter observarent patet ex Clemente Alexandrino (c) & Martyre Justino (d). Quod vero Palladius refert abbatem Orium hospitum illorum Monachorum pedes abluisse, id ad veterum imitationem factum

---

(a) Hist. Laus. c. 51. sect. 48. pag. 648.

(b) De conviviis Christianorum lectione sacra condiri solitis agit Montfaucon in notis ad lib. Philonis de vita contempl. pag. 129.

(c) Lib. 7. Stromat.

(d) Apolog. 1. num. 13.

ctum est; nam pedes peregrinorum & hospitem
lavari consuevisse etiam Sacrae Litterae docent,
cum testantur (a) Abraham & Loth Angelorum
sub adscititio habitu viatorum latitantium pedes
lavisse. Plura alia exempla sed profana in an-
tiquitatibus Homericis (b) suppeditabit Fehi-
tius; hancque omnium fere gentium disciplinam
fuisse ostenderunt Orlendus, Gretzerus, Fresco-
baldus, Ittigius, & Paciaudius. Sed quod
propius ad rem facit de qua agimus, hanc po-
donipsiam recte Christiani adhibuerunt tum ma-
xime, quum sacra esset suscipienda Eucharistia;
Christi nimirum exemplo qui quum posteriorem
cœnam, in qua Sacramentum illud Corporis &
Sanguinis sui augustissimum instituit, esset in-
choaturus *surgit a cœna*, ut loquitur Joannes,
(c) *Et ponit vestimenta sua: Et cum accepisset
linteum præcinxit se. Deinde mittit aquam in
pelvim, Et cepit lavare pedes discipulorum, Et
extergere linteo quo erat præcinctus.* Quod ea
ratione mystice factum est, ait Fortunatus Scac-
chius (d), ante institutionem sacramenti Eucha-
ri-

(a) Genesis 15. & 19.

(b) Lib. 3. cap. 13.

(c) Cap. 13. v. 4. & 5.

(d) Loc. cit. pag. 163. cap. 33. vide etiam no-
strum Orlendum in lib. *de duplici lavacro.*

ristiæ ; ut doceret nos Christus , quanta cum puritate , pietate , ac animi mentisque candore ad Eucharistiæ sacramentum nos accedere oporteat . Christus autem cum pedes discipulorum lavisset , iterumque discubuiſſet , humilitatis doctrinam præſtantiffimam , nec non etiam ſuprema maximæque Religionis noſtræ arcana patefecit , quæ nonniſi lotis , ac corde candidis communicantur . Hinc frequens etiam apud Chriſtianos veteres uſus balneorum . Hinc lotio pedum præſcripta in nonnullis Liturgiis . (a) ; ut nihil interea de multarum gentium moribus uſibusque dicamus , quæ ante cœnam pedum manuumque lotionem in more poſitam habuerunt .

(a) Renaudotius Comment. ad Liturg. Copticæ S. Baſilii pag. 176.

CAPUT XXII.

*De apparatu quo Heremicolæ percipiebant
Eucharistiam.*

QUo vero apparatu, rituque sancti illi Heremicolæ, apud quos Communionis domesticæ usum diutius perdurasse diximus, Christi corpus acciperent, enucleandum est, tametsi exempla, quæ sumus allaturi, prorsus similem ubique viguisse disciplinam stabilire pro certo non possint. Theodorus Studita absente sacerdote, ita sumendam Eucharistiam esse statuit (a): posito sacro libro, extensoque puro linteo, aut sacro velamine, deposita prius illic e manu cum metu sacra Eucharistia, post hymnorum recitationem ore sumi debet. Postea qui accepit, abluere os vino debet. Explicatius locutus est Corinthiorum Archiepiscopus, quum eadem de re a S. Luca Juniori interrogatus fuisset:

(a) Epist. 119. lib. II. pag. 748.

set : (a) tum quæsit ab Archiepiscopo sensu
admodum contrito & humili: amabo te, inquit,
o domine, qua nos ratione, qui propter multa
peccata nostra montes colimus, ac solitudines,
qua, inquam, ratione tremenda mysteria possu-
mus sumere? Vides enim ut nedum Collecta,
sed neque sacerdos nobis suppetat. Ille porro
gratam admodum questionem habens; bene, in-
quit, Pater, deque re bona, ac maxime neces-
saria interrogasti. Nam bonum quoque, ut ajunt,
non bonum est, ut non bene fieri contingat. Pri-
mo igitur ac præcipue sacerdotem adesse decet.
Quod si ille necessaria omnino ratione desit, im-
ponendum sacræ mensæ sive altari Præsanctifi-
catorum vasculum si quidem oratorium sit, sit
autem cellula scamno mundissimo. Tum explica-
to linteolo propones in eo sacras particulas, ac-
censoque thymiamate Typicorum psalmos ac
bymnum Trisagium (b) cum fidei symbolo de-
cantabis, trinaque genuflexione adorans & manus
quidem contrahas, ore autem pretiosum Christi,
ac

(a) Num. 42. Vitæ S. Lucæ apud Combefisium
& Bollandum ad diem VIII. Februarii.

(b) De Trisagio in mystagogia cantari solito
consule Habertum observ. 6. pag. 64. Pontifical.
Græcor. Renaudotium tom. 1. Liturg. Oriental.
pag. 228. Goarium in Liturg. Chrysostomi &c.

Dei nostri corpus sumens dicendo Amen . Loco autem sacri laticis vini poculum bibes . Nec vero huic calicem ministerio addictum in usum alium communem assumes . Rursus vero reliquas particulas in vase linteolo colliges , omnem diligentiam adhibens ne margarita , id est Domini corporis particula , dilabatur , aut conculcetur . Horum pleraque , ea præcipue , quæ de Trisagii , & Typicorum hymnorum recitatione dicuntur , orientalium Liturgiis conformia sunt , ut Chrysostomi liturgiam ab Goario illustratam perlegenti constabit . Quæ vero de *Sacro Libro* scribit Theodorus Studita , lucem possunt accipere ex Syrorum Jacobitarum disciplina , quam in Nomocanone suo explicat Abulfaragius ; in defectum scilicet Tabulæ , aut Antimensii sumendum esse folium ex Evangelio in eorum vicem , & supra collocandum discum & calicem . Nomine igitur *Sacri libri* Evangeliorum codicem verosimiliter Theodorus Studita designavit . Constat porro ex Manuele Charitopulo , & Balsamone *Ἀντιμηνιαία* Antimensia esse segmenta panni vel mappæ , quæ sacræ mensæ insternitur in die Encæniorum Ecclesiæ , quæ precibus & ritu ecclesiastico consecrata in varias partes discinduntur , & quæ altarium , ut Latini vocant , portatiliū vicem præstant , adeo ut in oratoriorum , aut aliarum ædium sacrarum mensis non

consecratis, absque hujusmodi Antimensiis sacras liturgias celebrare nefas sit (a). Adverte postremo linteolis sæpes usos esse veteres ad corpus Christi involvendum; ut quam propius ad consuetudinem accederent, mysticamque significationem exprimerent, secundum quam Christi corpus super linteo mundissimo, quod nos *Corporale* vocamus, alii etiam *Chrismale* (b) appellarunt, collocatur. En pæclara verba Isidori Pelusiotæ (c): *Pura illa sindon, quæ sub divinorum donorum ministerio expansa est, Josephi Arimathensis sacrum servitium est. Ut enim ille Domini corpus sindone involutum sepulturæ mandavit, per quod universum hominum genus resurrectionem percepit, eodem modo nos Panem propositionis in sindone sanctificantes, Christi corpus sine dubitatione reperimus,*

(a) Renaudot. Comment. ad Liturg. Coptic. S. Basilii pag. 182.

(b) Glaber Rodolphus lib. 5. Hist. c. 5. ubi sic *De Chrismale quod a quibusdam corporale appellatur. Quod Chrismale in Rhemeni cod. apud Menardum in Sacrament. Gregorii pag. 199. Corporis D. N. J. C. gerolum appellatur, & in Missali Antiq. a Thomasio. Corporis Christi novum sepulcrum.*

(c) Lib. 1. Epist. 123.

mus, illam nobis immortalitatis in modum fontis proferens, quam salvator Jesus, a Josepho funere elatus, posteaquam a morte ad vitam rediit, largitus est. Ad mysticam hanc significationem animum intendisse, qui aut in Chrismalibus, aut puris mundisque linteolis panem Eucharisticum involverunt, longeque profecti sunt, arbitramur.

In hoc chrismali Eucharistiam deferebat Sanctus Birinus quam ab Honorio Pontifice acceperat, uti ejus vitæ scriptor enarrat his verbis: *Dederat ei Honorius Papa pallam, super quam corpus Christi consecrabat, & in qua corpus Dominicum involutum, & ad collum suspensum semper secum ferebat, atque inter sacra sacro-sancta mysteria super sanctum altare ponere consuevit.* Simili in receptaculo vel pergameno servabant Eucharistiam recenter ordinati episcopi & presbyteri, qui pane Eucharistico a Pontifice accepto quadraginta dierum spatio se communicare debebant; qua de re Martenius, Menardus, Mabilonius (a) atque alii differunt; quemadmodum

---

(a) Præfat. in sæcul. V. o. at. XL. Alcuinus de div. off. c. 7. Fulbertus Carnotensis Ep. ad Einardum, Muratorius Tom. V. diff. Anti-quit.

dum & Virgines , quæ in die consecra-
tionis suæ hostiam ab episcopo acceptam octo
in partes partiebantur , ut eadem totidem inde
consequentibus diebus vescerentur .

---

quit. medii ævi diff. 66. pag. 573. Card. Tho-
masius opuscul. 6. Tom. VII. Opp. edit. 1754.
pag. 59.

C A P U T XXIII.

Summus primorum Christianorum amor, ac fiducia in Eucharistiam fuit.

QUanto vero fervore sensuque pietatis primi illi Christiani sacris adstarent, quove gaudio corporis & sanguinis Christi mysteria susciperent, conjicere facilius est, quam verbis explicare dicendo (a). Ob oculos sibi constituerant, mundi redemptorem transfusione clavorum jam sanguine vacuum, vitæque expertem in cruce expirasse. Hinc novi & æterni Testamenti sanguinem in divino poculo usurpantes recordabantur infiniti illius amoris & caritatis; & ut recordarentur mandanti per Hieremiam Christo reponebant singuli medullitus, intimoque ex pectore *memoria memor ero & tabescet in me anima mea*. Itaque non nauseabundi fastidiebant sacram liturgiam, sed non secus atque ad aram ipsam Calvariæ hærebant sancto stupore defixi, recogitantes qualem

---

(a) Theophilus Rainaudus tract. sæpius cit.

lem Pater Optimus sustinuiſſet a peccatoribus contradictionem, & cuiusmodi fuiſſent viſcera miſericordiæ Dei noſtri ſic diligentis mundum, ut filium ſuum Unigenitum dediſſet. Cumerant ſacro cibo reſcienſi non genibus fixi, (a) non humi jacentes, ſed erecti, & in cœlum intuentes, preces concipiebant. Antequam autem aris admoverentur, vidiffes mutuos inter ſe complexus, quo tanta gaudiorum oblectamenta ſecundum Apoſtolorum monita ſibi invicem impertirent; communi fere hominum conſuetudine, qua mortales videmus mutuo ſe complexu, & oſculis gaudia & voluptates ſuas, quas tacitis concepere animis, amicis occurrentibus communicare. Sacri & feſtivi dies potiffimum a cæteris diſtinguebantur his gaudii & lætitiæ, quibus attributi Chriſtiani geſtiebant, argumentis. Hi dies, quibus Euchariftiam ſumſiffent, vocabantur dies lætitiæ, dies remiſſionis, dies immunitatis, dies ſolemnes, dies denique feſtivi.

Quum

(a) Tertull. de Coron. Mil. cap. III. *Die Dominico jejunium nefas ducimus, vel de geniculis adorare: eadem immunitate a die Paſcha in Pentecoſten uſque gaudemus.* Similia ſcribit Epiphanius in expoſit. Fidei, quæ ſtabiliverat Nicænum Concilium can. XX. nempe jejunia, genuumque flexiones cum diebus illis lætitiæ, quibus Euchariftia præcipue ſumebatur, copulare veteres noluere.

Quum demum puris in illorum manibus Christi corpus vidissent, incredibili gaudio triumphabant; quod scilicet Jesum Dei & Mariæ Filium aspiciendi contrectandique sibi potestas, ac copia foret. Mærorem omnem tristitiamque, si qua tenebantur, procul abjiciebant, atque ad illius tamquam ad arcæ fœderis adspectum, exultabant, vocesque gaudii indices continere non poterant. Egregiis fidei actibus contestabantur fidem suam & veritatem divinæ Eucharistiæ clarissime prædicabant. Susceptis mysteriis in præclaros prorumpebant actus in laudem divinæ bonitatis, quod Deus se miseros vilesque servos angelorum pane refecisset. Lætabantur tali convivio miscuisse Christum Corpus & Sanguinem suum corpori sanguinique eorum. Fatebantur suam eorundem linguam suscepisse corpus & sanguinem ejus; & eo labra peruncta, sicut olim Israelitarum postes agni sanguine. Affirmabant denique vidisse se Christum in disco & in calice, & ex illis accepisse corpus ipsum assumptum ex Maria Virgine, quod in præsepi positum, cruci affixum, lancea perfossus, in sepulcro collocatum, resurrexerat demum, ac in cœlum ascenderat. His animis sensibus, ac votis, quæ Patrum veterum libri loquuntur, quum accederent sacram ad mensam primi Christiani fiebat illis Eucharistia, quod recte sumentibus

feri dixit Auctor Sermonis de Cœna Domini, olim creditus Cyprianus; (a) Panis iste Angelorum omne delectamentum habens virtute mirifica, omnibus qui digne & devote sumunt, secundum suum desiderium sapit; & amplius quam manna illud eremi implet, & satiat edentium appetitus, & omnia carnalium saporum irritamenta & omnium exsuperat dulcedinum voluptates. Vides quomodo his, qui Christi commemorant passionem intra sacra officia, quasi per quosdam canales de interioribus fontibus egrediantur torrentes, & super omnes delicias lacrymis nectareis anima delectetur, quantam suavitatem animæ inquirenti ubi sit Deus suus, suspiria contemplationis eliciant. Non illos imbres procellosæ tempestates deponunt, ros matutinus est de cœlestibus stillans, & quasi unctio spiritus mentem deliniens. Gemitus illos pietas excitat, & inter diem & noctem retro & ante se affectio intuens, & inter data & condonata se dividens, gratias agit tam uberis beneficii largitori; & se sanatam & sanctificatam agnoscens, fletibus se abluit, & lacrymis se baptizat. Et ne quid ommittamus quod ad eorum in Eucharistiam spem ac fiduciam

---

(a) Pag. CI. inter Opera Cypriani edit. cit.

ciam declarandam spectet, hætenus dictis placeat addere veteres Christianos Eucharistiam manibus cum reciperent sensus corporis ejusdem contactu sanctificasse, & humida adhuc labia ex sanguine suscepto contingentes, eosdem linivisse. Meminerunt hujusce moris Cyrillus Hierosolymitanus, Joannes Damascenus & alii, quorum testimonia altero in commentario protulimus, atque fidei, amoris, ac fiduciæ causa in panem Eucharisticum id actitasse demonstravimus. Hunc usum ceu superstitiosum notavit Andreas Rivetus, Criticorum infelicissimus. Possent sane & id præstare legitime hodierni Christiani, si communio sub utraque specie adhuc vigeret: quod autem id non faciant, nihil ipsis nocet, ut animadvertit scriptor haud superstitiosus Natalis Alexander (a). Non tamen existimare debuit Rivetus, quod pretiosissimi sanguinis guttas oculis & naribus admoverent, sed quod libato calice labia, corporis & sanguinis Christi contactu sanctificata, reverenter admota manu contingerent, atque inde ad oculos & frontem & sensuum cætera organa pie applicarent, ut suo quodam modo consecrarentur. Id autem quid-

---

(a) H. E. seculo IV. cap. 6. art. 2. §. 9.

quidni faciant Christiani post Eucharisticam sub
unica specie communionem? Id si præstiterint
superstitionis argui non poterunt. Sed dimisso
Riveto cætera prosequamur, quæ primorum
Christianorum in panem Eucharisticum fiduciam
clarissime manifestant.

CAPUT ULTIMUM.

Quod etiam iidem , consuetudine deferendi Eucharistiam collo suspensam , plurimum confirmarunt .

FIduciam amorem ac fidem , qua priscos Christianos erga Eucharistiam adfectos fuisse diximus , plane confirmat altera consuetudo , quæ persecutionum certe temporibus invaluit , nimirum deferendi Eucharistiam aut collo suspensam , aut in vestibus sancte collocatam , cum periculosa itinera susciperent , aut persequentium furore urgerentur . De S. Hilaria ab ethnicis capta cum ad filiorum Martyrum sepulcra preces funderet , hæc leguntur : *Dum traheretur rogabat eos qui se trahebant dicens : obsecro vos , permittite me prius orationem meam complere , & veniam quocunque volueritis . Igitur dum fixisset gradum , accepit Sacramentum Domini , & expandens manus suas dixit Domine Jesu Christe , quem toto corde confiteor , modo me associa filiis meis &c.* manibus nimirum vinctis Eucharistiam collo appensam , ut scribit etiam Claudius Emspen-

spencæus (a) sumere haud poterat, nisi brevi temporis mora solveretur. Hanc forte consuetudinem firmare possunt Artophoria quædam fictilia, quorum unum ex Musæo Passerio erutum primo vulgamus cum Passerii ipsius opinione. Quod vero nunc, inquit in jam laudata ad nos Epistola, primum profero nondum mihi adhuc alibi observatum, est Artophorium Encolpium, nempe lagenula fictilis scbediasmati (b) omnino par ipsaque rubricata, in qua puto Christianos mari, terraque peregre profecturos corpus Christi e collo suspensum circumtulisse. Forma rotunda est, ut vides, sed lenticularis & compressa, ansulis hinc & inde validis in extimo limbo instructa. Supremum orificium brevi margine firmatum est, qua minimus digitus vix inseritur. In utraque facie amplam Crucem extantem objicit frequens Eucharistiæ indicium adjectis hinc inde litteris A & Ω quæ suspicionem nostram confirmant. In hanc particulas sacratissimi divini Corporis inclusas fuisse puto, nec enim suspicio aliqua obrepit de Sanguine, nam propter periculum effusionis nunquam extra Ecclesiam concessum fuisse intellexi. Putarit fortasse aliquis

in

(a) Lib. 2. de adoratione Eucharistiæ cap. 7.

(b) Tab. II.

in usum aquæ benedictæ, sive olei sancti vasculum id fuisse concinnatum. Esto; nec enim ita perdubitanti repugnabo, mihi tamen hæc symbola Crucis aliud longe nobilius videntur indicare, cum præsertim sciamus divinum Christi corpus a viatoribus consuevisse gestari. Singulare id monumentum e cæmeteriis extractum una cum plurimis lucernulis Christianorum, sed vulgaris notæ servabatur Comacini in Musæo nobilis & cultissimi viri Amatoris Thomasi; ex cujus liberalitate ac constanti dum vixit in me benevolentia lagenulam hanc dono accepi; cujus memorie hoc grati animi monumentum apponendum curavi. Hucusque Passerius, cujus memorem gratumque in amicos animum ac doctrinam quivis merito suspiciet. Ut vero ejus dicta illustrentur, jam advertimus secum Eucharistiam Christianos tempore persecutionum gestavisse. Hanc fiduciam alii æmulati sunt cum vitæ discrimina instarent. De Satyro fratre suo narrat magnus Ambrosius, eundem adhuc catechumenum naufragium timescentem Eucharistiam ab initiatis acceptam collo suspendisse: sed ne vacuus inquit (a) mysterii exiret e vita, quos initiatos esse cognoverat, ab his divinum illud
fide-

(a) Orat. de excessu Satyri fratris sui.

fidelium Sacramentum poposcit, non ut curiosos oculos inferret arcanis, sed ut fidei suæ consequeretur auxilium. Etenim ligari fecit in orario (a) & orarium involvit collo, atque ita se deiecit in mare. Alia exempla similia invenies apud Joannem Diaconum (b) Gregorium Magnum (c) Marcum Gazensem (d) Baronium (e) & Surium. (f) Erat sane res summi gaudii, maximique auxi-

lii

(a) Erant Oraria linteamina quædam parva ad munditiem corporis, usus magni & multiplicis. De his Ferrarius, Svicerus, Lamius, Gerardus Vossius, & præsertim Casaubonus scripserunt. Atque hic postremus orariorum usum ab Aureliano inventum putavit in Aureliano Vopisci, sed rectius ante Aurelianum orariorum usum ad favorem ostendendum Scacchius opinatur lib. cit. Myrothecio III. cap. 54. pag. 1089. Sed de orario, parte sacerdotalis indumenti, re sacra scilicet, lege Georgium lib. 1. cap. 20. Liturg. Rom. Pont. Morinum de Sac. Ordinat. P. II. adnot. 6. in Græcor. Ordinat. pag. 174. & Bernardinum Ferrarium de Ritu Sac. Eccles. Vet. Conc. pag. 54. edit. Veronensis 1731.

(b) Lib. 1. cap. 33. vitæ Gregorii Magni.

(c) Gregorius lib. 3. Dialog. cap. 36. qui narrat Maximianum Syracusanum Episcopum cum Monachis naufragio proximum, Corpus & Sanguinem Christi pace sibi data suscepisse. Quod idem invenias apud Paullum Diaconum loco cit.

(d) Vita S. Porphyrii cap. VIII.

(e) Ad an. 401. num. 36.

(f) Vita S. Birini die 3. Decemb.

līi fidelibus sacra se posse Eucharistia reficere quum vitæ discrimen sibi imminere conspexissent. Hanc ob necessitatem nuperis temporibus, sæculo nimirum XVI. Eucharistiam collo suspensam tetro in carcere deferebat Maria Stuarda Scotiæ Regina. Antequam enim impiissimis Consiliariorum Elisabeth Henrici Octavi Angliæ Regis filiæ notæ, ejusdemque sequacis apostasiæ, suggestionibus anno ætatis suæ 46. & carceris 18. die 18. Febr. 1587. sibi caput amputaretur, ultima vitæ suæ hora Eucharistiæ Sacramentum sumsit, quod pectori appensum, aureoque vasculo inclusum deferebat ita concedente Pontifice (a) qui recte tempora illa ceu veræ fidei Confessoribus infesta reputabat; credebaturque cum iis persecutionum procellis comparanda, quibus Christianis ad necem quæsitis Eucharistiam propria manu sumere, secumque deferre concessum erat. Sic alii qui pro fide Christi decertarunt, exemplo vetustorum Martyrum, se

---

(a) P. Suarez tom. 3. in 3. p. S. Thomæ disp. 72. sect. 3. Juvenin Diff. IV. q. 6. c. 1. de ministro Eucharistiæ, & Paullus Alexander Maffejus lib. III. cap. 8. Vitæ S. Pii V. quo permittente invictissima femina & insignis fortitudinis heros Eucharistiam sibi a fidelibus servis quibusdam in capsulis, dum carcere detineretur, subministratam, propriis manibus quotidie percipiebat.

se Eucharistia armare consueverunt . Habes illustre exemplum hujusce moris sanctæque consuetudinis in gestis martyrii B. Antonii de Ripulis Ordinis Prædicatorum , a Francisco Castillionensi descriptis , atque ab Cardinali Ursio illustratis . Hodierni etiam Maronitæ profecturi ad bellum , vel longa itinera suscepturi , Eucharistiam collo appensam deferre solent , referente Gabriele Sionita (*a*) . Idem præstitisse legimus Patres Societatis tempore dissidiorum Pauli V. cum Veneta Republica (*b*) . Singuli enim cum singulis hostiis consecratis colloque appensis ex ejusdem principe Urbe discessere . Sed ut eo revertamur unde digressi sumus , consuetudini deferendi collo suspensam Eucharistiam , alteram successisse probabiliter opinamur , qua Christiani in phylacteriis quibusdam parvulis five arculis , thecis , aut capsulis Sanctorum Lipsana , & frequentissime Ligni Crucis particulas concluderant , ut se tutos redderent adversus innumeras , quæ occurrunt , humanæ vitæ vicissitudines , & hostium

---

(*a*) Epist. ad Nihusium .

(*b*) Martenius de Antiq. Eccles. Rit. art. IV. lib. I. cap. V. num. 1. Sed de causa qua vere permoti Jesuitæ Paulo V. visi sunt parere , indeque abierunt , consule Serrium in *Historia de Auxiliis divinæ Gratiæ* lib. IV. cap. XXII.

stium invisibilium incursiones. Ita hoc etiam modo Ethnicorum a Christianis mos sanctificatus fuit; nam illi metallicas quasdam laminas, amuleta, & lapides magicis exornatos characteribus collo appensos gestaverunt, ut morbos & pericula evaderent, testibus Pignorio & Gothofredo.

Proxime ad consuetudinem hactenus descriptam, qua priscorum Christianorum fides ac fiducia in Eucharistiam præclare monstratur, accedit altera Romanorum aliquot Pontificum, qui iter facturi sibi Eucharistiam præferri jusserunt; uti Stephanus IV. Gregorius VII. Urbanus II. Gelasius II. Alexander III. quemadmodum opinatur Angelus Rocca, olim Sacrarum Apostolici præfectus, qui ea de re commentarium scripsit (a). Mos sane hic ex priscorum consuetudine Pontificum ortus videtur, qui propter metum paganorum sæpissime urbe exire compulsi, Eucharisticum Sacramentum in munimentum vel ad pectus, vel collo suspensum in itinere faciundo occulte gestare consueverant. Philippus Mornæus (b) Benedictum XIII. seu Petrum

---

(a) *De Sacrosancto Christi Corpore Romanis PP. iter conficientibus præferendo.* Extat tom. I. ejusdem opp. pag. 37. & seqq.

(b) *In mysterio iniquitatis, seu Historia Papatus* pag. 507. & seqq.

trum *de Luna*, primum instituisse ut Sacramentum Corporis Christi, corpori suo tutando ante se gestaretur, excogitavit, ut quem scilicet ille Pontifex nullum in cœlo credebat, contra adversarios in terra vindicem habere videretur; quod erat profecto regum Persarum exemplo haud dubie commentus. Sed diverso plane modo factum illud est excipiendum, quam ore putido Mornæus dicat. Ritus ille longe antiquior est Bened. XIII. & licet hic pseudo-pontifex, quemadmodum scribit Paullus Æmilius (a), ne a Francis, quibus ejus nomen erat invisum, violaretur, sacrosanctum Domini Corpus præferens in Cataloniam ad natales suos Tarraconensesque concesserit, non tamen id primus instituit, ut exemplis videre apud Roccam dicet. Quod vero Mornæus addit, eum Regum Persarum exemplo hoc commentum esse; cur non magis, inquit Leonardus Coquæus (b), Davidis Regis sanctissimi? de quo secundo Regum 15. legimus, quod cum fugeret a facie Absalonis venit Sacerdos, & universi Levitæ cum eo portantes Arcam fœderis Dei. Nam certe Arca fœ-

de-

(a) In Carolo V. lib. 10.

(b) In Anti-mornæo Tom. 2. pag. 244.

deris Dei viventis Eucharistiæ sacrosanctæ figura erat expressissima: quæ pro necessitate populi extra Tabernaculum locumque sacrum educebatur, & quasi processione facta ad depellenda pericula contra hostes circumferebatur, quoties opus erat. An vero ideo Hebræi putabant nullum esse Deum in cœlo, qui eos ab hostibus tueretur? Inepta igitur & falsa Mornæi conclusio est, Benedictum nullum in cœlo Christi Corpus credidisse, quia illius Sacramentum vindicem in terris habere videbatur. Nullus certe Catholicorum, qui credunt Christum vere, realiter, & substantialiter præsentem esse in Eucharistia, negat eum sedere in cœlis ad dexteram Patris majestatis. Alia igitur causa fuit cur cæteri Pontifices idem præstiterint, majestatis nimirum & moris cujusdam antiqui causa quo laicis & cæteris viris Ecclesiasticis iter confidentibus (a) Eucharistiam deferre concessum erat, ut in via tutorem, ac munimentum haberet.

(a) In vita S. Laurentii Episcopi Dublinensis cap. 6. apud Surium 14. Decemb. legitur ipsum cum quatuor Sacerdotibus in latrones incidisse, qui Eucharistiam quam sancti illi viri, *sicut tunc moris erat*, secum gerebant, irreverenter tractarunt. De hodiernis Græcis eandem consuetudinem retinentibus vide Arcudium lib. 3. Concord. c. 59.

berent, quo uti possent, si mori iisdem contigisset. Nunc in solo Romano Pontifice, Christi Vicario hæc facultas remansit. Hæc etiam de causa Eucharistiam *Viatici* nomen sortitam esse non contemnendis rationibus & momentis probari posset. (a) Cæterum Mornæum, aliosque ecclesiasticorum rituum osiores, de horum varietate, & mutatione obstrepentes quis patienter audiat aut ferat? *Quia novæ legis*, agebat Petrus Aurelius (b) & gratiæ, quam Christus attulit, virtus tota intrinsecus latet in spiritu & veritate, neque in iis quæ videntur, sed in iis quæ non videntur, consistit, Christus perpauca admodum externis institutis Ecclesiæ impositis, ob humanæ dumtaxat societatis necessitatem, totus fuit in sancienda æterna lege, & regno illo Dei, quod intra nos est; cætera ipsi Ecclesiæ pro temporum varietate statuenda permisit, relicto ei spiritu suo, quo in illorum moderatione regeretur. Ecclesia rursus ut in externis ejusmodi decretis Christianam amplitudinem positam non esse ostenderet, tantam eorum mutationem & varietatem, quantam in antiquioribus & recentioribus

cano-

(a) Rocca P. I. cit. Comment. pag. 43.

(b) Anæretico i. adversus Antirrheticum i. Sirmondi pag. 469. edit. Paris. 1646.

canonibus videre est, induxit. Quibus præclaris verbis Petri Aurelii, sive Abbatis San-Cyrani commentario nostro finem imponimus, satis jam descriptis, numeratisque, uti arbitramur, locis, in quibus Christiani synaxeon perstudiosi se se sub Ethnicis Imperatoribus extra ædes sacras congregarunt. Nam ubi Constantinus Magnus & christianus princeps summa rerum plene potitus est, quemadmodum templa & aræ ubique splendide constructæ sunt, ita commode Christiani suas in illis habuerunt synaxes, manifestioremque Eucharistiæ cultum reddiderunt; devoto etiam pioque excitati animo Principis, qui Augustissimum Sacramentum singulari pietate prosequabatur. Scimus enim eundem ad belli usum præparari jussisse (a) Tabernaculum, in quo ad Deum victoriæ omnis auctorem, una cum Episcopis preces effunderet, atque ut etiam in solitudine ædem hoc modo haberet, in qua & ipse & exercitus ejus sacris augustisque (b) possent mysteriis interesse.

(a) Eusebius de Vita Constant. lib. 4. cap. 56.

(b) Sozomenus Hist. lib. 1. cap. 8.

F I N I S.

NOI

NOI RIFORMATORI

Dello Studio di Padova.

A Vendo veduto per la Fede di Revisione, ed Approvazione del P. F. Filippo Rosa Lanzi Inquisitor General del Santo Ufficio di Venezia nel Libro intitolato *De Christianorum Synaxibus &c.* non v'esser cosa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per attestato del Segretario Nostro, niente contro Principi, e buoni costumi, concediamo licenza a *Girolamo Dorigoni* Stampator di Venezia che possi esser stampato, osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite Copie alle Pubbliche Librarie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 24. Febraro 1769. M. V.

(*Angelo Contarini* Pr. Rif.

(*Andrea Tron* Cav. Rif.

(*Sebastian Foscarini* Cav. Rif.

Registrato in Libro a Carte 29. al Num. 218.

Davidde Marchesini Seg.

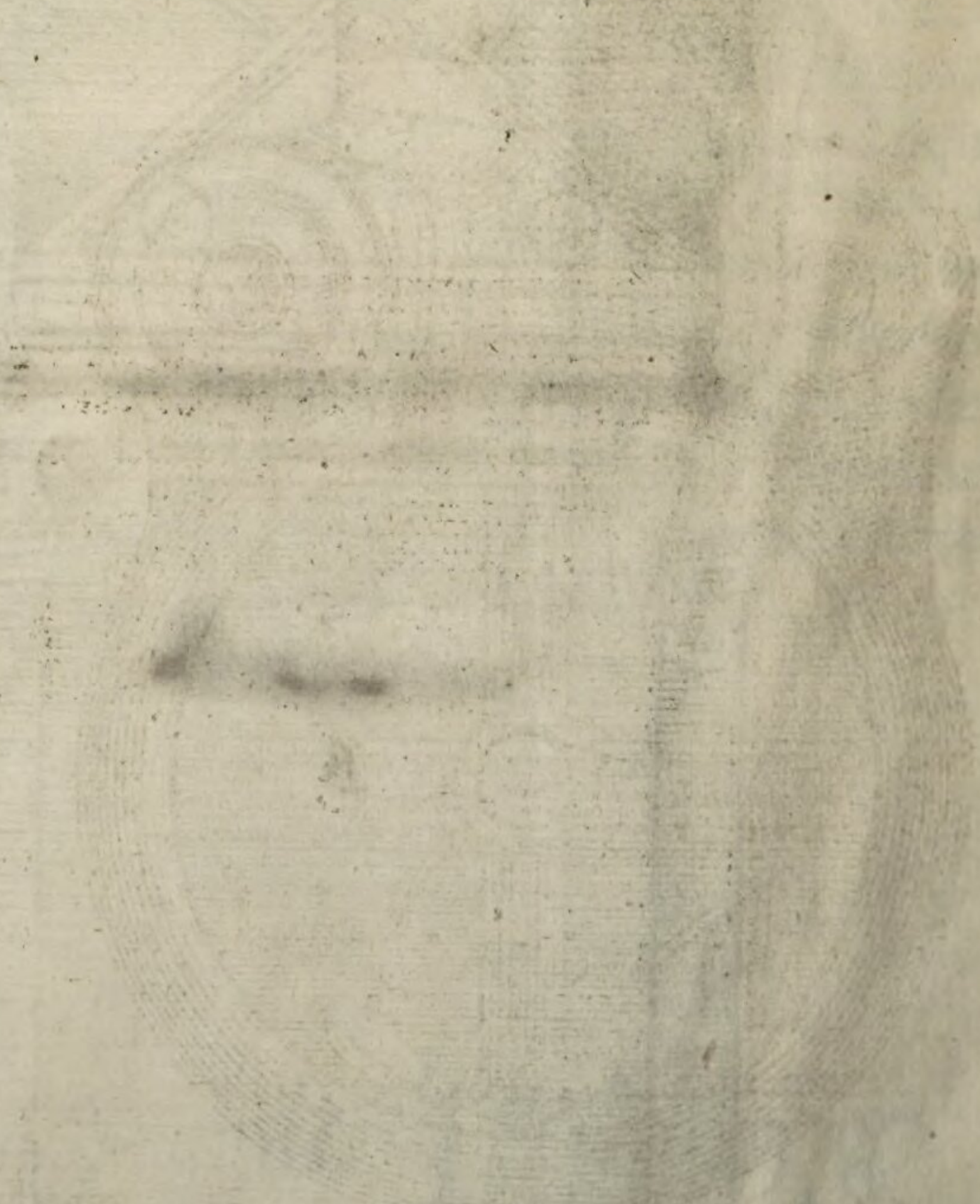

ANNUAL REPORT OF THE

COMMISSIONER OF THE GENERAL LAND OFFICE

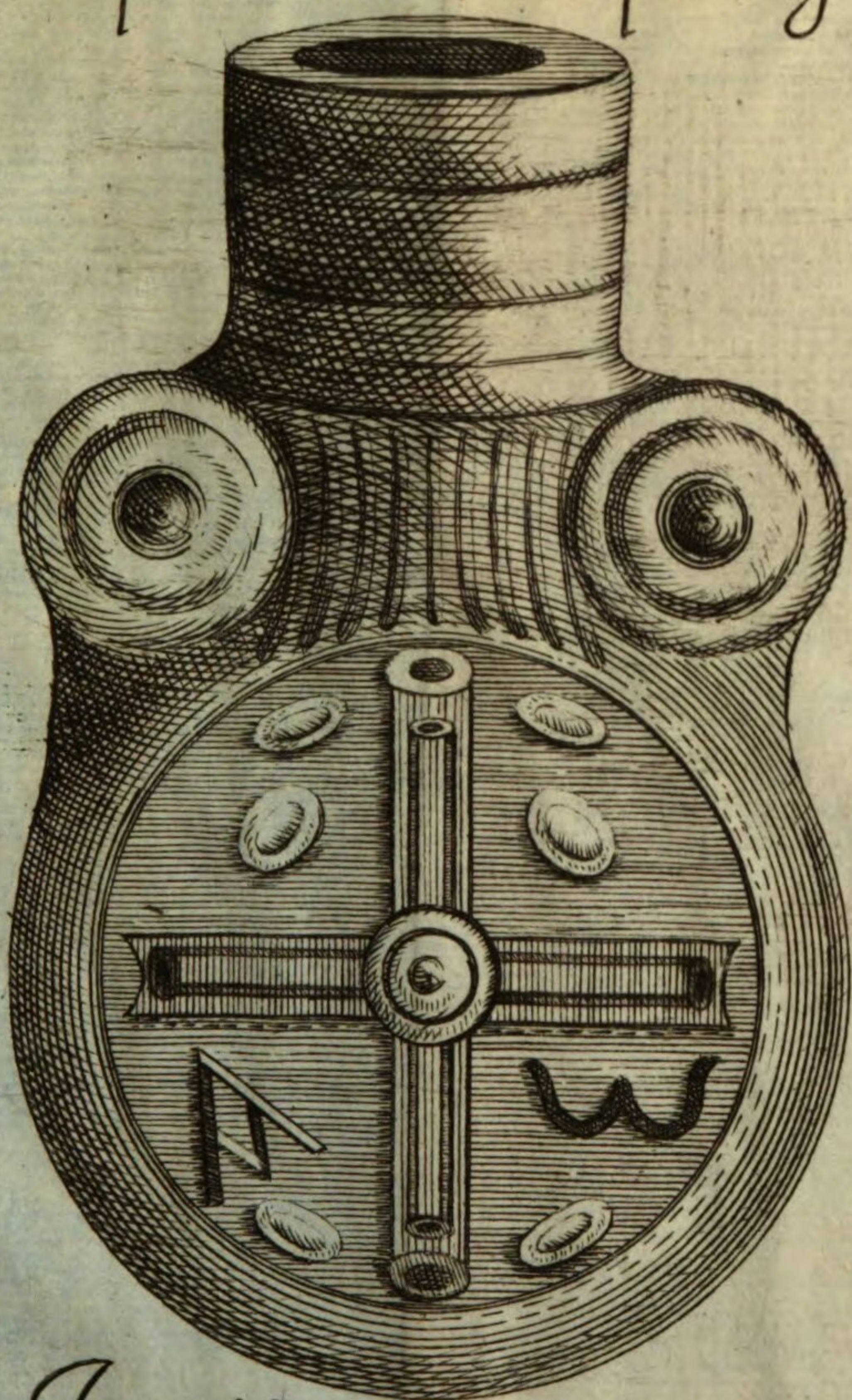

FOR THE YEAR ENDING DECEMBER 31, 1880

PUBLISHED BY THE GOVERNMENT PRINTING OFFICE

Aspectus anticus et posticus

Icon Vasculi Sacramentarii
coemeteriis defossi, asservatur Pis

apocrypha. laterally

from the same

from the same

speculus lateralis

Speculus virtutis

et speculus peccatorum

Aspectus lateralis

View from the side

of the head and neck

Commentarius de priscorum Christianorum Synaxibus extra aedes sacras

Venetia 1770

Dogm. 239

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10397802-4